

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra českého jazyka a literatury

Diplomová práce

Bc. Veronika Švecová

Motiv outsidera v současné literatuře pro děti a mládež

Olomouc 2016

Vedoucí práce: doc. Mgr. Jaroslav Vala, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 23. března 2016

.....

podpis

Děkuji doc. Mgr. Jaroslavu Valovi, Ph.D., za odborné vedení diplomové práce, poskytování cenných rad a připomínek k práci.

Obsah

Úvod	5
1 Outsiderství, outsider – vymezení pojmů	7
2 Vnitřní a vnější outsiderství.....	9
3 Negativní a pozitivní charakter outsiderství	10
3.1 Nedobrovolný outsider	10
3.2 Dobrovolný outsider	11
4 Outsiderství u dětí a mládeže z pohledu sociální psychologie	13
4.1 Sociální potřeby dítěte	13
4.2 Role dítěte ve společnosti a jeho sebepojetí	15
5 Outsider v kontextu literatury pro děti a mládež	20
5.1 Literatura pro děti a mládež – pojem a funkce	20
5.2 Motiv outsidera jako předmět zájmu dětského čtenáře	22
5.3 Outsiderství v literatuře pro děti a mládež do 90. let 20. století.....	23
5.4 Fenomén outsiderství v současné literatuře pro děti a mládež	25
6 Interpretace vybraných textů	27
6.1 Stephen Chbosky: Ten, kdo stojí v koutě	27
6.2 Meg Rosoffová: S osudem v zádech	37
6.3 Wolgang Herrndorf: Čik.....	45
6.4 R. J. Palaciová: (Ne)obyčejný kluk	52
6.5 Robert Williams: Luke a Jon	61
6.6 Mikaël Ollivier: Život k sežrání	67
6.7 Shrnutí	72
Závěr.....	76
Zdroje	78

Úvod

V diplomové práci se zabýváme interpretací intencionálních děl pro děti a mládež s výrazným motivem outsidera. V současné literární produkci věnované nedospělému čtenáři se zvyšuje zájem o autentické zpracování závažných společenských témat, kdy jsou dětské hrdinové nuceni kvůli své určité odlišnosti čelit těžkým životním zkouškám. Vzniká tak pestrá škála dětských outsiderů, jejichž způsob zobrazení se může v jednotlivých textech proměňovat. Vždy se však jedná o hrdiny, kteří se proti své vůli ocitají v periferní sociální pozici.

Příznak outsiderství u dospívajícího dítěte spatřujeme jako aktuální a frekventovaný problém, jehož závažnost plyne především z moci negativně ovlivnit nejen stávající, ale i budoucí život mladého jedince. Z tohoto důvodu se nám jeví užitečné poukázat na některá díla kvalitní současné literatury pro děti a mládež a zdůraznit jejich uměleckou, ale i formativní a informativní funkci. Zpracování tohoto tématu se může stát přínosem nejen pro dětské čtenáře, kterým vhodně zvolené tituly mohou pomoci překonat skličující pocity spojené s pozicí outsidera, ale také pro jejich rodiče či učitele, kteří si mnohdy nemusí plně uvědomovat, jak hluboce některé děti svým vykořeněním z kolektivu trpí.

Hlavním cílem naší práce je tedy poukázat na motivy outsidera ve vybraných dílech současné literatury pro děti a mládež. Dále představíme způsoby zpracování motivu v knihách různých autorů a určíme některé typické znaky takto zaměřených děl. Bude nás zajímat, z jakých důvodů autoři své hrdiny do outsiderské pozice staví, s jakými reakcemi okolí se outsideri setkávají a v neposlední řadě také to, jak se vypořádávají se svým znevýhodněním. Budeme se přitom opírat o teoretické poznatky z nastudované odborné literatury.

Diplomová práce bude rozdělena celkem do šesti kapitol. V první kapitole obecně definujeme základní pojem outsiderství (outsider), přičemž upozorníme na nutnost vnímání tohoto fenoménu v závislosti na konkrétní situaci, ve které se postižený jedinec nachází. V dalších dvou kapitolách se pak budeme snažit pojem konkrétněji specifikovat. Rozlišíme vnitřní a vnější outsiderství a také vymežíme zásadní rozdíly mezi negativně a pozitivně vnímaným outsiderstvím. Abychom zúžili široký záběr tématu, v dalších částech práce se budeme zabývat pouze postavami, které se stávají outsidery nedobrovolně, tedy proti své vůli.

Ve čtvrté kapitole bude na problém nahlíženo z pohledu sociální psychologie. Zdůrazníme nutnost uznání individuality každého dítěte, jeho sociálních i psychických potřeb,

a to především ve školním a rodinném prostředí. Naznačíme, jakou společenskou pozici může dítě ve svém přirozeném prostředí zaujímat.

Pátá kapitola již poskytne zařazení motivu outsidera do kontextu literatury pro děti a mládež. Po objasnění základních pojmů a funkcí této literatury se zaměříme na zobrazení proměn, kterými zkoumaný motiv ve svém vývoji prošel. Zdůrazníme také jeho chápání v současné literatuře pro děti a mládež.

Poslední, nejobsáhlejší část, bude věnována samotné interpretaci beletristických textů. Vybrali jsme šest knih od různých zahraničních autorů (Anglie, USA, Německo, Francie) určených dospívajícímu čtenáři. Jedná se o tituly *Ten, kdo stojí v koutě* (Stephen Chbosky), *S osudem v zádech* (Meg Rosoffová), *Čik* (Wolfgang Herrndorf), *(Ne)obyčejný kluk* (R. J. Palaciová), *Luke a Jon* (Robert Williams) a *Život k sežrání* (Mikaël Ollivier).

Jako základní podmínku k výběru knih jsme určili především zobrazení výrazného sociálního znevýhodnění hlavních hrdinů ve školním prostředí. Každá analyzovaná postava se bude různými způsoby vyrovnávat s důsledky plynoucími z ponižující a podřadné pozice mezi spolužáky. Abychom poskytli co nejširší pohled na problematiku, záměrně jsme zvolili knihy, ve kterých se hrdinové stávají outsidery z odlišných příčin.

Na závěr nebude chybět celkové shrnutí projevů motivu outsidera ve vybraných dílech, s přihlédnutím k teoretickým východiskům uvedených v prvních kapitolách diplomové práce.

1 Outsiderství, outsider – vymezení pojmů

Outsiderství představuje v současnosti pojem, jehož přesné vymezení není vůbec snadné. Tento fenomén v sobě ukrývá více významů a k jeho definování lze přistupovat z různých hledisek. Pokud k objasnění pojmu přistupujeme v jeho nejširších významových polohách, musíme nutně vycházet z poznatků některých společenských věd (sociologie, psychologie, filosofie, historie), kam pojem outsiderství výrazně přesahuje. V rámci takto širokého pojetí pak vzniká nekonečná množina osob, které můžeme v určitém společenskovědním kontextu označit jako outsidery (Bariaková, 2012, s. 5).

Podle *Českého etymologického slovníku* (Rejzek, 2012, s. 437) pojem outsider znamená „závodníka, s nímž se nepočítá na vítězství“. Slovo vzniklo z anglického *outside*, překládaného jako *vně, mimo*, spojením slov *out* (*venku*) a *side* (*strana*). Původně se jako outsider označoval kůň, který při závodě nepatřil mezi favority.

Bratřovská a Hrdlička (1998, s. 21–22) z tohoto původního výkladu vyvozují i jednu z definic outsidera v dnešním společenském pojetí. Outsider je podle nich ten, kdo „*stojí stranou společenského dění, kdo není zasvěcen do společné věci, kdo se smiřuje s podřadným postavením; je to kůň, nasazený při závodech, o němž se nicméně předpokládá, že nezvítězí, tedy opak favorita; může to být i černá ovce, kterou se ostatní ovce pokoušejí vyštípat ze stáda*“ (Bratřovská, Hrdlička, s. 21–22).

Je tedy patrné, že při definování pojmu hraje výraznou roli jeho sociální a psychologický aspekt. Ten zdůrazňuje také Šubrtová (2004, s. 123), která outsiderství chápe jako: „*sociálně psychologický fenomén, který se vztahuje k sociálními aspektu osobnosti, jejímu přijímání vnějším okolím i jejímu vnitřnímu sebehodnocení. Outsider je tedy jedinec na okraji sociální reality, která ho obklopuje.*“

Základním znakem outsidera, jehož důsledek tedy povětšinou znamená znevýhodněné sociální postavení jedince, je určitá odlišnost od společnosti, ve které žije. Zmíněné odchylky se projevují různými způsoby – působí odlišně na jejich nositele i na okolí (Bariaková, 2012, s. 16).

Z výše uvedených definic tedy vyplývá, že při následné analýze motivu outsidera v umělecké literatuře se budeme zabývat především těmi rysy a projevy člověka, které se vymykají jakési „normálnosti“. Otázkou ovšem zůstává, co to vlastně znamená „být normální“.

Této otázce se podrobněji věnuje Martin ve svém článku *Umění být normální* (1998a, s. 15). Přiznává, že normalita je velmi diskutabilní pojem, jehož objasnění se stává předmětem spíše až filozofického bádání. Přesto tvrdí, že normalita, stejně jako její protikladný pojem „nenormalita“, tvoří odjakživa významné měřítko pro všechny oblasti lidského působení. Každé lidské poznání a snažení může být považováno za normální a z jiného úhlu za nenormální. Záleží na tom, jak se mění stanovisko pozorovatele. Hranici mezi normalitou a „nenormalitou“ určuje společnost. Je založena na dohodě, společenské normě, kterou vytváří konkrétní skupiny lidí.

Skupinová norma „vyjadřuje očekávané skupinové jednání. Očekávání je dáno zvykem, obvyklostí. „Normálně“ jedná většina členů skupiny a v sociální normě je zakotven předpoklad, že bude většinou respektována“ (Novotná, 2010, s. 23).

Pro outsidera je příznačné právě to, že má většinou z mnoha nejrůznějších vnitřních nebo vnějších důvodů s tímto očekáváním problém. Outsider nechce nebo mu není umožněno se danému očekávání přizpůsobit. V pojetí současného světa většinou chápeme pojem normální ve smyslu „být obvyklý“ (Martin, 1998a, s. 17).

Z hlediska skupiny bývá tedy outsider kvůli své nepřizpůsobivosti často považován za výjimečného, často však v negativním smyslu (Bariaková, 2012, s. 11). „*Outsiderství v sobě nese nové pojmenování lidského postavení. Takové, které je pro ostatní nepochopitelné, odmítané, mimo*“ (Martin, 1998b, s. 12).

Na základě uvedených stanovisek by se mohlo jevit jako samozřejmé, že naproti tomu lidé, kteří určenou hranici nenarušují a splňují danou normu, budou ve svém počínání úspěšnější a nesetkají se s žádnými negativními ohlasy, posměchem, tresty apod. Martin (1998a, s. 17) však upozorňuje na tento fakt: „*Normální“ vždy neznamena čestný. Nemusí to znamenat vhodný, mravný, potřebný, dokonce ani pravdivý, spravedlivý, svobodný, nemusí to znamenat moudrý, předvídavý, laskavý...*“ Naopak zdůrazňuje, že mnoho dnes uznávaných a úspěšných lidí, např. spisovatelů, malířů, vědců, cestovatelů apod., bylo dříve ve svém životě považováno za outsidersy. Kladné společenské postavení získaly tyto osobnosti právě díky odlišení, odvaze porušit společenské normy a vytvořit něco nového, neobvyklého (Martin, 1998a, s. 15).

Bylo by tedy naprosto chybné a neobjektivní označovat všechny outsidersy jako ztracené, beznadějně případy. Jak již bylo řečeno, na outsiderství se dá pohlížet z mnoha úhlů. Roli hraje nespočet aspektů, které je nutné brát při zkoumání tohoto fenoménu v potaz. V další části práce se některé tyto aspekty pokusíme přiblížit.

2 Vnitřní a vnější outsiderství

Zjednodušeně můžeme outsiderství rozdělit na dva základní typy. Podle určitých viditelných nebo skrytých znaků jedince rozlišujeme vnější a vnitřní outsiderství, přičemž každé skupině jsou vlastní určitá specifika.

Vnější outsiderství je pozorovatelem viditelné na první pohled, odchylka od většinové normy se nápadně projevuje již při prvním kontaktu s danou osobou (outsiderem). Patří sem především lidé s tělesným handicapem, odlišnou rasou, etnikem nebo ti, již přísluší k určité sociální skupině, která se liší od ostatních, například nápadnými projevy chování, způsobem oblékání, jazykem, celkovým zjevem apod. V některých situacích může být rozhodujícím faktorem také pohlaví či věk. Vnější outsiderství tedy nevyplývá z konkrétní činnosti člověka, nezávisí na jeho jednání, chování, ani na jeho vůli. V moci člověka primárně není tyto vyčleňující předpoklady změnit. Pozice outsidera není vyvolána tím, „*čo robíme, a dokonca ani tým, čo máme, ale tým, kým sme*“ (Bariaková, 2012, s. 17).

V opozici k vnějšímu outsiderství stojí outsiderství **vnitřní**, navenek neviditelné – je totiž prožívané hluboko uvnitř člověka. Příčinami mohou být například duševní poruchy, introvertnost, homosexualita, ale i mnoho dalších rozličných aspektů. Tento typ je vlastní také tzv. dobrovolným outsiderům, kterým se podrobněji budeme věnovat v další podkapitole. (Bariaková, 2012, s. 17).

Outsider tohoto typu pociťuje hluboko ve svém nitru jakousi nepříjemnou nepřiléhavost s okolním světem, s jeho společenským nastavením i s vlastním fungováním v něm. Onen naléhavý pocit prožívá velmi intenzivně. Dlouhodobě pociťuje určité selhání a vyloučení z většinové společnosti, avšak bez výraznějších, na první pohled viditelných motivů. Projevuje se jako „*vnútorne pociťované znefunkčnenie, neschopnosť žiť plný, hodnotný, „šťastný“ život*“ (Jankovič, 2008, s. 7–8).

Jankovič (2008, s. 8) upozorňuje, že určité vnější odchylky od společenských konvencí budou přítomny i zde, jeví se však velmi nenápadně. Projevy vnitřního outsiderství tedy mohou na pozorovatele působit klamným dojem, nemusí odpovídat skutečné intenzitě niterně prožívaného problému.

3 Negativní a pozitivní charakter outsiderství

Jankovič ve studii *Outsider medzi nami vo fikčných svetoch literatúry* (2008, s. 8) volí k definování různých aspektů outsiderství operativnější přístup. Ve svém textu pracuje se souborem tzv. binárních opozic – protikladů, jež reprezentují naprosto čistou podobu zkoumaného aspektu. Autor však dodává, že v praxi je nutné počítat i s různými kombinacemi více aspektů, neopomíjet široký prostor mezi zkoumanými póly, odlišnou intenzitu i další možná specifika.

Na základě této teorie vymezuje **negativní** a **pozitivní** pól outsiderství, přičemž se zaměřuje na následující body: příčiny, hodnotící postoj (samotného outsidera i okolní společnosti) a důsledky outsiderství (pro outsidera i společnost).

Z uvedeného pojetí ve výsledku vyplývá, že projevy outsiderství se pohybují od „*nedobrovolného vyradenia individua z fungovania sociálneho okolia v dôsledku znevýhodňujúcich vrodenných či inak daných faktorov až po vedomý, zámerný odklon od väčšinovo akceptovaného spôsobu konania*“ (Jankovič, 2008, s. 7).

Rozlišuje tak **nedobrovolné** a **dobrovolné** outsiderství – první kategorii odpovídá převážně negativní charakter, druhé pozitivní.

3.1 Nedobrovolný outsider

Za základní předpoklad k úspěšnému zkoumání daného fenoménu můžeme považovat odhalení příčiny, jež vede k označení člověka za outsidera. V případě nedobrovolného outsiderství patří mezi hlavní příčiny různé zděděné vlastnosti a některé již zmíněné vnější znaky (tělesné postižení, rasová odlišnost, příslušnost k znevýhodněné sociální skupině apod.). Příčiny mohou být i vnitřní, neviditelné, skryté. Společným rysem je ovšem to, že postoj společnosti i samotné sebehodnocení nedobrovolného outsidera má většinou negativní charakter.

Společnost takové outsiderství hodnotí jako ryzí neúspěch, životní selhání. Nedobrovolnému outsiderovi se okolí vysmívá a odsuzuje ho. Dokonce někdy může outsiderství označovat pouze úhybný manévr, prostřednictvím kterého se jedinec snaží uniknout před vlastní zodpovědností. To, že se většinová společnost shoduje na odsouzení jakékoli výraznější odlišnosti, v důsledku způsobuje, že dochází bez výjimky k potvrzení

platnosti společenských norem většiny. Platné normy jsou vnímány jako základní měřítko „správnosti“ většinového postoje, bez možnosti je jakkoliv zpochybnit (Jankovič, 2008, s. 8).

Nelze zanedbat ani důsledky nedobrovolného outsiderství pro samotného outsidera, které mohou mít v některých případech na jedince opravdu závažný dopad. Psychologické a sociální důsledky si podrobněji popíšeme na příkladu dítěte v následující kapitole.

3.2 Dobrovolný outsider

Naproti tomu dobrovolné outsiderství získává na základě společenského hodnocení i sebehodnocení outsidera pozitivní příznak, který vychází ze samotné příčiny outsiderství. Jedinec se totiž stává outsiderem z vlastního přesvědčení, jež je postaveno na záměrném odklonu od většinově přijímaných norem. U takových lidí je outsiderství „volbou duše“ (Martin, 1998b, s. 11). V mnoha případech se přitom jedná o osoby s výjimečným nadáním, s maximálními předpoklady uspět a vyhovět většinovým požadavkům. Oni se přesto dobrovolně rozhodli „jít proti proudu“. Martin (1998b, s. 11) tento postoj odvozuje od jednoduché myšlenky – lidé si odjakživa kladou otázky: Co hledám? Co chci? Podle něj se ale opravdu moudří lidé ptají: Co nechci? „*Je to bezpečnější cesta, abychom dosáhli toho, čeho dosáhnout chceme. A právě při tomto vymezení „co člověk nechce“ se rodí většina dobrovolných outsiderů*“ (Martin, 1998b, s. 11).

Společnost takového outsidera oceňuje a přikládá mu úspěch. Postoj dobrovolného outsidera je vnímán jako projev autentičnosti, originality, jako jistá výsada, která odráží většinovou společnost. Outsideri „ukazují těm, kteří nejsou „mimo“, že vlastně mimo jsou, že stojí špatně, ukazují, kde by bylo dobré stát, stát pevně, poctivě, věrně“ (Martin, 1998b, s. 13). Okolí se staví vřele ke snaze narušit ustálené normy, které hodnotí jako nefunkční. Outsider pozitivně působí na další osoby, získává jejich sympatie v boji proti zkaženým společenským konvencím, mechanismům a hodnotám (Jankovič, 2008, s. 8).

I outsider si sám na sobě zakládá na jisté provokativnosti. Neúprosně lpí na své odlišnosti, někdy záměrně vyvolává konflikty s „normálním“ okolím. Pro outsidera se jeho vybudovaná pozice stává prostorem zadostiučinění a vnitřní svobody. „*Umění být outsiderem je vznešené umění. Je to umění stát rovně tam, kde se ostatní mazaně sklání. Je to umění nezařadit se tam, kde zařazení znamená hanbu, i když pozlacenou hanbu... Jsou situace – a je jich tolik, zlověstně tolik – kdy být outsiderem znamená zůstat člověkem*“ (Martin, 1998b, s. 14).

V následujících kapitolách i samotné interpretaci vybraných knih však budeme vycházet ze základního předpokladu k označení člověka za outsidera, což představuje znevýhodněná sociální pozice způsobená jedincovou odlišností. Zaměříme se tedy především na negativní charakter outsiderství, na postavu nedobrovolného outsidera vyčleněného na okraj společnosti, jež ho obklopuje, a který si zároveň tuto vykořeněnost sám uvědomuje. Je však nutné brát v potaz, že i negativní příznak outsidera lze zkoumat pouze na základě kontextu konkrétní situace.

4 Outsiderství u dětí a mládeže z pohledu sociální psychologie

V předchozí kapitole bylo vysvětleno, že outsiderství lze označit jako sociálně psychologický fenomén. Studium společenské determinace a psychiky lidského individua se zabývá sociální psychologie. „*Sociální psychologie je věda o tom, jak se člověk v sociálních a kulturních situacích utváří a jak v nich působí. Sociální psychologie se tedy zabývá problémem, jak sociální a kulturní situace modifikují prožívání a chování člověka, který je v těchto situacích nejen objektem vlivu, ale i aktérem-působcem*“ (Nakonečný, 1970, s. 17).

Jestliže se později chceme pokusit podrobně analyzovat outsiderství, coby motiv v literárních dílech, ve kterých se stávají nositeli tohoto příznaku právě děti, bude vhodné nejprve objasnit některé aspekty této znevýhodněné pozice na základě poznatků z oblasti sociální psychologie. Budeme se věnovat tomu, jak nedobrovolná outsiderská pozice konkrétně ovlivňuje přijímání dítěte vnějším okolím i jeho vlastní sebehodnocení, a to zejména v kontextu sociálního prostředí, ve kterém se dítě nejčastěji vyskytuje – v rodině a škole.

4.1 Sociální potřeby dítěte

Hlavní předmět sociální psychologie představuje proces socializace, kdy se z dítěte, z počátku pouze z jakési biologické bytosti, vyvíjí svébytný lidský jedinec. Socializací, která sice probíhá celý život, ale v raných letech je nejvýznamnější, se člověk učí orientovat ve světě, směřovat k daným cílům a v neposlední řadě se také učí navazovat citové vztahy s ostatními lidmi. U dítěte se mezilidské vztahy formují buď ve vztahu dítě – další člověk, nebo dítě – malá sociální skupina, kterou primárně představuje rodina, později školní třída, kolektiv vrstevníků, klub.

„Ústředním termínem takto pojaté sociální psychologie je interakce, tj. vyjádření aktivního vztahu mezi jedinci, kteří jsou si vzájemně podnětem a vzájemně na sebe reagují. Takto pojatá sociální psychologie má značné praktické využití, neboť její studium umožňuje poznávat zákonitosti vytváření a fungování mezilidských vztahů a uplatňovat je v působení na druhé lidi“ (Šimíčková-Čížková, 2004, s. 8).

Je všeobecně známo, že člověk je tzv. animal sociale, tedy tvor společenský – do jisté míry je na společnost odkázán, je na ní závislý (Říčan, 2013, s. 203). Ke společenské podstatě člověka patří potřeba sociálního kontaktu, která se uspokojuje ve zmíněných sociálních

interakcích, z čehož vyplývá, že jakékoli zamezení sociálního styku dítěte s okolím, jeho odmítnutí či vyřazení ze společnosti s sebou nese i své následky. Lidská společnost je podmínkou pro správné rozvinutí lidské psychiky, jenž má sociální charakter (Urbanovská, 2006, s. 10).

Podle Maslowovy teorie potřeb představuje mezilidský kontakt základní sociální potřebu každého lidského individua. Maslow rozlišil pět základních stupňů potřeb. Nejnižší dva stupně tvoří fyziologické potřeby a potřeba bezpečí. Na ně navazuje třetí stupeň – potřeby sounáležitosti a lásky: „*projevují se potřebou náležet nějaké skupině a být někým milován.*“ Čtvrtý stupeň reprezentují potřeby uznání, které se projevují jako „*potřeby být obdivován a uznáván, mít kompetenci a respekt*“ (Nakonečný, 1970, s. 221). Nejvyšší stupeň zastupuje potřeba sebeaktualizace. Člověk potřebuje projevit svoji vlastní individualitu, dát prostor osobním vlastnostem a záměrům. Až dosažení nižších cílů člověku umožňuje dosáhnout cílů vyšších, které v tomto případě působí jako určité motivační síly (Nakonečný, 1970, s. 221).

Situace, kdy je dosažení cíle nějakou překážkou znemožněno, se na poli sociální psychologie říká frustrace. Frustrace může být jen dočasná, ale také dlouhodobá (deprivace). Nakonečný (1970, s. 224) jako nejčastější frustrace uvádí mj. právě: „*nemožnost dosáhnout něčeho vytouženého, okolím vyvolané pocity neschopnosti a nedůvěry v sebe sama, vnějšími intervencemi a omezeními vyvolaný útlum touhy člověka po nalezení vlastního výrazu a projevení vlastní individuality, různá omezení a restrikce individuálního způsobu uspokojování potřeb, různé zákazy, tresty a omezení*“.

Dítěti, které se z různých příčin ocitá v pozici outsidera a je nedobrovolně separováno, není povětšinou umožněno dosáhnout uspokojení vyšších potřeb, není mu dopřáno naplnit touhu někam patřit, tedy ani zažít pozitivní pocity s tím spojené. Jeho příznakem se často stává absence vřelých vztahů s nějakými dalšími osobami, například těžko navazuje přátelství.

V této souvislosti Slaměník (2008, s. 249) dodává, že každý člověk hledá spřízněnou osobu, které se může svěřit i s těmi nejnepříjemnějšími pocity. Touží po upřímném vztahu s někým, jenž mu rozumí, je mu oporou v dobrém i zlém. Zkrátka hledá vztah, kde je vzájemná pomoc samozřejmostí.

Častým příznakem outsidera je však osamělost. Osamělost vzniká nedobrovolně na základě vnitřního nebo vnějšího tlaku, například ztrátou blízké osoby, nepřijetím okolí apod. „*Osamělost znamená ztrátu vztahů, pocit, že nemáme nikoho blízkého s kým se můžeme podělit o své prožívání, komu důvěřujeme a kdo nás bezvýhradně přijímá (...)* Pocit sociální izolace vede člověka k pocitu, že není pro druhé dostatečně dobrý proto, aby mu věnovali svou pozornost a náklonnost“ (Hučín, 2005).

Pojem osamělost či osamění (nedostatek mezilidských vtaů) je nutné odlišovat od záměrného vyhýbání se sociálním kontaktům – samoty. Pokud člověk volí samotu, aby mohl načerpat novou energii, odpočinout si, přemýšlet o svém životě, je tento jev pro lidskou psychiku pozitivní. Někdy se však může jednat spíše o únik do samoty, a to v důsledku strachu ze sociálního prostředí, s kterým je v nějakém rozporu. Jedinec se pak může záměrně vyhýbat sociálním kontaktům ze strachu z odhalení, například jeho nežádoucích osobnostních rysů, chování atd. Takový projev samoty je pak vnímán pro rozvoj jedince jako negativní (Slaměník 2008, s. 250).

4.2 Role dítěte ve společnosti a jeho sebepojetí

Jak již bylo naznačeno, označení člověka za outsidera se odvíjí od toho, jakou sociální pozici ve společnosti zaujímá. „*V rámci každé společenské skupiny zaujímá každý jedinec určité dočasné nebo trvalejší pozice, které jsou výrazem jeho společenské funkce*“ (Šimíčková-Čížková, 150, 2004). Každému dítěti je tedy ve společnosti vlastní určitá pozice, která ho zároveň zavazuje k plnění různých rolí. „*Sociální role, tzn. chování, které pozici odpovídá, je očekáváno jako náležité. A také je komplementární k dalším rolím ve skupině*“ (Helus, 2015, s. 33).

Existují role, jejichž plnění od jedince očekává celá společnost – role je přidělena podle pozice (statusu) a osobních znaků. Jsou však i další role, které jedinci-dítěti přiděluje skupina, do níž náleží. Podle tohoto definování se od dítěte očekává, že bude plnit své role přesně podle nastavených pravidel-norem v daném společenském systému. Realizace rolí je ovšem výrazně podmíněna individuálními osobními dispozicemi dítěte (Nakonečný, 1970, s. 172).

Za vybočení z role, za nedodržení očekávaného chování, následuje trest (sankce) různé intenzity. „*Jedinec, který se odchýlil od normy, je vystaven „malému dobírání“, nepřátelství, nadávkám, posměchu, projevům nevole, nespokojenosti, rozhořčení, pohoršení, zhnusení atd. Naopak jedince dodržující normy a chovající se tak, jak to odpovídá ideálům skupiny, dostává různé verbální i výrazové projevy uznání a souhlasu, pochvaly, vděčnosti, úcty, obdivu atd.*“ (Nakonečný, 1970, s. 312). Sankce tedy mohou mít pozitivní i negativní podobu – pozitivní znamená to, že jedinec je ostatními akceptován, negativní sankce signalizují vyčlenění ze společnosti.

Znakem každé skupiny se tak stává její diferencovanost, založená na rozdílech mezi členy skupiny, jež odrážejí vlastnosti a schopnosti jedinců i některé vnější danosti související s cíli skupiny. Ve skupině se ukazuje i to, jak jedinec působí, jak se projevuje v různých situacích, jestli je aktivní, dominantní nebo se podřizuje (Šimíčková-Čížková, 2004, s.133). Společenské pozice a role tak tvoří vlastní hierarchii, pozice outsidera se nachází v její nižší až nejnižší úrovni.

Sociální skupinu, ve které dítě po započetí povinné školní docházky tráví nejvíce času, představuje školní třída. Jednotlivé pozice a vztahy mezi spolužáky se dají zkoumat na základě sociometrie, což je metoda „*zjišťující pozice členů v malých sociálních skupinách na základě zjišťování vzájemných či jednostranných voleb nebo odmítnutí mezi jednotlivými členy*“ (Gillernová, 1998, s. 282).

Z hlediska oblíbenosti (sociální přitažlivosti) dítěte uvádějí sociální psychologové obvykle pět kategorií sociálních pozic. Nejvýše v hierarchii stojí populární osoby, které jsou sociálně přitažlivé pro většinu ostatních členů. Na nižší pozici se potom objevují osoby oblíbené, následují osoby akceptované. Ve spodní části pomyslné společenské struktury se nacházejí osoby trpěné – ve skupině je alespoň někdo preferuje, a osoby mimostojící, které nepreferuje nikdo. Na základě míry osobní moci se rozlišují následující kategorie: vůdcové a vedoucí, následují pomocníci, soupeřníci (závislé osoby) a pasivní a periferní role (Nakonečný, 315–316).

Nakonečný (1970, s. 316) doplňuje ještě třetí hledisko. Podle toho, jak se jedinec ve skupině prosazuje, vzniká dělení na přehlížené osoby (rády by se prosadily, ale nemohou), odmítané osoby (touží po uplatnění, ale nemohou), osamocené osoby (proti své vůli se příliš vzdalují od ostatních) a izolované osoby (nechtějí se prosadit a ani nemohou).

Děti disponující vyšší společenskou pozicí jsou v kolektivu zpravidla i populárnější a jsou ostatními upřednostňovány. Šimíčková-Čížková (2004, s. 136) ve své publikaci rozebírá, jaké konkrétní rysy osobnosti mají vliv na to, zda je dítě v kolektivu populární nebo naopak. Říká, že populárnější jsou inteligentní děti, ne ovšem příliš inteligentní; dále uvádí ty, které se dobře učí, mají sociální cit, jsou kamarádké, čistotné, odvážné, sebejisté, vzhledově atraktivní. Významné rozdíly můžeme nalézt i mezi pohlavími – u chlapců je oceňována rozhodnost, fyzická síla, energie, sportovnost apod. U děvčat se obecně vyzdvihuje hezký zevnějšek, taktnost, klid a dobré chování.

Nepopulární děti jsou potom ty, které se těmito pozitivně vyznívajícím rysům vzdalují. Výrazněji se odchyľují v oblasti fyzických nebo psychických vlastností. Děti, které se liší

vzhledem, inteligencí, zájmy, původem apod., jsou často vnímány jako „jiné“, jsou nepopulární až odmítané. Přisuzuje se jim pozice sociálního outsidera.

Zatímco jedinci vycházející ze sociometrického šetření na vyšších, výhodných pozicích se cítí ve skupině bezpečně, sebejistě a jsou aktivní, produktivní, ostatním důvěřují, děti s nízkou mírou sociální přitažlivosti, mírou moci a nemožností prosazení se v kolektivu, jsou nesmělé, nejisté, přecitlivělé a nepřístupné. Svoji nízkou společenskou pozici si mohou kompenzovat i prostřednictvím různých fantazií, sněním a představami, co by dělaly, kdyby se ocitly na jinak nedosažitelné vyšší pozici (Šimíčková-Čížková, 2004, s. 134–136).

Takové dítě se obvykle uchází o pozici vyšší a touží získat pozornost a uznání. Pro děti v outsiderské pozici je však tento postup velmi obtížný. Osoba, která se obává osamělosti a vykořeněnosti, se může snažit upoutat pozornost ostatních i na úkor ztráty vlastní individuality, často o sobě utváří jiný obraz (Hučín, 2005). Někdy může mít snaha malých outsiderů získat uznání i podobu provokací, hrozeb, vydírání, agresivity apod. Neschopnost vlastního prosazení mohou nahradit i fyzickou silou či asociální aktivitou (Vágnerová, 2000, s. 45). Většina těchto pokusů ovšem jejich sociální vyčlenění ještě prohloubí. Existují samozřejmě i případy, kdy se dítěti výjimečně na základě některých jejich kvalit podaří získat dodatečně uznání, jež znamená i posun ve společenské hierarchii. Důležité je také zmínit, že dítě může v určitém kontextu zaujímat podřadné postavení, v jiném může být uznáváno a naopak.

Dítě se pro svoji sociální neatraktivnost může lehce stát obětí šikany. Kolář (2001, s. 17) uvádí, že pro šikanování je příznačná naprostá asymetrie sil – mocnější zneužívá slabšího a potírá jeho práva. Outsider není ze své podstaty schopen se útokům bránit, pro své nízké sebevědomí a viditelnou bezmocnost se stává snadnou obětí silnějších jedinců, mezi kterými funguje značná solidarita.

„Role outsidera je přičiněna tomu, kdo je nějak znevýhodněn, je slabý, nezkušený, málo odolný apod. Je zvýšené riziko, že se stane obětí šikany celé skupiny. Bývá ztročován, často se stává obětním beránkem“ (Vágnerová, 2000, s. 88).

Dítě si začíná intenzivněji uvědomovat vlastní identitu, kým je, kam patří nebo nepatří a jaké je jeho sociální postavení, především v době dospívání. Jedná se o období sebepoznávání, projevuje se podstatná složka osobnosti – sebevědomění, což s sebou přináší i vědomí rozdílů mezi vlastní osobou a okolím. Dochází k formování duševního života a vytvoření koncepce sebe sama (Šimíčková-Čížková, s. 30–31).

Dospívajícímu obzvlášť záleží na vnějším hodnocení vrstevníků, které hraje významnou roli v jeho utvářecím sebehodnocení. Příznačná je značná nejistota

a nespokojenost s vlastní rolí ve společnosti. Jedinec často nechce akceptovat svoji identitu, porovnává se vrstevníky, spolužáky, kamarády. Snaží se uskutečnit vnitřní představu toho, kým by chtěl být. Nízká sociální pozice (outsiderství) může proces sebehodnocení mladého člověka podstatně narušit – snižuje sebedůvěru, sebevědomí, sebeúctu. Je tedy narušeno jeho celkové sebepojetí, postoj k sobě samému (Vágnerová, 2000, s. 43–46).

Vágnerová (2000, s. 45–49) dále doplňuje, že příčiny negativního sebepojetí můžeme někdy nacházet již v rodinném prostředí, v němž se dítě ocitá ihned po svém narození. Velký podíl na procesu tvorby pojetí sebe sama představují názory a postoje vlastní rodiny, zejména rodičů. Pokud se dítě smíří s podřadnou pozicí již v rámci rodiny a přijme outsiderství jako onen osobní přívlastek už tehdy, může být ovlivněn vývoj takových jeho osobnostních rysů, které stěžují následně, pro jiné přirozené, přizpůsobení se podmínkám společnosti.

Zdůrazňuje, že rodiče by primárně měli dítěti zajistit pocit bezpečí a dokázat mu, že někam patří, že je jeho existence pro někoho důležitá. Významný je především fakt, do jaké míry dítě podporují v jeho činnosti, jestli mu důvěřují, zda o něm nepochybují, nepodceňují ho a nesrážejí jeho sebedůvěru. Někteří rodiče ovšem těchto vstřícných projevů nejsou z různých důvodů schopní. Citově deprivované děti často trpí nejistotou vlastní identity, nedostatkem sebedůvěry, změnou citového prožívání a postoje ke světu, zejména k ostatním lidem. Tyto osoby nejsou v budoucnosti přijímány pozitivně ani v jiném prostředí, mimo rodinu. Nepříznivým dojmem pak následně působí i na své vrstevníky, kteří nejsou ochotni je mezi sebe přijmout. Ocítají se v jakémisi začarovaném kruhu. Generalizovaný pocit nejistoty, obav a ohrožení vlastní outsiderům může zapříčinit i závažnější jevy odehrávající se v uzavřeném prostředí rodiny, například týrání, sexuální zneužívání apod.

Vágnerová ještě dodává (2000, s. 43), že negativní sebehodnocení pocházející z rodiny nebo z vrstevnického kolektivu může přetrvávat až do dospělosti, kdy člověk nadále trpí jakousi naučenou bezmocností. Nízké sebehodnocení může trvat po celý život, je doprovázeno úzkostí, strachem, pesimismem. Tito lidé se cítí permanentně stigmatizováni, snadno se smiřují s ponižujícím chováním, cítí se bezvýznamní, méněcenní, což může ještě dále prohloubit jejich sociální izolovanost.

Matějček (1986, s. 158) přirovnává postavu outsidera k obrazu Černého Petra. Upozorňuje na nebezpečí pocitů nedostatečnosti a méněcennosti těch, kteří nemají tolik předpokladů vyniknout, nejsou chváleni a vyzdvihováni jako ostatní, z důvodu různých indispozic. *„A nemá-li někdo schopnosti, možnosti, podmínky, aby aspoň někdy mohl vyhrát, je odsouzen k roli věčného outsidera. (...) A jestliže se to příliš často nebo soustavně opakuje,*

stane se z těchto pocitů jakýsi trvalý osobnostní přívlastek – být vždycky poslední, být někým, s kým se nepočítá, kdo je jen trpěný přivažek...“ (Matějček, 1986, s. 158).

5 Outsider v kontextu literatury pro děti a mládež

Nyní se pokusíme objasnit některé důvody, proč se outsiderství, v naší práci doposud zkoumané především z pohledu psychologie a sociologie, stává častým motivem v literárních textech, včetně těch určených dětskému a dospívajícímu čtenáři. Soustředíme se na dětské hrdiny – outsidery, postupnou proměnu jejich podob i pojetí outsidera v rámci současné literatury pro děti a mládež.

5.1 Literatura pro děti a mládež – pojem a funkce

Jako literaturu pro děti a mládež označujeme literární tvorbu, jejíž recipienti jsou vymezení věkově – je záměrně určena nedospělým čtenářům (intencionální literatura). Může se ovšem jednat i o tvorbu původně určenou dospělým, kde se později hlavními recipienty stávají právě děti (neintencionální). Běžné je také souhrnné označení dětská literatura či literatura pro mládež. Někteří literární teoretikové v této oblasti na základě věkového vymezení terminologicky rozlišují literaturu pro předškolní děti, pro děti mladšího (prepubescentního) školního věku, staršího (pubescentního) školního věku a literaturu pro mládež zaměřenou na adolescentního čtenáře (Toman, 1992, s. 47).

V současné době je literatura pro děti a mládež považována za rovnocennou součást národní literatury. Získávání této pozice bylo ovšem postupné. Oproti literatuře pro dospělé se v minulých letech ocitla v periferní pozici, vyvíjela se opožděně, působila jako izolovaná jednotka. Toto podřadné postavení bylo způsobeno především nízkou uměleckou úrovní textů (Toman, 1992, s. 47).

Chaloupka (1973, s. 15) přikládá onu nízkou úroveň prvních intencionálních děl všeobecné neznalosti dětské psychiky. Autoři totiž při své tvorbě vycházeli z tvrzení, s nímž by se moderní psychologové jistě neztotožňovali. Dítě považovali v podstatě jen za malého člověka, tudíž i člověka jednoduššího, který je přirozeně schopný vnímat jen jednoduchou literaturu. Textům byla vlastní výchovná a mravoučná tendence, vystupovaly v nich jen charakterově černobíle vyhraněné postavy. I samotná struktura textu byla tímto trendem zasažena, vyznačovala se lexikální chudostí, syntaktickou jednotvárností, stavební schematičností atd.

V současné literatuře pro děti a mládež, tedy i v knihách, ve kterých budeme zkoumat motiv outsidera, již platí toto obecné tvrzení. „*Pro kvalitní dětskou literaturu ovšem platí*

tytéž tvůrčí umělecké principy jako pro četbu dospělých, tj. uměleckými obrazy, na základě emocionálně estetického zážitku zprostředkovává podstatné a pravdivé poznání skutečnosti a hodnotí ji ve jménu autorova estetického a etického ideálu i občanského postoje“ (Toman, 1992, s. 47).

V literatuře zaměřené na dětského čtenáře by měly figurovat stejné základní funkce jako v umělecké literatuře pro dospělé: informativní, formativní a estetická. Poslední zmíněná je z pohledu literární historie považována za nejvýznamnější, protože vytváří podmínky pro celkový estetický prožitek z díla. Jinak záleží pouze na hierarchii těchto funkcí – která funkce je momentálně podřízená nebo naopak dominantní v konkrétním díle (Petrů, 2000, s. 13).

Současní autoři si samozřejmě uvědomují, že v intencionální literatuře pro děti a mládež je nutné brát v potaz specifickou adresáta. Dítě vnímá jinak než dospělý, odlišně chápe a citově hodnotí skutečnost, nemá ani tolik znalostí v oblasti literárních konvencí. Nesmí se ovšem jednat o přizpůsobení pasivní a podbíživé, dítě nemá být ve vztahu k dílu jakýmkoliv způsobem ochuzeno (Nezkusil, 1973, s. 38–39).

Také Sladová a kol. v publikaci *Dětství a dospívání v současné literatuře pro děti a mládež* (2014, s. 5–6) zdůrazňuje závislost dětské literatury na adresátovi textu, včetně jeho sociální situace. Za několik posledních let došlo v této oblasti k výrazným proměnám. V současnosti se literatura pro děti a mládež často zaměřuje i na dříve spíše opomíjená, tabuizovaná témata, kde v roli literárních hrdinů nezdávka vystupují právě nejruznější typy outsiderů, jež se dostávají do tíživých životních situací.

Při interpretaci konkrétních textů s motivem outsidera pro děti a mládež v současné intencionální literatuře se tedy budeme zabývat výrazně terapeutickou a didaktizující tvorbou, ve které bude zastávat významný podíl funkce informativní a formativní (Sladová a kol., 2014, s. 109).

Informativní funkcí disponuje takové dílo, které poskytuje čtenáři určité informace o skutečnosti, která je hlavním předmětem zájmu literární reflexe. Funkce formativní má vliv na „*formování postojů vnímatele a následně na jeho jednání*“ (Petrů, 2000, s. 13).

Tyto funkce mohou mít na život mladého čtenáře velký vliv. Dítě si vytváří vlastní zdravý pohled na svět, nenásilně se učí včleňovat do života dospělých. Podrobněji se vlivu četby na formování osobnosti mladého člověka budeme věnovat v následující podkapitole.

5.2 Motiv outsidera jako předmět zájmu dětského čtenáře

Otázkou zůstává, proč se outsiderstvím v literatuře pro děti a mládež zabývat, jaký může mít význam promítnout tento sociálně psychologický jev do světa literatury. Z čeho vychází zájem dětského čtenáře o outsiderského literárního hrdinu, jaký pro něj může mít kontakt s ním skrze literární dílo význam.

Přitažlivost outsiderství je dána již jeho samotnou významovou podstatou. Je všeobecné známo, že to, co nějakým způsobem narušuje obvyklou situaci, zaběhlou normu či určitý standard, a tento předpoklad outsiderství splňuje, působí atraktivně. Jakákoliv odlišnost nebo výjimečnost v lidském projevu automaticky vzbuzuje zájem (Jankovič, 2008, s. 6).

Dalším aspektem, díky němuž se outsiderství stává významným motivem v mnoha literárních dílech, může být i intimnějšího charakteru. Pravděpodobně se každý člověk někdy cítil jako ten, „*ktorý v niektorej oblasti spoločenského fungovania nedosahuje očekávaný úspech, zlyháva, je proste outsider*“ (Jankovič, 2008, s. 6). Outsiderství je významný prvek lidských životů, který se přirozeně odráží i v zaměření literární produkce.

Outsidery se samozřejmě stávají také děti, v tomto případě se může právě kniha stát určitým prostředkem k snadnějšímu zvládnání negativních důsledků této pozice. Homolová (2004, s. 43) v této souvislosti považuje vztah mezi dětským čtenářem a knihou za určitý druh sociální komunikace.

Jelikož v intencionální literatuře vystupují jako hlavní hrdinové samy děti, literární postavy získávají před čtenářem status tzv. referenční postavy, „*postavy přímo vztahné k němu samému a k jeho vlastnímu životu*“ (Chaloupka, 1989, s. 20).

Podobnost osudů literárního hrdiny s právě prožívanými peripetiemi dětského čtenáře může zvyšovat zájem o zobrazovanou postavu i o identifikaci s její psychologií. Vžití se do literárního hrdiny je dětem přirozené. „*Teprve identifikovaná literární postava je skutečným literárním hrdinou. Jinak se dítě vciťuje jen do evokovaných psychických stavů*“ (Homolová, 2004, s. 43).

Určité souznění s hrdinou vyvolává ve čtenáři nejrůznější pocity a stavy. Pokud mu postava určitým způsobem imponuje, může se o ní při četbě obávat, může se s ní radovat či brečet, jako ve skutečném světě (Frey, 1929, s. 62).

Frey (1929, s. 63) dodává, že čtenář si přirozeněji vytvoří sympatie k postavě stejného pohlaví nebo, a tomu budeme věnovat zvýšenou pozornost, k postavám, které v příběhu prožívají obdobný problém, ocitají se v podobné situaci, ve stejném rozpoložení jako on sám.

Přítom se jedná především o všední, běžné záležitosti, až slabosti a chyby – ne o nějaké honosné projevy, jak by se mohlo na první pohled zdát.

Na základě objasnění vztahu mezi literárním hrdinou a dětským čtenářem můžeme předpokládat, že knihy s motivem outsidera budou blízké především čtenáři, který sám outsiderské příznaky pociťuje. Kniha může mít terapeutický účinek, často se jeví jako „*katarse čtenářovy bolesti, jsou-li v knize líčeny cizí bolesti a útrapy. Vědomí, že se netrápí sám, že mnoho lidí trpělo před ním a že mnoho jich trpí současně s ním, ho utěšuje a vyvolává v něm jistý klid a smír*“ (Frey, 1929, s. 115).

Čtenář tak může nenásilným způsobem v knize nacházet i jakési vzorové situace či pomocné návody jak dosáhnout něčeho, po čem ve skutečném životě silně touží, ale nedaří se mu to uskutečnit. Zároveň se knihy s motivem outsidera stávají přínosné i pro čtenáře momentálně nepociťující outsiderské příznaky. Ti tak získávají jiný náhled na outsidera, než na jaký jsou zvyklí z reálného sociálního prostředí, mohou lépe pochopit jeho vnitřní prožívání, také se učí solidaritě a zbavují se předsudků proti odlišným lidem.

5.3 Outsiderství v literatuře pro děti a mládež do 90. let 20. století

V následujícím textu budeme vycházet z článku Mileny Šubrtové *Fenomén outsiderství v próze pro děti a mládež* (2004, s. 123–131). Šubrtová se zde podrobněji zabývá podobami dětských literárních hrdinů outsiderů. Poukazuje na fakt, že motiv outsidera má v dílech určených dětem a dospívajícím dlouhou tradici. Jeho pojetí i funkce se ovšem v kontextu vývoje dětské literatury proměňuje. Outsiderství získává nové podoby (Šubrtová, 2004, s. 123).

Hodrová (2001, s. 679–680) se v této souvislosti zmiňuje o postavě tzv. Jiného. Nazývá tak typ postavy, pro který nemá okolí pochopení. Jinakost přisuzuje např. tulákům, loupežníkům, kouzelníkům apod. Ti vstupují do děje a přináší prvek dramatičnosti, jenž je založený na překročení zákazu či odchylce od normy. V příběhu pak dochází buď k odstranění jinakosti nebo k jejímu splynutí se všedním světem.

Podmínky nutné pro označení dětského literárního hrdiny za outsidera splňují podle Šubrtové (2004, s. 123) jako první v historii umělé literatury postavy, které jsou vyčleněné ze svého prvotního přirozeného prostředí, rodiny.

Rodina ve své podstatě uspokojuje potřeby dítěte, má vliv na rozvoj jeho schopností i povahových vlastností a v neposlední řadě dítěti bezděčně předává vlastní kulturní vzorce

(Čačka, 2000, s. 158). Separace od rodiny se ve většině kultur stává hlavní překážkou pro zdravý a bezpečný průběh dospívání dítěte.

Šubrtová (2004, s. 123–124) konstatuje, že v první polovině 19. století takto vyčleněné postavy v literatuře reprezentují chudí, často týraní sirotci. Jako příklad uvádí Olivera Twista anglického spisovatele Charlese Dickense. Pozornost tu ale byla věnována v první řadě vnějším projevům postavy, zejména procesu proměny opovrhovaného jedince na bytost obdivovanou. Zcela upozaděna je v díle vnitřní stránka hrdiny. Nevěnovala se téměř žádná pozornost outsiderově psychice, navíc nízké sociální pozici postavy neodpovídalo její chování, které je příliš morální.

Dickens vytvořil z tohoto pojetí outsiderství jakousi literární módu, kde je podstata tohoto fenoménu chápána jako: „*zčásti vrozený, zčásti získaný status, přičemž hlavní dějovou osou je tento nežádoucí status rozvíjen, transformován a většinou díky zásahům „šlechetných dobrodinců“ posléze opouštěn*“ (Šubrtová, 2004, s. 124).

V druhé polovině 19. století vytváří americký prozaik Mark Twain postavu Hucka Finna, ten se maximálně ztotožňuje se svým statusem outsidera (Šubrtová, 2004, s. 124). Twain vytváří postavu otrhaného chlapce bez domova toužícího po dobrodružství. Proto odvážný Huck Finn provádí nejrůznější naschvály, lže, krade, přestože je ve své podstatě dobrosrdečný. Vymyká se tradiční výchovné tendenci literárních děl (Dorovský, 2007, s. 772).

Od 20. století se postavy outsiderů začínají objevovat i v próze s fantastickými a magickými prvky. Šubrtová (2004, s. 124–125) v této souvislosti zmiňuje např. prózy *Jakub a obří broskev*, *Čarodějnice* (Roald Dahl), *Děvčátko Momo a ukradený čas* nebo *Nekonečný příběh* (Michael Ende). Výrazné projevy outsiderství můžeme nalézt také u postavy proslulého čaroděje Harryho Pottera (J. K. Rowlingová).

Spisovatelé nyní navazují především na folklorní tradici. Campbell (2000, s. 286) toto tvrzení upřesňuje. Říká, že společným rysem legend, mýtů a lidových pohádek se stává právě téma dětského vyhnání, jež bývá často doplňováno či nahrazováno motivem opovrhovaného jedince. Jako příklad uvádí postavu zneužívaného nejmladšího potomka, sirotka, nevlastního dítěte, ošklivého káčátka, venkovana nízkého původu apod.

Od 2. poloviny 20. století pak podle Šubrtové (2004, s. 125) nabývá motiv outsiderství „*platnost určitého psychologického významu i kulturního vzorce*“. Literární postava outsidera je nucena své dosavadní sociální zkušenosti aplikovat v těžkých, nepříznivých chvílích. „*Outsiderství v literatuře druhé poloviny 20. století přerůstá ve specifický fenomén určité psychosociální krize, která je hrdinovým vývojem překonávána a sama sobě slouží pouze jako*

východisko ke konstrukci literární postavy. S proměnou tohoto funkčního a významového aspektu pochopitelně souvisí i celková transpozice jeho zobrazení směrem k hyperbolizaci, grotesknosti, absurditě“ (Šubrtová, 2004, s. 125).

Na poli české literatury pro děti a mládež představoval v 2. polovině 20. století outsider v roli hlavní literární postavy neobvyklý úkaz. Motivy outsiderství se začaly objevovat již od poloviny 80. let, jejich podstata byla ovšem vnímána jinak než dnes. Se současným definováním bychom se shodli na outsiderově odlišnosti, vyčleněnosti z kolektivu, tyto příznaky měly ovšem pozitivní charakter. Zapříčinily je např. neobvyklé záliby, nadání apod. Charakteristika outsiderství se tedy nejdříve odvíjela od výrazných znaků, které postavě zaručovaly mimořádné odlišení od většiny a zaručovaly jí jistou prestiž, tedy vyvolávaly u okolí kladný dojem. Pojetí se však postupně mění. *„Tato sociokulturní kategorie dětské postavy se sice stále odvíjí od postavy kolektivní, ale opačným směrem: outsider je nositelem jejích průměrných rysů, a to v tak intenzivní míře, že se oním určujícím, vydělujícím rysem stává absolutizace jeho průměrnosti“ (Šubrtová, 2004, s. 125).*

5.4 Fenomén outsiderství v současné literatuře pro děti a mládež

V 90. letech 20. století nastal v české literatuře pro děti a mládež velký boom v zobrazování zmiňovaného motivu. Zároveň však došlo i k zásadnímu zjednodušení v historii různě nahlížené problematiky. Outsiderství se začalo vnímat jako pojem zaštiťující *„prakticky jakoukoli vývojovou peripetii či krizi postavy“ (Šubrtová, 2004 s. 125–126).* Toto zevšeobecňující vymezení ovšem paradoxně způsobuje obtížnější definování pojmu a komplikuje tak případné analýzy konkrétního aspektu outsiderství.

Jako příklad Šubrtová (2004, s. 126) uvádí termín handicap, jak fyzický nebo mentální, tak i sociální a kulturní, který se v českém prostředí v 90. letech objevuje v souvislosti s určitou detabuizací doposud nepřipustných témat. Postava s handicapem se do jisté míry ztotožňuje s postavou outsidera. Hlavní rozdíl však spatřuje v méně výrazné stigmatizaci outsidera, na rozdíl od postavy handicapované. *„Zatímco podstatou outsiderství je jakási okrajová pozice postavy, která se vyděluje ze svého okolí, postava s handicapem se může pro svůj handicap ocitnout v outsiderské pozici, může ji však také překonat, byť její handicap přetrvává“ (Šubrtová, 2004, s. 126).* Příznak handicapu, myšleno v obecném významu znevýhodnění, tedy nemusí automaticky garantovat i pozici outsidera, kterého chápeme v první řadě jako mimostojící osobu.

Urbanová ve svém díle *Sedm klíčů k otevření literatury pro děti a mládež 90. let XX. století* (2004, s. 15) upozorňuje, že tematika současné literatury pro děti a mládež se nese v duchu motto „*Být jiný, a přitom mít právo zůstat stejný.*“ Předmětem zkoumání se stávají dětští hrdinové, kteří si svoji jinakost plně uvědomují. Na tuto skutečnost mohou reagovat dvěma odlišnými způsoby.

V prvním případě dítě i přes svůj handicap neztrácí schopnost aktivně vnímat svět, se svojí odlišností se vyrovnává. V druhém případě k tomuto smíření nedochází, vznikají komplexy, frustrace apod. „*Být jiný než ostatní“s sebou nese řadu problémů*“ (Urbanová, 2004 s. 15).

V 90. letech 20. století se tedy zvyšuje zájem o postavy, které se ocitají v obtížné situaci jen proto, že mají například odlišnou barvu pleti, jiný původ, odlišují se po tělesné nebo duševní stránce. Hrdinové jsou stavěni do pozice, kdy se musí vyrovnat s vlastní podstatou, s budoucností a předsudky okolí. Přitom se v současné dětské literatuře stává trendem „*zůstat sejný“ a nezahořknout, nerezignovat, neizolovat se, nalézt pozitivní vztah k sobě i ke světu*“ (Urbanová, 2004, s. 15). Zmíněný osobní postoj hrdiny se může stát dalším kritériem při interpretaci motivu outsidera v konkrétních textech.

6 Interpretace vybraných textů

V následující části provedeme interpretaci textů s výrazným motivem outsidera. Vybrali jsme šest knih od různých zahraničních spisovatelů – *Ten, kdo stojí v koutě* (Stephen Chbosky), *S osudem v zádech* (Meg Rosoffová), *Čik* (Wolfgang Herrndorf), *(Ne)obyčejný kluk* (R. J. Palaciová), *Luke a Jon* (Robert Williams) a *Život k sežrání* (Mikaël Ollivier).

Všechny knihy jsou určeny dospívajícímu čtenáři. Hlavní hrdinové se ocitají v značně znevýhodněné sociální pozici – především ve školním prostředí. U každého textu se pokusíme upozornit na způsob zobrazení daného motivu, zaměříme se na popis charakteru jednotlivých outsiderů a jejich přístup k nelehké životní situaci, v níž se proti své vůli ocitají. Vlastní interpretaci doložíme konkrétními ukázkami. Bude nás zajímat i samotný přínos vybraných knih pro dětského čtenáře. Nezapomeneme také zmínit několik základních informací o jednotlivých spisovatelích. Na závěr poskytneme celkové shrnutí vlastních postřehů k interpretovaným dílům s ohledem k teoretickým východiskům uvedených v předchozích kapitolách.

6.1 Stephen Chbosky: *Ten, kdo stojí v koutě*

V knize *Ten, kdo stojí v koutě* se seznamujeme s příběhem šestnáctiletého chlapce Charlieho, který se ze všech sil snaží vyrovnat se skličujícími pocity outsidera. Svůj soukromý život se rozhodne sdílet s neznámým člověkem, kterému po celý rok píše dopisy. Kniha je tedy psána formou dopisů, vypravěčem se stává sám Charlie – „ten, který stojí v koutě.“

V celkovém pojetí díla funguje psaní dopisů jako významný terapeutický prostředek. Pravidelné psaní chlapci napomáhá zhodnotit vlastní chování a utříbit si myšlenky, na dopisy ale žádnou odpověď nečeká. Psáním pouze naplňuje nutkavou touhu svěřit se někomu trpělivému, někomu, kdo bude ochotný s ním dobrovolně absolvovat dlouhou cestu za hledáním spokojeného života.

„Prostě jenom potřebuju vědět, že tam někde je někdo, kdo mi bude naslouchat a rozumět, někdo, kdo se nesnaží dostat lidi do postele, i když má tu možnost. Potřebuju vědět, že takoví lidé ještě jsou. Myslím, že právě ty bys mohl něco takového pochopit, protože mám dojem, že žiješ opravdický život, a tím pádem dovedeš ocenit, co to znamená. Alespoň doufám, že to dovedeš, protože ostatní lidé u tebe hledají oporu a přátelství a jde to. Alespoň se to

povídá“ (Chbosky, 2012, s. 10). Motiv outsidera je v románu zastoupen velmi výrazně, v různých situacích a podobách.

Děj začíná Charlieho nástupem na střední školu. Pro mnohé děti představuje tato událost jen jeden z mnoha životních mezníků, pro Charlieho, vystrašeného outsidera, ale nabývá zvláštního významu. Nová škola symbolizuje nový začátek, možnost opravdového zlomu v jeho životě. Znamená pro něj šanci nechat za sebou všechny dosavadní problémy a traumata. Charlie ale zároveň pociťuje tíživý strach a obavy, jestli je toho všeho vůbec schopný. Na základě předchozích zkušeností tuší, že překonat sám sebe a zapojit se do středoškolského dění nebude vůbec lehké. Přesto velmi touží se o to pokusit. Chce si najít kamarády a přijít na to, kým vlastně je, proč je tak jiný než ostatní. Proč, jak sám říká, je zároveň smutný i veselý, co s ním není v pořádku. „*Něco je se mnou fakt špatně. A já nevím co*“ (Chbosky, 2012, s. 139).

Zásadní úlohu v románu zastává samotný proces postupného odhalování příčin chlapcova odlišného prožívání vedoucího k pozici outsidera. Hrdina svojí výpovědí nevědomě odkrývá jednotlivé indicie, dávno vytěsňené události, které do sebe postupně začínají zapadat, a čtenář již v průběhu vyprávění začíná tušit, že za Charlieho outsiderstvím stojí nějaký opravdu závažný, hluboko zakořeněný důvod. K jeho úplnému odhalení dojde na konci knihy – Charlie byl jako malý sexuálně zneužíván velmi blízkou rodinnou osobou. Čtenáři, ale i samotnému hrdinovi, je tedy nakonec poskytnuto vysvětlení, konkrétní příčina je odhalena.

Charlie je velmi chytrý a neobyčejně vnímavý chlapec, ve světě dospělých a vrstevníků se ale cítí naprosto ztracený. Nachází se tak nedobrovolně v pozici outsidera, přestože nedisponuje žádnými vnějšími rysy, které by mu znevýhodňující příznak předurčovaly. Příčiny Charlieho outsiderství totiž vychází z jeho nitra, z pocitů určité neschopnosti zapadnout mezi ostatní lidi, zapojit se do běžného života a být šťastný. Negativní pocity se pak přirozeně promítají i do chlapcova chování, které na okolí působí podivínsky. Na vnější podněty často reaguje velmi přecitlivěle, impulzivně, někdy i agresivně. Sám Charlie své přehnané reakce nechápe. „*Přijde to dost rychle a věci najednou začnou mizet. Prostě otevřu oči a nic nevidím. A potom začnu fakt těžce dýchat a snažím se rozkoukat, ale nemůžu. Nestává se to vždycky, ale když se to stane, vyděsí mě to*“ (Chbosky, 2012, s. 78). Za veškerým Charlieho chováním ovšem můžeme cítit neobvyklou upřímnost a nevinnost. Jeho největším přáním je, aby nikdo v jeho okolí nebyl nešťastný.

Výrazná sociální izolovanost Charliemu poskytuje mnoho prostoru k přemýšlení. Uzavřený sám do sebe se snaží především odhalit, jak vlastně fungují mezilidské vztahy. Tento přirozený princip je Charliemu velkou záhadou. „*Dívám se na lidi, jak se na chodbě*

vodí za ruce, a pokouším se přijít na to, jak to celé funguje. Na školních večírcích sedím stranou, ťukám špičkou boty o podlahu a přemýšlím, kolik párů bude večer tančit na „svoji píseň“ (Chbosky, 2012, s. 30).

Charliemu je v románu přidělena role jakéhosi pozorovatele. Má dar všimnout si obyčejných věcí, které ostatní většinou přehlížejí, nestojí jim za pozornost. On ovšem jako jeden z mála chápe, že takové, na první pohled bezvýznamné maličkosti, mívají v celkovém pohledu na svět největší význam. Drobné poznatky z cizích lidských životů následně využívá k zodpovězení vlastních otázek ohledně vztahů mezi lidmi i jeho vlastní role ve společnosti. Kout, který je Charliemu již podle názvu románu předurčen, se tedy v tomto kontextu stává v podstatě privilegovanou pozicí. Fakt, že nestojí v centru společenského dění, mu umožňuje mnohem hlubší a opravdovější poznání okolního světa. Pro popsané vlastnosti se také stává tím, kterému ostatní lidé bez obav svěřují svá tajemství.

Poprvé Charlieho k myšlence, že za jeho problémy stojí někdo z rodiny, přivádí nepříjemná zkušenost popsaná již na začátku knihy – sebevražda nejlepšího (jediného) kamaráda Michaela, jež byla podle většinového názoru zapříčiněna nepříznivou situací uvnitř jeho rodiny. Charlieho tedy tato událost přiměje věnovat ve svých dopisech více pozornosti také dění ve vlastní rodině.

Doma se Charlie cítí v bezpečí. Svými blízkými je přijímán takový, jaký je. Od všech členů rodiny se mu dostává tolik potřebného porozumění, přestože chápat Charlieho pohnutky není v některých situacích vůbec jednoduché. Respektují jeho křehkost a zranitelnost. Svoji matku popisuje jako mlčenlivou, laskavou, milující osobu, otce jako pracovitého muže nezatíženého přílišnými projevy emocí, dobrého manžela s odporem k násilí. Rodičů si velmi váží, uvědomuje si jejich obětavost a má je za to upřímně rád.

„Víš co... Plno dětí ze školy svoje rodiče nesnáší. Někoho doma bijou. Někdo je třeba lapen uprostřed špatného života. Někdo je pro svoje rodiče jen trofejí, s kterou se chlubí sousedům jako s nějakou medailí. A někdo se chce jen v klidu opíjet. Já osobně, i když mámě a tátovi úplně nerozumím a i když je mi jich někdy líto, si nemůžu pomoci a musím je mít hrozně rád“ (Chbosky, 2012, s. 25).

Dozvídáme se také, že má dva starší sourozence, kteří na rozdíl od Charlieho byli ve škole velmi úspěšní a oblíbení. Vlastní život mu oproti jejich připadá zanedbatelný. Bratr nyní hraje s úspěchem fotbal za univerzitní tým a Charlie k němu vzhlíží. Sestra chodí do posledního ročníku stejné střední školy jako Charlie, je třídní kráskou a premiantkou. Sestru někdy rozčiluje Charlieho dětská naivita a bezradnost v životě dospělých, v němž se sama stále snaží zaujmout své místo.

„*Seš magor, je ti to jasný? Vždycky jsi byl magor. Všichni to říkaj. Vždycky to říkali.*“
„*Snažim se nebejt*“ (Chbosky, 2012, s. 33).

Přesto mezi sourozenci panují dobré vztahy, vzájemně si důvěřují. Mezi sestrou a Charliem se také vytváří první tajemství z mnoha těch, která budou během vyprávění následovat. Charlie se totiž díky své nenápadnosti často stává svědkem věcí, o nichž by ve skutečnosti raději ani nevěděl, jelikož ho pak nemožnost se s tajemstvím někomu svěřit velmi tíží a v podstatě ubližuje jemu samotnému.

Charlie se ocitá u toho, když jeho sestra dostane od přítele pohlavek, svěří se mu také, když otěhotní. Jelikož je Charlie tak výjimečný a dokáže skvěle naslouchat, stává se pro sestru v mnohých situacích oporou, přestože je tím vším ve skutečnosti zmatený. Sestra si velmi váží jeho odvahy, on sám ale o svých přednostech jako typický outsider pochybuje.

Autor se tedy v románu dotýká mnoha dalších tabuizovaných témat, jako je násilí, těhotenství a potrat u mladistvých apod. Linii citlivého tématu domácího násilí či alkoholismu rozvíjí i u postavy Charlieho tety Helen. Tato postava představuje významnější roli, než se zpočátku zdá – jak se ukazuje, je to právě teta Helen, která Charlieho jako malého sexuálně zneužívala. Zatím nic netušící Charlie však na tetu velmi často a s láskou vzpomíná. Vrací se do minulosti a přehrává si jejich společné zážitky.

Teta Helen ovšem také ukryvala tajemství, které zásadně ovlivnilo celý její život. Sama se cítila jako outsider, jako malá byla spíše přehlížená, nepochopená zejména svým despotickým otcem a následně bita vlastním manželem. „*O mámě vždycky mluvili jako o té pěkné a o tetě Helen jako o té druhé*“ (Chbosky, 2012, s. 24). Problémy řešila pitím a drogami. Skončila jako troska v péči své vlastní sestry a její rodiny. V době, kdy se jí opět začíná pozvolna dařit, umírá při dopravní nehodě.

Zde se silně objevuje motiv viny. Charlie se cítí zodpovědný za Heleninu smrt, zemřela totiž, když mu jela koupit dárek k narozeninám. Pocit viny je v Charliem velmi hluboce zasazen, stává se jedním z viditelných důvodů jeho psychických problémů vedoucích ke skličujícím pocitům.

Charlie popisuje i osudy členů širší rodiny. Dochází k závěru, že v podstatě každý člověk ukrývá nějaké malé tajemství, které může následně pozitivně, ale i negativně určovat další život.

Jeho cíl je ale nyní jasný, zatížený vlastním psychickým traumatem i dalšími rodinnými tajemstvími se snaží proniknout do vzdáleného prostředí vrstevníků. Děj odehrávající se v rodině se postupně prolíná s pokusy o nalezení přátel, přičemž obě linie se vzájemně významně podmiňují.

Charlie se tedy i přes vstřícnost vlastní rodiny cítí velmi osaměle. Připadá mu, že je na všechny problémy sám. Po smrti Michaela nemá žádného kamaráda. Všichni spolužáci, které znal z nižších ročníků, mu jsou příliš vzdálení. Touží po vřelém mezilidském kontaktu i mimo rodinu, po opravdových kamarádech. Během prvního ročníku střední školy se chlapci podaří navázat přátelství hned s několika lidmi, stojí ho to ovšem mnoho námahy.

Významnou osobou, jakýmsi mentorem při hledání vlastní životní cesty i přátel, se pro Charlieho stává učitel angličtiny Bill, který mu sdělí jednoduchou radu: jestliže chce začít opravdu žít, musí přestat o všem jen přemýšlet a zapojit se. Autor tak poukazuje na příznak mnoha outsiderů – na uzavření se do vlastního světa z obavy před světem skutečným.

„Vždycky tolik přemýšlíš, Charlie?“

„Je to špatný?“ Chtěl jsem jenom, aby mi někdo řekl pravdu.

„Nikoliv nezbytně. Jenomže někdy se lidé uchylují do světa vlastních myšlenek, aby se nemuseli zapojit do skutečného života.“

„A to je špatný?“

„Ano.“

„Ale já myslím, že se zapojuju. Ty si snad myslíš, že ne?“ (Chbosky, 2012, s. 31).

Charlie se stává Billovým oblíbeným žákem. Bill objevuje, jaký je Charlie výjimečný chlapec, což mu na konci školního roku také sdělí. Charlie je překvapený, že si o něm někdo něco takového vůbec může myslet. Rozhodně si výjimečný nepřipadá, jeho sebevědomí je velmi nízké.

Bill také dává po celý rok Charliemu číst knihy navíc. Výběr titulů ovšem není náhodný, vždy se jedná o příběhy pojednávající o tom, „jaké je to být mladý“, například *Kdo chytá v žitě*, *Na cestě*, *Jako zabít ptáčka*, *Petr Pan*, *Zdroj* a další. Prostřednictvím chytře volených příběhů se Charlieho snaží navést na správnou cestu.

Chlapec se k četbě uchyluje velmi často. Autor zde poukazuje na to, jaký význam může mít kniha – příběh někoho jiného, pro běžný život outsidera. Na jedné straně představuje četba terapeutický účinek: *„Večer jsem se znova začel do té knížky, protože jsem věděl, že jinak bych se nejspíš znova rozbrečel. V panice, myslím. Četl jsem, až jsem byl úplně unavený a musel jsem jít spát. Ráno jsem knížku dočetl a hned jsem začal číst znova. Cokoliv, aby se mi nechtělo brečet. Protože jsem to slíbil tetě Helen. A protože nechci zase začít přemýšlet. Ne tak jako minulý týden. Už nesmím takhle přemýšlet. Už nikdy“ (Chbosky, 2012, s. 96–97).*

Na druhé straně je zde však také zobrazeno riziko četby nadměrné, která může outsidera ještě více izolovat. Ve fiktivních světech se sice outsider stává hrdinou lehce,

odhodlat se k činu ve skutečném životě už ale není schopný. Sám Charlie si občas uvědomuje, že když čte příliš, ztrácí možnost aktivně se podílet na dění kolem sebe.

Charlie se na Billovu radu snaží zapojit do různých školních akcí. Na jednom fotbalovém zápase se sblíží s dvěma čtvrtáky, dívkou Sam a Patrickem, známým také pod přezdívkou Nijak. „*Tak teda normálně jsem dost stydlivý, ale Nijak vypadal jako typ kluka, ke kterému klidně můžeš přijít během utkání, i když je o tři roky starší a nezná tě*“ (Chbosky, 2012, s. 26). Zpočátku si nikdo z nich nepřipouští výjimečnost tohoto setkání, netuší, jak se ve skutečnosti vzájemně všichni potřebují.

Sam a Patrick jsou nevlastní sourozenci. Působí velmi sešraně, zábavně, na první pohled bezstarostně. Záhy se ovšem dozvídáme, že také trpí skrytými traumaty a pocity méněcennosti či nedostatečnosti. Charlieho nevídaná empatie, schopnost vidět a naslouchat způsobí, že se mu také Sam a Patrick svěří se svými tajemstvími. „*Vidíš věci kolem sebe. Mlčíš o nich. A rozumíš*“ (Chbosky, 2012, s. 44).

Zjišťujeme, že Patrick je gay, jenž se velmi trápí vztahem k Bradovi, kapitánovi fotbalového mužstva. Brad nechce svoji odlišnou orientaci přijmout, protože se obává reakcí okolí. Proto se spolu chlapci schází jen tajně v ústraní Patrickovy party, tedy mimo prostředí, ve kterém Brad zaujímá pozici hlavní hvězdy školy. Chbosky na postavě Brada demonstruje, jak těžké může být smířit se s vlastní odlišností. Brad ze strachu ze ztráty prestižního statusu mezi spolužáky dále popírá vlastní přirozenost, zraňuje tím však Patricka i sebe. „*Ale předtím to byl vždycky ten kluk, co se po chodbě vyloženě nesl. Fakt to jinak neumím popsát. Jenomže někteří lidé prostě kdoví proč chodí s pohledem upřeným do země. Nedívají se ostatním do očí. Brad nikdy takový nebyl. Až teď. Zvláště když přijde na Patricka*“ (Chbosky, 2012, s. 151).

Sam zase nechává Charlieho nahlédnout do své divoké minulosti plné pochybných známostí. Nyní chodí se starším Craigem. Charlieho to velmi trápí, jelikož je do Sam zamilovaný. Jeho city jsou ale neobvykle čisté a nevinné, přeje si především Samino štěstí. Pro citově strádajícího Charlieho je nyní pocit přátelství důležitější než partnerská láska. „*Bylo by moc pěkné mít zase kamaráda. To by se mi líbilo ještě víc než rande*“ (Chbosky, 2012, s. 28). Pozorujeme tedy, že jeho příznačná pasivita se projevuje i ve vztahu k dívkám. Z obav, že by svým vyznáním citů mohl ohrozit vzniklé přátelství, stojí raději dále ve svém „koutě“ a pouze sleduje, jak jsou lidé kolem něj šťastní.

Mezi těmito třemi mladými lidmi se vytvoří silné pouto, vzájemně se obohacují, každý podle svých možností. Charlie se v dopisech často zmiňuje, že ve společnosti nových přátel cítí naplnění a pochopení. „*Sam a Patrick se na mě dívali. A já jsem se díval na ně. A měl*

jsem pocit, že vědí. Nic určitého, fakt. Prostě že vědí. A myslím, že to je všechno, co kdy můžeš chtít od kamaráda“ (Chbosky, 2012, s. 71).

Sam s Patrickem Charlieho seznámí se svými ostatními kamarády, partou dalších mladých outsiderů, kteří brzy pochopí, že Charlie není nijak divný, pouze se stejně jako oni potýká s osobními problémy a pocity nejistoty vlastní identity. Autor poukazuje, že paradoxně se i outsiderství může stát určitým spojovacím článkem v procesu vytváření mezilidských vztahů.

Charlie je do party vstřícně přijat již na prvním společném večírku. Nechápe, čím si nové přátele získal, jejich náklonnost pro něho ale velmi znamená. Poprvé v životě se cítí jako plnohodnotná součást lidského společenství.

„Nevěděl jsem, že o mně ostatní přemýšlí. Nevěděl jsem, že se dívají. Seděl jsem na podlaze v suterénu na svém prvním opravdovém večírku, mezi Samem a Patrickem, a vzpomněl jsem si, že mě Sam Bobovi představila jako svého kamaráda. A vzpomněl jsem si, že stejně mě představil Patrick Bradovi. A rozbřečel jsem se. A nikdo se na mě kvůli tomu nedíval divně. A pak jsem se rozbřečel fakt hodně.

Bob pozvedl pivo a vyzval ostatní, aby udělali to samé.

„Na Charlieho.“

A všichni řekli: „Na Charlieho!“

Nevím, proč to dělali, ale dost to pro mě znamenalo, že to udělali. Zvláště Sam. Zvláště ona“ (Chbosky, 2012, s. 44).

Jednou z Charlieho nových kamarádek se stává také dívka Mary Elizabeth, jejíž outsiderství v porovnání s ostatními vyznívá spíše jako určitá póza. Mary Elizabeth přímo pohrdá „hlavním proudem“. Záměrně se snaží svůj život směřovat co nejdále od obecně uznávaných norem, revoltuje. Od jednotvárného okolí se snaží odlišit nejen vizuálně prostřednictvím piercingů, tetování a extravagantních účesů, ale také alternativním životním stylem a prosazováním nekonvenčních názorů.

Mary Elizabeth je vegetariánka, buddhistka, intelektuálka, zajímá se o politologii, brání ženská práva, pije výhradně brandy, poslouchá dívčí nezávislé kapely, vede undergroundový časopis, sleduje jen vážné oceněné filmy... Chce být především nezávislá, nehodlá se jako většina spoutat konvencemi. Ve svých názorech je dost neúprosná.

O její dominanci se přesvědčí i Charlie, když se Mary Elizabeth spíše náhodou stane jeho první dívkou. Zpočátku Mary Elizabeth příliš nerozumí, velmi ocení zkušené rady od Sam. *„Měl bys jí spíš pochválit šaty, protože to, jak se oblékla, je její volba, zatímco obličej si nevybrala“ (Chbosky, 2012, s. 115).* Můžeme tak sledovat vztah dvou naprosto odlišných lidí

– Mary Elizabeth nepřetržitě mluví jen o sobě a svých aktivitách, Charlie pasivně poslouchá. „*A možná jsem lhal, když jsem jí neřekl, že je docela těžké ji pořád poslouchat, aniž bych sám cokoliv řekl. Přitom jsem ale akorát zkoušel být milý, jak mi poradila Sam. Nevím, kde jsem udělal chybu*“ (Chbosky, 2012, s. 133).

Nezdá se, že by se jejich role mohly nějak proměnit. Charliemu se přesto opět podaří díky neobvyklé empatii proniknout do skutečného prožívání Mary Elizabeth. Zjišťuje, že její touha odlišit se vyplývá především z generačního nepochopení vlastních rodičů. Mary Elizabeth své rodiče považuje za nechápající bohaté snoby, jejím cílem je tedy nebýt jako oni. Charlie se stává jediným, před kterým může odložit masku bojovné ženy a odhalit svá opravdová trápení. Zjišťuje, že Mary Elizabeth ve skutečnosti potřebuje hlavně slyšet, že ji má někdo rád, že je milá a přitažlivá. Tuto stránku osobnosti před ostatními kamarády úspěšně skrývá. Hrdost jí nedovoluje dát najevo vlastní nejistotu a slabost. Partnerský vztah mezi Charliem a Mary Elizabeth se sice rozpadá, Charlie je příliš zamilovaný do Sam, přesto jejich setkání nebylo bezvýznamné.

Uvnitř party je Charlie zasvěcen také do některých dříve v literatuře pro děti a mládež tabuizovaných stránek dospívání – prvních sexuálních zážitků, požívání alkoholu, cigaret, drog... Chbosky ale těchto aspektů nevyužívá k moralizování či varování před negativním vlivem vrstevníků na nezkušeného jedince. Získávání milostných zkušeností a užívání návykových látek naopak zobrazuje jako běžnou součást života mladých lidí. Ukazuje však na fakt, že outsideři se všemi svými niternými problémy mohou být k užívání návykových látek náchylnější. Charlie není do alkoholu a drog kamarády nijak nucen, přesto se nechá lehce unést možnými účinky těchto látek. Pomáhají mu se uvolnit, lépe zapadnout a zapomenout na všechna svá trápení. „*Měl jsem chuť se smát. Nebo se možná rozčlít. Nebo prostě pokrčit rameny nad tím, jak jsou všichni divní, a já zvlášť. Ale byl jsem na večírku s kamarády, tak na tom zas tak nezáleželo. Jenom jsem pil, protože jsem došel k závěru, že je na čase přestat kouřit tolik trávy*“ (Chbosky, 2012, s. 156).

Všichni kamarádi tráví hodně času pohromadě, pořádají večírky a chodí do oblíbené restaurace, kde filozofují o životě, diskutují o politice, literatuře a hudbě. Právě hudbě je v románu věnovaný velký prostor. Dobové kapely a hity dokreslují atmosféru devadesátých let, ve kterých se příběh odehrává. Charlie písním přisuzuje zvláštní moc zachytit danou chvíli, prchavý okamžik právě probíhajících emocí – třeba i pro Charlieho neobvyklého pocitu štěstí a sounáležitosti.

„Cítím se nekonečně.“

A Sam a Patrick se na mě podívali, jako kdybych řekl tu nejúžasnější věc, jakou kdy slyšeli. Protože ta písnička byla tak úžasná a protože jsme ji všichni fakt pozorně poslouchali. Těch pár okamžiků života uteklo hrozně opravdově a cítili jsme se takovým dobrým způsobem mladí“ (Chbosky, 2012, s. 40).

Na základě Charlieho smutných i veselých příhod z prostředí rodiny i party vrstevníků je čtenáři umožněno objevovat jednotlivé motivy, proměňující prožívání a chování mladého outsidersa, který již nechce stát stranou, zatímco ostatní žijí opravdový život.

Jak již bylo řečeno, Charlieho chování je velmi nevyrovnané. Můžeme si všimnout, že se Charlie nechová nijak nepřiměřeně, pokud jeho vztahy mezi kamarády nejsou ohroženy. Je plný optimismu a naděje.

„Milý příteli,

cítím se skvěle! Myslím to fakt vážně. Musím si na to vzpomenout, až příště zažiju další příšerný týden. Stalo se ti to někdy? Cítil ses fakt mizerně a pak to najednou přešlo, ani jsi nevěděl jak? Snažím se zapamatovat si, jaké to je, cítit se tak skvěle jako teď, abych měl v zásobě co nejvíc detailů, až jednou přijde nějaký další příšerný týden, a mohl si je vybavit. Věřím, že bych se pak zas cítil skvěle. Moc to nefunguje, ale myslím, že je důležité to zkusit“ (Chbosky, 2012, s. 107).

V situaci, kdy dojde k jejich narušení, se ale Charlie ocitá v depresích, je opět frustrovaný, nadměrně pláče a přemýšlí negativně. Také více pije a kouří. „Nevím, jestli ses tak někdy cítil. Že se ti chce usnout na tisíc let. Nebo prostě nebýt. Nebo si prostě neuvědomovat, že jsi. Nebo tak něco. Myslím, že chtít něco takového je dost morbidní, ale když to na mě přijde, tak si takové věci přeju. Proto se snažím nepřemýšlet. Prostě chci, aby se to přestalo zamotávat. Jestli se to zhorší, budu možná zase muset k doktorovi. Už je to zas hrozné“ (Chbosky, 2012, s. 97).

Jeho krize se prohlubuje také v době narozenin, které slaví o vánočních svátcích. Chlapci se vracejí zmatené vzpomínky na tetu Helen, cítí vinu za její smrt. Jeho stav je v tomto období vždy velmi vážný, musí vyhledat pomoc psychologa.

Charlie se nemůže zbavit dotěrných myšlenek o jakési lidské předurčenosti. Uvědomuje si, že teta Helen byla v životě nešťastná, protože jako malá citově strádala. Poté si vybrala stejně agresivního muže jako byl její otec. Jeho vlastní matka je tak tichá, protože jí v minulosti nikdo neřekl, že ji má rád, otec odmítá násilí, protože s ním má také z minulosti špatnou zkušenost. Tato a další zjištění ho přivádí k pochybám, zda on sám má vůbec nějakou šanci žít normální spokojený život.

Poté, co se Charliemu při pokusu o sexuální sblížení se Sam vybaví vytěsněné vzpomínky na pravidelné zneužívání tetou Helen, naprosto se psychicky hroutí. Stráví několik měsíců v nemocnici, kde se mu s pomocí psycholožky, milující rodiny a přátel podaří opět začlenit do běžného života. Tetě Helen nic nevyčítá, je smířený. Díky celé aféře si uvědomuje, že je pouze na něm, zda se dokáže svého stigmatu zbavit a žít plnohodnotný život.

„Takže mám pocit, že jsme tím, kým jsme, ze spousty různých důvodů. A na většinu z nich možná nikdy nepřijdeme. Ale i když není v naší moci změnit to, odkud pocházíme, pořád si můžeme vybrat, kam směřujeme. Pořád můžeme něco dělat. A můžeme se snažit, abychom s tím byli spokojení“ (Chbosky, 2012, s. 211).

Charlie cítí, že je vše na správné cestě. Opět ho čeká nový začátek – druhý ročník střední školy. S čistým štítem mohou začít také všichni jeho přátelé, kteří odcházejí na vysokou školu. V posledním dopise se Charlie s neznámým adresátem loučí, psaní prý již nebude potřebovat – už se tolik nebojí, cítí se mnohem silnější, je připravený si i přes všechny překážky najít nové přátele. Na předešlý rok, který tak zásadně změnil jeho život, prý však nikdy nezapomene.

„Asi půl míle před tunelem Sam zastavila a já jsem si vlezl dozadu. Patrick pustil rádio fakt nahlas, abych ho slyšel, a jak jsme tak jeli k tunelu, poslouchal jsem muziku a myslel na všechno, co mi kdo řekl za poslední rok. Myslel jsem na to, jak mi Bill řekl, že jsem výjimečný. A jak mi sestra řekla, že mě miluje. A jak mi to řekla moje máma. A dokonce i táta a bratr, když jsem byl v nemocnici. Myslel jsem na to, jak o mně Patrick řekl, že jsem jeho kamarád. A na to, jak mi Sam řekla, že mám něco dělat. A být fakt tady. A prostě jsem myslel na to, jak je skvělé mít kamarády a rodinu“ (Chbosky, 2012, s. 212).

Hlavní přednost románu můžeme spatřovat ve zvolené formě vyprávění. Díky Charlieho upřímným dopisům se z příběhu stává jakási osobní výpověď. Čtenář získává výjimečnou možnost nahlédnout do samého nitra zmateného dospívajícího chlapce. Inspirující může být také jeho pozitivní a aktivní přístup k celé situaci. Charlie nikoho ze svého outsiderství neviní, nelituje se, nevzdává se, odpouští. Chbosky vyzdvihuje význam pevných rodinných vztahů a také přátelství, které má pro outsidera často výjimečný význam. Čtenář tedy může případně zjistit, že ani jeho vlastní situace, ať už je jakkoli vážná, nemusí negativně ovlivnit celý jeho následující život, že existují lidé, kteří mají podobné problémy a dokáží jim čelit. Kniha obsahuje mnoho smutných, ale zároveň laskavých okamžiků, plynoucích z Charlieho výjimečného vnímání okolního světa.

Stephen Chbosky je americký spisovatel, scénárista a producent. Narodil se v Pittsburghu v roce 1970. Vystudoval scenáristiku. *Ten, kdo stojí v koutě (The Perks of Being a Wallflower)* je jeho první román, vyšel v roce 1999 a ihned se stal bestsellerem. V roce 2012 se Chbosky ujal také role režiséra a podle vlastního scénáře natočil oceňovaný stejnojmenný film (v České republice známý též pod názvem *Charlieho malá tajemství*), Chbosky přiznává, že do románu zapracoval i některé vlastní zkušenosti z doby dospívání. Inspirací se mu stala také kniha *Kdo chytá v žitě (The Catcher in the Rye)* od J. D. Salingera. Český román vyšel až v roce 2012 v nakladatelství Brio v překladu Vratislava Kadlece (Biography, 1999–2016).

6.2 Meg Rosoffová: *S osudem v zádech*

Také Meg Rosoffová ve svém románu *S osudem v zádech* líčí příběh chlapce stojícího na hranici dětství a dospělosti. Podle titulu díla je patrné, že autorka svého hrdinu staví do konfrontace přímo s vlastním osudem. Čtenář ale postupně poznává, že chlapcův hlavní pomyslný soupeř označovaný velkolepě jako osud, jen zaštiťuje mnohé dílčí, konkrétnější překážky, které se v životě dospívajícího člověka přirozeně vyskytují. Osud v knize symbolizuje především osobní boj za uskutečnění sebe sama a naplnění vlastního života.

Rosoffová v díle představuje témata jako je hledání místa dospívajícího ve složitém světě dospělých, tážení se po smyslu a ceně lidského života, o významu lásky a přátelství. Poukazuje, jak složité může být tento osobní souboj důstojně zvládnout, pokud se mladý člověk ve svém prožívání a chování výrazně odlišuje od většinově přijímaného standardu, trpí pro svoji jinakost pocity nepochopení, izolovanosti a osamělosti, cítí se a je vnímán jako outsider.

Hlavního hrdinu, patnáctiletého Davida Casea, za takového outsidera rozhodně označit můžeme. V románu je David prezentován jako velmi zvláštní mladík, který žije uzavřený ve svém vlastním světě fantazijních představ a chmurných myšlenek. Každý kontakt s realitou vnímá jako možné ohrožení a vystavování se neúprosnému osudu, jenž ho podle něj pronásleduje na každém kroku. David se necítí bezpečně, běžný život mu činí utrpení. Musíme říci, že chlapec se často chová opravdu nepředvídatelně, sobecky, přehnaně a afektovaně. Není divu, že širší okolí nedokáže jeho až paranoidní chování pochopit. I spolužáci se ho raději straní a považují ho za blázna. David se stává obětí vlastního strachu a úzkosti. Ponořen do nepříjemných pocitů vykořeněnosti a osamělosti pomalu ztrácí kontakt

s realitou. Vystoupit ze své ulity se ale nepokouší, příliš se bojí toho, co pro něj osud ve skutečném světě nachystal.

Davidovo outsiderství tedy vychází z jeho vnitřní podstaty – určité psychické nerovnováhy, z odlišného vnímání běžných událostí i vlastní osoby, ze strachu z reality. Trpí psychickými problémy, které mu znemožňují začlenit se do běžného života. Nedokáže žít tak jako ostatní, stojí sám proti všem. Rosoffová všechny tyto znaky outsidera rozvíjí do poutavého příběhu a využívá i mnoho dalších motivů, které s izolovaným světem outsidera souvisí. Román je psán v er formě.

Na začátku vyprávění je přímo uveden jakýsi spouštějící moment jeho problémů. Utkvělá představa všudypřítomného nebezpečí se v Davidově hlavě zrodí poté, co jeho roční bratr Charlie pod jeho dozorem málem vypadne z okna.

„Najednou všude, kam se podíval, viděl nějakou katastrofu, krveprolití, konec planety, zničení lidského rodu, nemluvě už (abychom přesně určili zdroj jeho obav) o možné bolesti a utrpení, které by mohly postihnout jeho samého.

Kdo vymyslel tenhle chmurný scénář?

Ale ať to byl (nebo bylo) kdokoli (cokoli), David přímo cítil, jak se v něm usazuje černá zlovůle, jak se uhnízďuje jako zlý dravý pták, jak se ostrými drápy zarývá hluboko do rozklepaného šedého rosolu jeho vyděšeného mozku. Přitáhl si bratra do náruče, přivinul ho k sobě, přitiskl rty na dětskou tvářičku.

Co kdyby...!

Docela ho pohltilo co kdyby. Jako závaží se mu omotalo kolem kotníků a táhlo ho pod hladinu“ (Rosoffová, 2010, s. 10).

V tomto okamžiku si David uvědomí, co hrozného se mohlo přihodit, kolik ohrožujících věcí se všude okolo něj nachází. Potenciální smrt bratra, jedna nešťastná událost, způsobí Davidovo prozření. David náhle spatřuje svět jinýma očima, ke všemu začne přistupovat negativně a s obavami. Nevěří tomu, že může mít v životě štěstí, vše špatné zdůvodňuje jako krutou zkoušku osudu. Je přesvědčený, že příště ho nepřízeň osudu jistě nemine. Zvolí proto neobvyklý způsob jak se s celou situací vyrovnat – za svoji jedinou naději považuje změnu identity.

Autorka nejspíše chtěla poukázat na to, jak se dospívající často ve své bezradnosti snaží uniknout stávajícím problémům či traumatům. U postavy Davida zvolila tento poněkud absurdní způsob úniku, který však v průběhu vyprávění čtenáři velmi přesně demonstruje fakt, že před problémy se nelze skrýt, jedinou možností je pokusit se najít jejich řešení.

„*Sedl si na postel, kousal si nehty a přemýšlel o sobě. Patnáct let, sto sedmdesát sedm centimetrů, nahrbená ramena, šouravá chůze, poměrně zdvořilý, středně hnědé anglické vlasy, křivé zuby, středně světlá anglická pleť. Nic z toho ho před katastrofou neochrání. Jediná jeho šance je krok za krokem předělat svůj život, počínaje jménem. A pokud se mu povede být dostatečně jiný, možná, že pak osud na Davida Case zapomene a najde si jinou oběť. Uštvte k smrti někoho jiného.*“ (...) Justin znělo elegantně, ostříleně, důsledně inteligentně a chladně ironicky (zvláště v souvislosti s jeho příjmením: *Just in Case – Pro všechny případy. I ty nejhorší*). *Znělo to schopněji než David. Méně zranitelně. Justin Case byl ten typ člověka, který si umí s nebezpečím poradit*“ (Rosoffová, 2010, s. 13–14).

Změnou jména celý proces proměny nekončí. David si bláhově myslí, že když změní také svůj zevnějšek, stane se z něho pak nadobro někdo úplně jiný. Vydává se tedy koupit nové oblečení, v obchodě se setkává s devatenáctiletou dívkou Agnes.

Agnes je fotografka. Že disponuje ryzí duší umělkyně se projevuje nejen v jejím extravagantním zjevu, ale také ve zvýšené vnímavosti a schopnosti objevit pro své fotografie zajímavý, nekonvenční objekt. V obchodě ji tedy Justin okamžitě zaujme. „*Naklonila hlavu ke straně, prohlížela si jeho bledou pleť, dlouhé zplihlé vlasy, pěkné lícní kosti. Tmavé kruhy pod očima. Mladý ztracenec, napadlo ji. Zajímavé*“ (Rosoffová, 2010, s. 17).

Rosoffová tímto potvrzuje, že určitá jinakost se často stává středem zájmu okolí. Agnes Justinovu (Davidovu) odlišnost hodnotí jako jisté osobní kouzlo, neobvyklou jiskru. Nově vytvořená image mladého ztracence jí přijde jako umělkyni přitažlivá. Agnes je v příběhu jednou z prvních postav, která dokáže Justinovu odlišnost pozitivně ocenit. Bohužel spíše její vnější stránku.

Po dovršení proměny totiž přichází další, vůbec ne lehký krok – předstoupit před rodiče i spolužáky, již ne jako David, ale jako Justin. Jak tedy okolí Justina přijme? Zde narážíme na hlavní problém, díky němuž se Justin definitivně dostává do pozice outsidera i ze sociálního hlediska.

Rodiče jeho proměnu ignorují, změnu synova jména nehodlají akceptovat, ve škole se ale setkává s výraznějšími ohlasy. Justin nikdy neměl mnoho přátel, byl spíše nenápadný, nyní se však stává terčem posměchu a útočných nadávek. Vrstevníci ho označují za blázna a to nejen kvůli změně jména a vizáže, ale především kvůli nejistému, labilnímu, místy protivnému chování. Justinovým záměrem jistě nebylo vyvolat v okolí takový odpor, jiná životní cesta však pro něj nepřichází v úvahu. Změnou identity, vlastním přičiněním, se dostává do sociální izolace.

„Justin přežil první týden ve škole.

S Pejsou po boku se mu povedlo hrát svou roli průměrného teenagera, i když stále izolovanějšího. Kamarádi se přestali pokoušet dát se s ním do řeči; divně se oblékal a už nereagoval na svoje jméno, což ostatní obzvlášť dráždilo. Stále méně lidí se namáhalo prohodit s ním pár slov před začátkem školy, přisednout si k němu v knihovně nebo se ho zeptat, kdy jde na oběd. Neuvedomil si, že ve své nové identitě bude tak osamělý“ (Rosoffová, 2010, s. 31).

V Justinově osamělosti zaujímá významné místo zmíněný Pejsa. Jedná se o imaginárního psa, který Justina provází na každém kroku. Tento podivuhodný výplod fantazie je dalším znakem chlapcových zvláštních osobnostních rysů. Justin si je vědom, že Pejsa existuje pouze v jeho hlavě, přesto se psem hovoří a chová se k němu jako k opravdovému zvířeti – kamarádovi. *„Pes mu nabízel útěchu a věrnost. Ochranu. Lásku. Pejsa byl jeho, jeho výtvar, jeho společník. Jeho druhé já. Byl to jediný tvor na světě, který dokázal vyplnit rozervanou prázdnotu v jeho mozku a v jeho srdci“ (Rosoffová, 2010, s. 130).*

Autorka poukazuje na potřebu pocitu sounáležitosti a na význam vřelých vztahů a přátelství. Outsiderovi jsou často vlastní určité fantazijní představy, které využívá ke kompenzaci toho, co mu ve skutečném světě chybí. Z imaginárního psa si Justin vytváří věrného přítele, po kterém ve svém nitru touží, přítele, kterému nezáleží na tom, jak se zrovna jmenuje, jak vypadá, jak se chová. Pejsa je mu oddaný v každé situaci. Díky Pejsovi se daří Justinovi překonávat každodenní strasti.

Justin do svého zvláštního světa však postupně pouští také jednoho lidského tvora, spolužáka Petra. Justin cítí k Petrovi důvěru, která je čtenáři doložena Petrovou schopností vidět imaginárního Pejsu. Petr je velmi výjimečný a vyrovnaný chlapec, pro Justina má svým způsobem pochopení a usměrňuje jeho bláznivé chování. *„Petr nepředstavoval zrovna velký společenský přínos, ale byl sympatický, inteligentní a jeho zarytá stálost se Justinovi líbila“ (Rosoffová, 2010, s. 34).*

Společnou zálibou obou chlapců se stává běhání. Justin je ke sportu zpočátku spíše donucen školním trenérem – David sport přímo nenáviděl, ale co Justin? Justinovi se běh zdá jako dobrý prostředek k účinnějšímu úniku před osudem. Nejdříve není příliš dobrý, setkává se s posměšky ostatních běžců, s urážkami od školního trenéra, který si na něm podle Justina kompenzuje vlastní sportovní průměrnost.

„Srabe!“ sykl jeden z jeho kolegů v týmu.

Jeden po druhém ho mijeli po šedivé dráze a předháněli se, kdo vymyslí nejlepší posměšek.

„Čau, babi!“

„*Ťuťuňunu, mimino!*“

„*Poseroutko!*“

„*Hej! Ty jsi ale fakt případ!*“

To poslední byl trenér.

Justin si urážek skoro nevšímal. Dalo mu dost práce, aby obnovil přísun kyslíku do mozku.

Když kolem prosvištěl Petr, neřekl nic, ale v jeho mlčení byl soucit“ (Rosoffová, 2010, s. 40).

Justin však neběhal za úspěchem, netoužil po medailích. Zkrátka jen utíkal před problémy. Dlouhý běh mu pomáhal utlumovat jeho úzkost. Běh, z něhož se postupně stává posedlost, má na Justina terapeutický účinek. Při běhání má Justin také dostatek prostoru k nejrůznějším sexuálním fantaziím. „*Justin chtěl znova vidět Agnes, ale jeho touhu brzdila nejistota. Byl ještě kluk, žádný přitažlivý světák. Nebyl geniální ani sexuálně neodolatelný. Měl docela hezkého psa, ale ten neexistoval. Celkem vzato, nebyl nic moc“ (Rosoffová, 2010, s. 42).*

S dívkou se znovu setkává na módním focení, kde je pořízeno několik Justinových fotografií. Zde také získává dlouhý kabát, který se stává nedílnou součástí jeho nového stylu. Na základě snímků v módním magazínu je Justin následně pozván na večírek jedné ze spolužaček. Jedná se o běžnou událost, která by chlapce mohla vytrhnout ze společenské izolovanosti a alespoň na chvíli mu poskytnout kontakt s dalšími vrstevníky. Justin velmi touží své fantazie uskutečnit i v realitě, jeho paranoidní uvažování mu však v navázání normálního vztahu úspěšně brání. Potřeby a touhy z reálného prostředí musí ustoupit jeho strachu.

„*Zoufale toužil říct ano, jít na mejdan, donést jí alkoholický punč v plastovém kelímku, doprovázet ji pak domů studenou nocí, nabídnout jí svůj kabát a obejmout ji kolem ramen, aby jí nebyla zima. Zoufale toužil s ní tancovat, políbit ji před jejím domem na dobrou noc, přitisknout své panické rty k jejím hedvábně růžovým ústům; zoufale toužil znova ji vidět, dát si s ní schůzku a vzít ji na kávu nebo do kina. (...) „Ne.“ To slovo vybuchlo odněkud od solárního plexu; bylo to napůl podezření, napůl úlek. Nevěřil jí. Byla jako časovaná bomba. Explodovala by mu do tváře. Náslapná mina, co se tváří jako Venuše“ (Rosoffová, 2010, s. 66–67).*

Justin se stále více utápí v depresích. Libuje si v sebelítosti, kromě změny jména a oblečení se svým životem nehodlá nic dalšího podniknout. Jeho úzkostné stavy se stupňují, utíká do nemoci, celé dny tráví v posteli, spí nebo se poddává vlastnímu strachu. Ani Petr a Agnes mu nedokáží v této situaci pomoci. Vše vyústí v útěk z domova.

Nové útočiště nachází na letišti, místě, kde nic nemá trvalého trvání. Na letišti se nikdo nezdržuje příliš dlouho, jedná se o jakési přestupné místo, což Justina uklidňuje. Pociťuje neskutečnou úlevu, připadá si po dlouhé době volný, nesouží ho žádné trápení. Svoje bytí vnímá jako privilegium. Život na letišti mezi stovkami lidí však jeho společenskou izolaci nijak neprolomí, spíše ji ještě prohloubí.

„Trvalo mu celou věčnost, než si uvědomil, že zvukový doprovod, který v poslední době provázel celý jeho život – trvalé bzučení úzkosti – je pryč. Chtělo se mu zpívat, plakat, křičet úlevou. (...) Uštváný výraz byl tentam. Vypadal víc jako člověk a méně jako nervózní dítě“ (Rosoffová, 2010, s. 82).

V okamžiku, kdy ho na letiště přijde navštívit Agnes, se ovšem stává neštěstí – do letištní haly se zřítí letadlo. Krutá scéna je v příběhu popsána velmi realisticky, čtenář, stejně jako Justin, pociťuje všudypřítomné utrpení. Oba hrdinové jako zázrakem katastrofu ve zdraví přežijí, v Justinovi se ovšem opět spouští nepřekonatelný pocit strachu z neútěšného osudu, nejintenzivněji z celého vyprávění. Je tak bezradný, že ve své mysli nedokáže udržet ani Pejsu. Pes se tedy při leteckém neštěstí ztrácí.

Agnes cítí k Justinovi zodpovědnost, přivádí ho do svého bytu a nějaký čas o něj pečuje. Justin se do Agnes po společném milostném dobrodružství bezhlavě zamiluje. Dívce ale začíná být jejich vztah nepříjemný. *„Justin byl sám a ve dne v noci bojoval na ulicích s deštěm a chladem; hledal Pejsu. Volal Agnes z každé telefonní budky, kterou míjel, a chrлил na ni nesouvislé teorie o kosmickém spiknutí, až mu přestala brát telefon. Pak jí nechával na záznamníku vzkazy“* (Rosoffová, 2010, s.99). Justin ji svými depresemi odpuzuje, pomáhá mu pouze z pociťované povinnosti. Marně se mu snaží najít nějakou činnost, dostat ho zpět mezi lidi a do školy.

Agnes tedy povolává na pomoc Justinovu matku. Zde se však setkáváme s naprostým nepochopením Justinova vyhrčeného chování. Za jeho vážnými psychickými problémy vidí, nebo možná chce vidět, pouze určitou pubertální fázi. *„Jak má ona vůbec vědět, co je normální? Možná David patří k těm chlapcům, kterým je dospívání nepříjemné, možná to je jen taková fáze – blábolivá, nesouvislá, uštváná a nespavá fáze, ze které vyjde klidný a sebejistý, udělá maturitu, najde si místo, pozná milou dívku, koupí dům, vychová děti, půjde do důchodu, dostane infarkt a na pohřbu bude mít hojnou účast“* (Rosoffová, 2010, s. 106).

Opravdovou pomoc nakonec Justin nachází u starého přítele Petra a jeho dvou mladších sester Dorothey a Anny. Čtenáři se může zdát neuvěřitelné, že i přes všechno Justinovo nesnesitelné chování, stále existuje někdo, kdo se mu snaží pomoci. Rosoffová nejspíše poukazuje na fakt, že na některé problémy člověk sám nestačí. Petrova rodina tedy

včas naruší Justinovu izolaci a postupně ho z děsivých představ a sužujících fantazií vtahuje zpět do reality. Justin se začíná cítit jako člen rodiny, připadá si v bezpečí, dokonce se vrací i jeho milovaný Pejsa. „*Když se Pejsa vrátil, byl Justin klidnější, víc spojený s realitou. Že jeho realita zahrnovala imaginárního psa a také občasný hlas osudu, bylo méně důležité než to, že mohl v noci spát, ráno vstát a během dne nějak smysluplně komunikovat s jinými lidmi*“ (Rosoffová, 2010, s. 132).

Dorothea bere Justina jako předmět své hry na psychologa. Ptá se ho na nejrůznější otázky a všechny psychologické odchylky si zkušeně zaznamenává do zápisníku. Přestože se jedná o hru, odhaluje zásadní poznatek – na rozdíl od mnohých lidí si Dorothea uvědomuje, že Justin za své problémy v podstatě nemůže, že se opravdu stává obětí, nikoli však osudu, ale vlastních představ o něm. „*Nemusíš se omlouvat. Nemyslím si, že ses rozhodl dívat na svět takhle*“ (Rosoffová, 2010, s. 128). Překonat vnitřní odlišnost je však nesmírně obtížné. „*Pomáhalo mu, že alespoň část reality někoho jiného se překrývá s tou jeho*“ (Rosoffová, 2010, s. 129).

Justinova situace se natolik zlepšila, že se může vrátit i do školy. Někteří se mu stále vysmívají. Petrův vyrovnaný přístup k životu mu však velmi pomáhá. „*Petr a Pejsa ho ve škole doprovázeli skoro všude a on byl za jejich společnost vděčný. Petr měl jakousi diplomatickou imunitu před šikanou, protože byl chytrý a přátelský, a Justin doufal, že se s tím trochu svezou i on sám*“ (Rosoffová, 2010, s. 141).

Ukazuje se, že pro dívky je ale Justinova pověst ztroskotance nyní přitažlivá. Paradoxně se tedy z chlapcova hlavního zdroje odlišnosti a sociálního nepřijetí stává lákadlo. Tragičnost chlapce, který vyvázl z leteckého neštěstí, jeho nebezpečná aura je nyní vzrušující. V Justinovi se opět projevují sexuální představy, ale neschopnost normálně komunikovat se stává překážkou. Bojí se ponížení, proto všechny vstřícné projevy spíše ignoruje. „*Jejich pozornost ho těšila právě tolik, jak moc se jí bál*“ (Rosoffová, 2010, s. 142). Přesto můžeme pozorovat, že události reálného světa pomalu začínají pronikat do toho fantazijního.

Na konci příběhu se ale Justin přeci jenom dostává do přímé konfrontace s vlastním osudem. Chlapec onemocní meningitidou a ocitá se v kómatu, v jakémsi meziprostoru mezi životem a smrtí. Osud je personifikován, k Justinovi promlouvá jako jedna z postav – snaží se ho získat na svoji stranu, doopravdy ho pohltit. Justin jen těžce odolává, nechce se mu probudit a opět řešit všechny své problémy. Únik – smrt, se mu zdá jako nejjednodušší možnost jak skoncovat se svým utrpením. „*Tam, kde byl, to bylo snazší. Chudák Justin. Nedokáže pochopit tu jednoduchou myšlenku, že jeho osud jsou tihle lidé. Všichni: Petr, Dorothea a Anna, jeho rodiče a bratr, lékaři a sestry. Dokonce i trenér a tým a učitelé*“

a spolužáci. Nemůže jim uniknout právě tak, jako nemůže uniknout sám sobě. Leda by se rozhodl, že se nevzbudí. Pak by se osud přece jen smál naposledy, a tedy nejlépe“ (Rosoffová, 2010, s. 192).

Autorka však pro svého hrdinu volí onu lepší možnost. Uchováním Justinova života tak dává čtenáři určitou naději na překonání všech problémů. Ukazuje, že není dobré rezignovat. Justin si uvědomí, že osud mu nepřináší pouze špatné věci, ale i ty dobré a na ně se musí nyní soustředit. *„Petr má pravdu. Ve srovnání s nimi je Justin největší klikař na světě. Sice ho nikdo nemiluje a snad ani milovat nemůže, ale pohodlně si žije, dobře jí, je zdravý. Není slepý, není chromý, není nijak kulturně znevýhodněný. Pokud člověk samozřejmě nepočítá ten gumový cirkusový míč, na kterém neustále zápasí o rovnováhu, tu trvale pohyblivou, rozvlněnou půdu pod nohama“ (Rosoffová, 2010, s. 143–144).* Jak je z citace patrné, Justin má šanci svůj život sám posunout správným směrem. Justinovi není souzeno být věčným outsiderem, závisí pouze na něm, jaký postoj ke svému životu zaujme.

Na Justinově rozhodnutí nenechat se osudem porazit, tedy dále žít, má velký podíl také jeho mladší bráška Charlie. Již v průběhu vyprávění k Justinovi svým způsobem hovoří, přestože ještě nedokáže doopravdy mluvit. Myšlenky ročního bratra jsou zobrazovány jako velmi vyspělé. Navrhuje staršímu bratrovi jednoduchá řešení jeho problémů. *„Nejsem si úplně jistý všemi okolnostmi, řeklo, ale všeobecně se snažím věci nekomplikovat. Když dám jasně najevo, co chci, je pro ostatní lidi snazší mě potěšit. Zní to jednoduše, ale většinou to funguje“ (Rosoffová, 2010, s. 67).*

Přímočaré uvažování malého dítěte tedy autorka staví do protikladu k tendencím dospívajících jedinců vše komplikovat, dávat obyčejným věcem přehnané významy. Charlie složitému chování dospělých nerozumí. Radí Justinovi, aby se na svět podíval s jeho nadhledem, určitě poté nalezne jednoduché řešení vlastních problémů. Přestože ho Justin nemůže slyšet, zdá se, že po probuzení z kómatu se těmito radami inspiruje.

Dále už se nedozvídáme, zda se Justinovi doopravdy podaří do běžného života navrátit, jestli si dokáže najít další přátele, navázat kontakt s vrstevníky, s rodiči. Čtenář však tuší, že jakmile Justin již nebude žít „s osudem v zádech“, zvyšuje svoji šanci na normální život.

S osudem v zádech je svým způsobem velmi zvláštní kniha. Setkáváme se v ní s promluvami personifikovaného osudu, s imaginárním psem, s malým bráškou v roli jakéhosi životního rádce i s podivínským Justinem. Je patrné, že čtenáři nemusí být hlavní hrdina pro svoji labilitu sympatický. Více než s Justinovým prožívaným utrpením se může ztotožňovat

s odmítavým chováním vrstevníků. V knize však hraje významnou roli symbolika, kdy osud představuje vnitřní boj o nalezení vlastní životní cesty a strach z hrozící katastrofy nejistotu dospívajícího ve světě dospělých. Pokud se tedy čtenáři podaří symboliku knihy odhalit, může se pro něj příběh o Justinovi stát velmi inspirující.

Meg Rosoffová se narodila roku 1956 v americkém Bostonu. Vystudovala Harvardovu univerzitu, deset let pracovala v New Yorku ve vydavatelství a v oblasti reklamy, poté se přestěhovala do Anglie. Proslavila se především knihami pro mládež, které získaly řadu prestižních ocenění. V roce 2004 napsala svůj první román *How I Live Now*, který následoval roku 2006 román *S osudem v zádech (Just in Case)*, jenž obdržel Carnegie Medal a byl nominován na Costa Children's Book Award a Booktrust Teenage Prize. V České republice kniha vyšla v nakladatelství Mladá fronta (2010) v překladu Veroniky Volhejnové. V roce 2007 vyšel Rosoffové její doposud poslední román *What I was*. Jedná se o milostný příběh problémového šestnáctiletého chlapce. Je také autorkou obrázkové knížky *Meet Wild Boars* (2005) a spoluautorkou knihy z oblasti literatury faktu *London Guide: Your Passport to Great Travel* (1995) (Norfolk, 2016).

6.3 Wolfgang Herrndorf: Čik

Výrazný motiv outsidera můžeme nalézt i v Herrndorfově románu *Čik*, jenž vypráví o prázdninovém dobrodružství dvou dospívajících chlapců. Hlavní hrdinové pochází z odlišných společenských vrstev a výrazně se od sebe liší i charakterovými vlastnostmi. Přes všechny rozdíly však lze oba označit za typické outsidery s jedním společným cílem – prolomit dosavadní neúspěšnou realitu a zažít opravdové dobrodružství. V knize jsou zřetelně popsány důvody pocitů vyčlenění hlavních hrdinů, které se později stávají nejdůležitější motivací k uskutečnění jejich neuvěřitelného výletu kradeným autem po východním Německu. Tato cesta poskytne chlapcům prostor k zamyšlení se nad jejich dosavadním životem i ke změně vlastního sebehodnocení.

Nakladatelství Argo se k dílu vyjadřuje následovně: „*Poetický i výstřední, hořce ironický a humorný román lze číst jako snově romantickou a dobrodružnou pouť dvou mladičkových outsiderů do vlastního nitra*“ (Čik, 2016).

Román je psán v ich formě, vypravěčem je čtrnáctiletý Maik Klingenberg, který často promlouvá přímo k čtenáři. „*Jestli pro to někdo máte nějaký vysvětlení, klidně mi zavolejte, mně to totiž hlava nebere*“ (Herrndorf, 2012, s. 16).

Maikovo vyprávění začíná na policejní stanici, odkud se přesouvá do nemocnice. Proč se chlapec na těchto místech ocitá, se dozvídáme vzápětí. Maik měl ošklivou autonehodu, která, jak může čtenář z drobných náznaků tušit, ukončila jednu velkolepou dobrodružnou cestu. Další podrobnosti jsou zatím utajené. V následujících krátkých kapitolách, na něž je román rozdělen, se pak vypravěč retrospektivně vrací k situacím, jež vedly k popsání události na začátku. V posledních kapitolách hodnotí význam a následky tohoto nebezpečného výletu.

Maik bydlí s rodiči v Berlíně v krásném domě s bazénem a služebnou. Zvenčí se Klíngenbergovi jeví jako ideál moderní zabezpečené rodiny. Maik se ale svěřuje se smutnou realitou odehrávající se uvnitř rodiny. Jeho matka je alkoholička, otec, krachující podnikatel, se schází s mladou milenkou. Chlapec bezradně stojí uprostřed toho všeho a neví, jaký postoj má vlastně k rodičům zaujmout. *„Mezi našima bylo svým způsobem všechno jasné. Máma věděla, co dělá táta. A táta věděl, co dělá máma. A když spolu byli sami, ječeli na sebe“* (Herrndorf, 2012, s. 64). Rodinnou situaci často ironicky komentuje, je ale jasné, že se tím ve skutečnosti velmi trápí. Sám si ve změní rodinných problémů připadá neviditelný, jeho trápení nikoho nezajímají.

Podobné pocity zažívá i ve škole. Spolužáci mu větší pozornost věnují až poté, co ve slohové práci popíše matčinu závislost na alkoholu i její opakované pobyty na farmě krásy, jak se u nich doma přezdívá protialkoholické léčebně. Po převyprávění poněkud bizarních zážitků, které s matkou prožil v jejích opileckých stavech, získává na nějaký čas mezi spolužáky přezdívku Cvoky. Zpočátku ho přezdívka rozčiluje, když se z něj ale po nějakém čase stává zase „jen“ Maik, je mu to vlastně líto. Své pocity vysvětluje takto:

„Když člověku nikdo nedá přezdívku, může to mít dva důvody. Buď je příšerně nudnej, nebo nemá žádný kamarády. Po pravdě řečeno, kdybych si musel vybrat, radši bych neměl kamarády, než abych byl příšerně nudnej. Protože když je člověk nudnej, je logický, že žádný kamarády nemá – a nebo jenom takový, co jsou ještě nudnější než on.“

Existuje ale ještě taky třetí možnost. Člověk může být nudnej a k tomu nemít kamarády. A já se bojím, že je to můj případ“ (Herrndorf, 2012, s. 21).

Maikovo outsiderství způsobuje nízké sebevědomí a pocity vlastní neschopnosti. Připadá si méněcenný, nudný, nezajímavý a zbabělý. Maik pasivně přijímá postavení na periferii, jež považuje za následek svých nevýrazných osobnostních rysů. Není mu známo nic, v čem by vynikal, a právě v tom spatřuje hlavní důvod toho, proč ho okolí přehlíží. Ze svojí společenské neatraktivnosti tedy viní sám sebe. Bohužel, ani rodina není schopna kvůli své nefunkčnosti Maikovi poskytnout k překonání těchto negativních předpokladů o vlastní osobě nutnou pomoc.

Přes Maikův střízlivý tón vyprávění, časté zlehčování, ironii a vulgarismy se však může zdát, že je k názorům okolí lhostejný, ostatně odtažitý přístup k lidem a k problémům, které kontakt s nimi může způsobit, vyznává i jeho matka. „*Nemůžu tě toho moc naučit. Ale něco ano: Za prvé, mluvit se dá úplně o všem. A za druhé, je šumafuk, co si lidi myslí.*“ *Bylo mi to hned jasné. Mluvit o všem. A kašlat na lidi*“ (Herrndorf, 2012, s. 28). Zdá se, že Maik je se svým outsiderstvím smířený, nepočítá s žádnou nadějí na změnu a ani o ni nestojí.

Poté, co se nešťastně zamiluje, se ale potvrzuje, že jeho navenek prezentovaná lhostejnost, je jen určitým druhem vlastní obrany – je jednodušší rovnou rezignovat, než se snažit ostatní přesvědčovat o vlastních kvalitách a riskovat tak zklamání. Na názoru Tatjany Cosicové mu záleží. Postavě Tatjany není v románu věnován větší prostor, víme jen, že je krásná. Jedná se o typickou, pro outsidersy nedosažitelnou, třídní „supestar“.

„*Nějakej debilní skok vysokej mi přece může bejt ukradenej! Jenomže kdyby metr šedesát pět skočil André, kdyby Andrému jenom nastavili laťku na metr šedesát pět, mohly by se holky pominout. A na mě se žádná ani nepodívala. Já nikoho nezajímám. A mě zajímalo jenom jedno: Proč se nikdo nekouká, když Air Klingenberg zaletí školní rekord, a proč se koukají, když pytel mouky proklouzne pod laťkou? Ale tak to prostě bylo. Taková je ta debilní škola a takový byly ty debilní holky a nebylo z toho úniku. Aspoň jsem si to myslel, dokud jsem nepoznal Čika*“ (Herrndorf, 2012, s. 38).

V této době vstupuje do Maikova života Čik, vlastním jménem Andrej Čičačov, ruský Němec, který zázračným způsobem postupuje z pomocné školy až do Maikovy třídy na berlínské gymnázium. Ačkoliv tomu zpočátku nic nenasvědčuje, Čik v příběhu sehráje zásadní roli, o čemž svědčí i název Herrndorfova díla.

Čikův vzhled je v knize popsán takto: „*Vzápětí se ukázalo, že je Rus. Byl středně vysokej, na sobě měl ušmudlanou bílou košili s utrženým knoflíkem, džíny za deset eur z KiKu a neforemný hnědý boty. Vypadaly jako mrtvý krysy. Navíc měl děsně vysoký lícní kosti a místo očí škvírky. Ty oči mě na něm upoutaly ze všeho nejdřív. Vypadal jako Mongol, jeden nevěděl, kam se vlastně kouká. Pusu měl pootevřenou, jako by mu v koutku viselo neviditelný žváro. Měl svalnatý předloktí a na jednom velkou jizvu, celkem hubený nohy a hranatou lebku*“ (Herrndorf, 2012, s. 40).

Již z tohoto úvodního popisu je jasné, že Čik splňuje hned několik znaků typického outsidera. Prvním z nich je výrazná vzhledová odlišnost zapříčiněná ruským původem, podle špinavého oblečení usuzujeme jeho nízkou sociální úroveň, z dalších charakteristik také víme, že krade, kouří a do školy chodí často opilý. S členy Čikovy rodiny se v příběhu nesetkáváme, sám chlapec se o nich zmiňuje jen sporadicky, z kontextu vyprávění ale vyplývá, že jeho

rodina nežije v dobrých podmínkách. „Čik byl jasná socka a bylo to na něm vidět“ (Herrndorf, 2012, s. 39).

Jen pouhou svojí přítomností naruší zaběhnuté třídní stereotypy, zpočátku působí jako jakási atrakce. Neustále je z něj cítit alkohol, o hodinách spí, s nikým se nekamarádí a ani se o to nesnaží. Ve spolužácích budí respekt. Dokonce po škole kolují historky o ruské mafii. Čik ale v každé situaci zachovává stoický klid a úspěšně ignoruje spolužáky i obávané učitele. Když se ukáže, že Čik do třídy žádné velké vzrušení nepřinese, je zařazen do stejné skupinky „nezajímavých“ jako Maik.

Mezi Čikem a Maikem neexistuje nejdříve žádný vztah. Ten se rozvíjí až poté, kdy ani jednoho z nich nepozve Tatjana na svoji narozeninovou oslavu. Maik v pozvání doufá až do poslední chvíle. Dokonce pro Tatjanu namaloval veliký portrét její oblíbené zpěvačky, na kterém pracoval celé tři měsíce. Maik se tedy konečně rozhodne projevit opravdové city, ale čeká ho pouze neúspěch a zklamání. Má na sebe vztek. Celá aféra ještě více sníží jeho sebevědomí a utvrdí ho v pasivním postoji.

„Pozdějc se ukázalo, že s Kallenbachem nejsme jediný, kdo žádnou pozvánku nedostal. Nedostal ji ani Nácek, Čičačov a ještě asi jeden nebo dva lidi. No jasně. Tatjana nepozvala největší mouly a socky, Rusáky, Nácky a debily. A já už si nemusel lámat hlavu s tím, co si o mně asi myslí. Protože nejsem ani Rusák, ani Nácek.

Ale jinak pozvala skoro celou třídu a půlku paralelky a nejmíň sto dalších lidí. Mě nepozvala“ (Herrndorf, 2012, s. 56).

Maik odchází ze školy zdrcený, sice začínají prázdniny, ale jemu je vše jedno. Lituje se a podléhá depresivní náladě. V tomto rozpoložení ho Čik poprvé osloví, tak, jako by byli odjakživa nejlepší kamarádi. Maik ho odbývá.

„Koupím ji od tebe. Tu mikinu. Zastav na chvíli.“

Nezastavil jsem se, ale slyšel jsem, jak jde za mnou.

„Mám ji rád,“ prohlásil jsem. „Není na prodej.“ Koupil jsem si ji v charitativním obchodě za pět eur a fakticky jsem ji měl moc rád. Čínskej kousek s bílým drakem na hrudi, vypadala fakt lacině. Ale taky fakt skvěle. V podstatě ideální mikina pro úplnýho asociála. A proto se mi taky líbila, protože nebylo na první pohled poznat, že jsem ve skutečnosti úplně jinej: bohatej, zbabělej, bezbranej“ (Herrndorf, 2012, s. 57).

Doma se Maik dozvídá, že matka opět odjíždí na léčení a otec se chystá s milenkou na služební cestu. Maik roztrhne plakát, zaleze pod peřinu a nechce vidět svět. Přemýšlí o sobě a Tatjaně. Dozvídáme se také, že když je příliš smutný, chodí do indiánské věže na dětském hřišti, které postavil jeho otec než zkrachoval. Nikdy tam nikoho nepotká, to mu vyhovuje.

„Ani pubertáky, ani dospělý. Dokonce ani feťáci tu nepřespávají. Jenom já, když je mi mizerně, sedím občas nahoře ve věži, kde mě nikdo nevidí“ (Herrndorf, 2012, s. 59).

Poté, co se trochu vzpamatuje, si začne naplno užívat volného domu. Jak však sám příznačně říká, když může všechno, raději nedělá nic. K prvnímu odvážnému kroku v životě ho přinutí až neodbytný Čik, který se náhle objeví před domem v autě, staré kradené Ladě. Maik se mu neochotně svěruje se svým problémem a ukazuje roztržený plakat.

„Ale mě v tu chvíli poprvý napadlo, že Čik vůbec není pitomej. Uviděl tu trhlinu a hned pochopil, o co jde. Řekl bych, že neznám moc lidí, co by to hned pochopili. Čik se tvářil naprosto vážně a to se mi líbilo. Občas se choval pěkně trhle, ale když došlo na lámání chleba, nebyl trhlej, ale vážnej“ (Herrndorf, 2012, s. 79).

Čik se Maikovu postoji diví. On kdyby vypadal jako Maik, měl jeho peníze, oblečení, dům, Tatjanu by už prý dávno oslovil. Zde můžeme zřetelně vidět výrazný kontrast mezi dvěma typy outsiderů, kterými Maik a Čik bezesporu jsou. Maik nemá k outsiderství žádné výrazné vnější předpoklady, jeho motivy jsou vnitřní povahy. Čik je naopak na první pohled znevýhodněn, přesto přistupuje k životu s odvahou až drzostí.

„A co jako? Mám jít k Tatjaně a říct: Všechno nejlepší, mám pro tebe takovej malej dárek k narozkám – jo, a vůbec mi nevadí, žes mě nepozvala a všechny ostatní kretény jo, fakticky, žádnej problém. A ted' jdu vlastně jenom náhodou kolem a už zase padám – tak si ten obrázek, na kterým jsem makal tři měsíce jako barevnej, pěkně užij?“

Čik se podrbal na krku. Položil mou kresbu na psací stůl, změřil si ho, zavrtěl hlavou, podíval se zpátky na mě a přikývl: „Jo, přesně takhle bych to udělal“ (Herrndorf, 2012, s. 80).

Chlapci tento scénář opravdu uskuteční, odvážným gestem odstartují řadu dalších osvobozujících činů. Rozhodnou se, že si vyjedou starou Ladou na dovolenou. *„Čik uvolnil ruční brzdu a já upřímně řečeno nevím, proč jsem nevystoupil. Obvykle jsem přece spíš zbabělej. Ale nejspíš právě proto jsem zbabělej bejt nechtěl“ (Herrndorf, 2012, s. 75).*

Cílem cesty je Tramtárie. Místo, kde má údajně Čik příbuzné. Jedná se nejspíše o zkomolený název země Tatarů. Nikdo z chlapců netuší, jakým směrem by se měli vydat, zkusí to na jih. Kde se Tramtárie nachází, ale není vůbec důležité. Možná takové místo ani neexistuje. Z celkového ladění díla můžeme předpokládat, že cesta v příběhu dvou mladých outsiderů symbolizuje především svobodu, neomezené hranice, možnost být sami sebou. Cílem je samotná cesta, její motto by mohlo znít: *„... je fuk, jestli si myslíš, že je to trapný. V ukradený Ladě není trapný vůbec nic“ (Herrndorf, 2012, s. 81).*

Po cestě prožívají mnoho nejrůznějších příhod. Melancholické ladění vyprávění se střídá s dobrodružnými momenty, nikdy však nechybí nadhled a ironie. V jednu chvíli po nich střílí válečný veterán, utíkají před policisty, řítí se nebezpečnou rychlostí ze svahu, vzápětí leží na zádech, jedí zmrzlinu, pozorují hvězdy a rozjímají o životě. Po cestě potkávají vesměs samé hodné lidi, začínají si myslet, že život není tak zlý, jak se zdálo. Výlet, který se zpočátku jeví v podstatě jako útěk, bychom mohli nyní označit spíše jako poznávací cestu do vlastního nitra. Život v Berlíně se zdá naprosto vzdálený. „*Najednou mi přišlo neskutečný, že jsem tam kdysi žil. Skoro jsem si nedokázal představit, že jsem tam chodil do školy, a nedokázal jsem si ani představit, že to tak jednou zase bude*“ (Herrndorf, 2012, s. 160).

Výlet se ocitá ve vážnějším ohrožení ve chvíli, kdy Ladě dojde benzín. Chlapci vymyslí alternativní řešení, jak získat další palivo – odčerpáním z jiného auta. Pro potřebnou hadičku se vydávají na smetiště. Tam se potkávají s Isou.

„*Byla bosá a nohy měla černý až po kolena. Na sobě měla ohrnutý maskáče a zaprasený tričko. Měla úzký oči, odulý rty a placatej nos. A její vlasy vypadaly, jako by se při stříhání rozbil strojek. Radši jsem ji ani neoslovil. Pod paží svírala dřevěnou bedýnku a já nevěděl, jestli ji našla tady nebo jestli do ní něco sbírá nebo co tu vůbec dělá.*“ (Herrndorf, 2012, s. 134).

Isa jim v bezradné situaci pomůže a na část cesty se stává dalším členem posádky starého automobilu. Dívka je velmi svérázná a je jasné, že na smetišti se nevyskytla náhodou. Jedná se o toulavé děvče bez sociálního zázemí.

„*Ty sis nevším, jak smrděla?*“

„*My teď nejspíš smrdíme taky.*“

„*Zaručeně tam bydlí. Zdrhla z domova. Věř mi, já tyhle lidi znám. Bezďačka. Totální magor. Má senza figuru, ale je to bezďačka*“ (Herrndorf, 2012, s. 141).

Díky jejich společnému outsiderství se za krátkou dobu stávají dobrými kamarády. Mezi Isou a Maikem dokonce dochází i k dalšímu sblížení. Jako symbolický okamžik jejich přátelství můžeme vnímat zdolání vysoké hory, na jejímž vrcholku děti vyryjí do dřeva své monogramy. Slíbí si, že se na tomto místě všichni za padesát let zase shledají. Zmíněné gesto všechny přiměje k zamyšlení nad jejich budoucími životy.

Dále chlapci pokračují v cestě zase sami, ale pouze do té doby, než si Čik poraní nohu. Musí do nemocnice a zdá se, že jejich cesta definitivně skončila. Souhrou náhod se jim ale podaří do jejich milované Lady znovu nasednout. Pocit úlevy, že jejich dobrodružství ještě nekončí, přispěje k prozrazení posledních tajemství, které mezi sebou chlapci ještě mají. Tento moment lze označit za vrchol celého vyprávění.

„Proč si myslíš, že seš nudnej?“ zeptal se Čik a já se ho zeptal, jestli ví, proč jsem se s ním vlastně rozhodl jet do Tramtárie. Vysvětlil jsem mu, že jsem nejnudnější člověk na světě, tak nudnej, že mě nepozvali dokonce ani na párty, na kterou pozvali úplně všechny, a že jsem si přál aspoň jednou v životě nebejt nudnej, a Čik prohlásil, že nemám všech pět pohromadě a že se od té doby, co mě zná, nenudil ještě ani vteřinu. Naopak, tohle prej byl nedobrodružnější a nejsensačtější tejděn v jeho životě a pak jsme si povídali o nejsensačtějším a nejdobrodružnějším tejdnu v našem životě a nemohli jsme unést pomyslení, že by ted' měl skončit“ (Herrndorf, 2012, s. 188).

Čikův názor pro Maika hodně znamená. Velmi mu pomůže ke změně vlastního sebehodnocení. I Čik se na oplátku svěřuje s tajemstvím, které ještě neměl odvahu nikomu prozradit – je totiž gay. Oběma chlapcům se nesmírně uleví a pomyslně se tak odpoutají od jedné neúspěšné etapy svých životů, ve které byli na všechny problémy sami. Maik dokonce sbírá odvahu a usedá za volant Lady místo zraněného Čika. Vyvolá to v něm nesmírný pocit euforie. Má pocit, že konečně řídí svůj vlastní život. *„Čik vystrčil lokty z okýnka a položil si na ně hlavu a já taky svěsil levou ruku z okýnka, jako když jedete na lodičce a natahujete se do vody. Přejížděly mi po ní větve stromů a keřů a druhou rukou jsem řídil Ladu noční krajinou“ (Herrndorf, 2012, s. 192).*

Poté následuje už jen popis nehody na dálnici a líčení událostí, které se odehrály po Maikově pobytu v nemocnici. Maika čeká návrat do kruté reality, jde k soudu, ale především se musí vypořádat s rozčilením otce, ten se snaží veškerou vinu svěst na Čika. Nešetří přitom rasistickými nadávkami. Vinu vlastní rodiny vůbec nepřipouští.

„Ne, ne, ne! Vy jste nic nezvorali, ty pitomče! Tvůj ruskej kamarádíček všechno zvorál! A ty jsi tak pitomej, že ses do toho nechal zatáhnout. Vždyť ty jsi takovej mamlas, že ani nezvládneš v našem autě nastavit zpětný zrcátko!“ křičel a já se zatvářil otráveně, protože jsem mu už asi tisíckrát vysvětlil, jak to ve skutečnosti bylo. Jenže on mě neposlouchal.“ (...) *Navíc se nemůže pochlubit rodinným zázemím jako ty. Žije po krk ve sračkách. Na sedmi metrech čtverečních sraček, kam taky patří“ (Herrndorf, 2012, s. 201–202).*

Maik je potrestán obecně prospěšnými pracemi, jeho kamarád končí v dětském domově. Po prázdninách se Maik vrací do školy, kde velmi postrádá Čikovu přítomnost. Zato se dočká pozornosti od Tatjany. O hodině mu posílá psaníčko a žádá ho, aby jí vyprávěl o svém dobrodružství – už jí nejspíše nepřipadá tolik nudný. Maik však už vlivu Tatjany bezmezně nepodléhá. Dokáže již odlišit význam skutečného a povrchního přátelství.

Kniha končí domácí scénou, v níž opilý matka hází věci do bazénu. Maik se k ní přidává a nakonec oba „očistně“ skáčí do vody. Maik díky Čikovi mění svůj přístup k životu.

„Myslel jsem na to, že mi teď nejspíš zase začnou říkat Cvoky. A že je mi to fuk. Myslel jsem na to, že existují horší věci, než že je máma alkoholička. Myslel jsem na to, že už brzo budu moct navštívit Čika v domově, a myslel jsem na dopis od Isy. (...) Myslel jsem na to, že bez Čika bych nic z toho všeho nezažil a že to bylo skvělý léto, nejlepší mého života. Na to všechno jsem myslel, když jsme na dně bazénu zadržovali dech a koukali skrz stříbrný opalizující bubliny nahoru, kde se v úplně jiném světě nad hladinou bezradně skláněly dvě uniformy a dohadovaly se spolu vzdáleným, němým jazykem – a byl jsem hrozně šťastnej. Víte, člověk sice nemůže zadržovat dech věčně – ale přece jenom to jde docela dlouho“ (Herrndorf, 2012, s. 222).

Herrndorf může své čtenáře oslovit především lehkostí svého vyprávění. Používá hovorového jazyka, krátkých, ale výstižných dialogů. Kniha může být blízká všem dětem, které se cítí doma i ve škole osamělé, přehlížené a nepotřebné. V romantickém i dobrodružném příběhu se skrývá mnoho podnětů k zamyšlení. Autor poukazuje na nebezpečí předsudků, které brání poznat člověka takového, jaký doopravdy je, s jeho slabiny i přednostmi, které někdy zůstávají pro okolí skryté. Důležité je také zjištění, že jedno opravdové přátelství má často větší hodnotu, než přitažlivý, ale povrchní status třídní hvězdy.

Wolfgang Herrndorf (1965–2013) byl německý spisovatel a ilustrátor. První román *In Plüschgewittern* napsal v roce 2002, pokračoval knihou povídek *Diesseits des Van-Hallen-Gürtels*. Nejvíce se proslavil románem *Tschick* (2010), za který obdržel např. Německou cenu za literaturu pro mládež a Cenu Hanse Fallady. V roce 2012 byla kniha vydána také česky v překladu Michaely Škultěty v nakladatelství Argo pod názvem *Čik a získala Zlatou stuhu* (2013) v překladové části beletrie pro mládež. Za další román *Sand* (*Písek*, 2014) obdržel Herrndorf Cenu Lipského knižního veletrhu. Svůj boj se smrtelnou nemocí popsal v digitálním deníku *Arbeit und Struktur*, jehož knižní verze vyšla po autorově smrti spolu s nedokončeným románem *Bilder deiner großen Liebe* (Wolfgang Herrndorf, 2014).

6.4 R. J. Palaciová: (Ne)obyčejný kluk

Americká autorka R. J. Palaciová ve své knize *(Ne)obyčejný kluk* líčí příběh malého chlapce Augusta, který trpí vážnou deformací obličeje. Augustův handicap vznikl ještě před jeho narozením, ojedinělou mutací genů, tedy v podstatě nešťastnou náhodou. Chlapci tedy

nezbývá nic jiného, než se s danou krutostí osudu pokusit vyrovnat – přijmout vlastní odlišnost a přesvědčit spolužáky, že je v podstatě stejný jako oni.

Hlavní téma románu představuje integrace handicapovaného dítěte do běžné školy. Je nutné upozornit, že Augusta jeho handicap nijak výrazně neomezuje v běžných činnostech, jeho jinakost je „pouze“ vzhledová. Přesto bohužel pro chlapce znamená výrazné znevýhodnění ve společenském systému. Kvůli znetvořenému obličejí musí často čelit projevům netolerance, útokům, nadávkám a předsudkům. S nástupem do školy se jeho společenské problémy stupňují. Autorka velmi přesvědčivě reflektuje princip vytváření vztahů mezi spolužáky ve školní třídě, ukazuje, jakými způsoby mohou děti vnímat odlišnost svých spolužáků, které dítě má šanci na úspěch a které nikoliv.

Pro naši potřebu podrobnějšího zkoumání motivu outsidera je přínosný především neobvyklý způsob vyprávění zvolený autorkou. Román je psán v ich formě, vypravěčem ale není pouze hlavní hrdina. Palaciová nechává vyprávět stejný příběh také Augustovu starší sestru a několik dalších vedlejších postav. Nenásilným způsobem odkrývá veškeré smýšlení a skryté pohnutky vybraných hrdinů, které by pouze z perspektivy jednoho vypravěče nemohla čtenáři takto niterně vylíčit. Motiv outsidera tak lze analyzovat v různých situacích a na základě odlišných úhlů pohledu.

Kniha je rozdělena na osm částí podle vypravěčů. Nejvíce prostoru je věnováno hlavnímu hrdinovi Augustovi. Každá část pak obsahuje několik krátkých kapitol. Nejasnost, či pro čtenáře na první pohled nepochopitelné chování určité postavy, se v následujících částech postupně vysvětluje, mezery se vyplňují a po přečtení poslední kapitoly vzniká naprosto ucelený příběh.

Desetiletý August Pullman, blízkými oslovován jako Auggie, žije v New Yorku v bezpečném prostředí milující rodiny. Během svého krátkého života prodělal kvůli vrozené vadě již mnoho vážných zákroků a operací. Doktoři zpočátku chlapci nedávali velké šance na přežití, to, že vše zvládl, se jeví jako malý zázrak. Augustovi rodiče tak považují synův život za jedno z největších štěstí v jejich životě, i přes jeho znetvořený obličej.

Mohlo by se tedy zdát, že nejhorší časy má rodina za sebou. S nástupem do školy ovšem na malého Augusta čekají další nástrahy, které ho již sice neohrožují na životě, mohou však negativně ovlivnit chlapcovo utvářející se sebepojetí. Palaciová se však snaží na postavách Augusta a jeho blízkých ukázat, že trvalá vnější odchylka od všeobecně přijímané normy ještě nemusí znamenat totální znemožnění žít plnohodnotný život.

Až doposud Augustovi v izolovaném prostředí rodiny nic zásadního neschází. Rodiče i sestra se ho snaží uchránit před posměšky a udivenými výrazy cizích lidí. Sousedé si již na

jeho zjev dokonce docela zvykli. Sám August si připadá jako normální kluk s běžnými chlapeckými zájmy, zároveň si ale uvědomuje, že okolí ho takto nevnímá. Je mu jasné, že jeho obličej jen tak někdo bez povšimnutí nepřejde.

„Dobře vím, že nejsem obyčejný desetiletý kluk, i když dělám obyčejné věci. Pochutnávám si na zmrzlině, jezdím na kole, občas si zakopu s míčem a hltám počítačové hry. V tom jsem, myslím, úplně obyčejný a taky si tak připadám. Obyčejný kluk ale ostatní děti nevyděsí na hřišti tak, že s křikem prchají. Na obyčejné děti nikdo pořád nezírá s otevřenou pusou“ (Palaciová, 2013, s. 9).

Přestože je Augustovi teprve deset let, plně chápe, že s jeho znetvořeným obličejem nikdo nic nezmuže. Navzdory určitému smíření se s osudem ale občas přeci jenom nastanou chvíle, kdy na něj dopadne naléhavý pocit nespravedlnosti. Touží být jako ostatní děti. Nenucené přijetí a pocit sounáležitosti bez jakéhokoliv projevu odporu či lítosti mimo rodinu ještě nikdy nezažil. *„Kdybych našel kouzelnou lampu, která by mi mohla splnit jediné přání, určitě bych si přál mít normální obličej, kterého by si nikdo nevšímal. Bylo by fajn projít se po ulici, aniž by na mě nejdřív všichni čučeli a pak se náhle zadívali jinam. Takže jsem došel k závěru, že za obyčejného kluka se považuju jen já sám“* (Palaciová, 2013, s. 9).

Zásadní zlom v Augustově životě představuje nástup na druhý stupeň základní školy. Až do čtvrté třídy se chlapec kvůli zdravotním potížím vzdělával doma. Dalším důvodem domácí výuky byly i obavy rodičů z přijetí jejich syna kolektivem vrstevníků. Nyní je však August zdravý a rodiče dochází k závěru, že je načase, aby se pokusil zapojit do běžné výuky.

„Nemůžeme ho pořád ochraňovat,“ šeptala máma tátovi, který řídil. *„Nejde si nalhávat, že se zítra probudí a všechno bude jinak, protože tak to nebude, Nate, musíme mu pomoci se s tím vyrovnat. Nesmíme se vyhýbat situacím, které...“*

„Takže ho pošleme mezi vlky, jako ovci na porážku...“ opáčil rozzlobeně táta, ale větu ani nestačil dokončit, protože ve zpětném zrcátku zahlédl, že jsem vzhůru“ (Palaciová, 2013, s. 16).

Rodiče dobře vědí, jak některé děti umí být zlé a netolerantní, tuší to i sám August, proto se nejdříve nápadu navštěvovat opravdovou školu vzpouzí. *„Když jsem byl malý, nikdy mi nevadilo stýkat se se stejně starými dětmi. Na malých dětech je fajn, že jsou upřímné, a když někdy řeknou něco nevhodného, nemyslí to zle a nechtějí tím ublížit. Ani nevědí, co říkají. Velké děti to ale vědí dobře. A to se mi vůbec nezamlouvá“* (Palaciová, 2013, s. 26).

Nakonec ale přeci jenom zvítězí zvědavost, vidina možnosti získat nějaké kamarády, mít si s kým popovídat, chodit ven nebo hrát hry (aktivita, jež mu byly doposud odepírány). Souhlasí s prohlídkou vyhlášené Beecherovy školy, kde se setkává s velmi vstřícným

ředitelem Zadeckem, a také se třemi svými budoucími spolužáky – Julianem, Charlottou a Jackem Willem. Ti mají za úkol provést Augusta po škole a poskytnout odpovědi na vše, co ho bude zajímat.

V okamžiku kdy se tato čtveřice dětí ocitne mimo dohled dospělých, nastává chvíle, z které má August největší obavy – z odezvy spolužáků na jeho zdeformovaný obličej. Dochází k typické reakci. Děti se na něj nedokáží zpříma podívat, ihned odvrací zrak, nemohou potlačit odpor. Augusta se samozřejmě tato reakce velmi dotkne. Sám v obraně i ze zvyku sklápí zrak k zemi a pasivně přijímá opovržení, na které je již zvyklý.

Prozatím na něj ani jedno z dětí nijak přímo nezaútočí, dokonce se na žádost ředitele snaží všechny tři chovat mile. Pouhý pocit vykořeněnosti a nepatřičnosti však Augustovi stačí ke změně názoru – do školy již nastoupit nechce.

August se však v září mezi vlky, jak spolužáky nazval jeho otec, přece jenom vydává. Sám si uvědomí, že už není tak malý – musí přestat fňukat, nesrozumitelně mumlat a jen zbaběle sledovat špičky bot ostatních lidí. Maximální podpory se mu dostane také od rodičů a sestry. Stále Augustovi připomínají, jak je ve skutečnosti vtipný, hodný, chytrý a výjimečný. Augustovy vnější indispozice jsou zde tedy stavěny do kontrastu s jistým vnitřní kouzlem, schopností zaujmout okolí i jinak než pouhým vzhledem. Díky těmto vlastnostem Palaciová zvyšuje šanci svého hrdiny vymanit se z přisouzené outsiderské pozice.

Už první den školy August svojí přítomností vyvolá rozruch. Všichni si o něm povídají a nenápadně ho pozorují. *„Bylo mi jasné, že o mně mezi sebou mluví, protože každou chvíli jsem si všiml někoho, jak na mě loktem upozorňuje svého kamaráda nebo jak si šeptají s rukou před pusou, když procházím kolem. Můžu si jen domýšlet, co si o mně asi tak povídají. Radši to ale ani nechci vědět“* (Palaciová, 2013, s. 66).

Augustovi ihned dochází, že s ním nikdo nechce mít nic společného, což se projeví například v běžné školní situaci, kdy se kromě Jacka Willa nechce do lavice vedle Augusta nikdo posadit. Učitelé se snaží různými způsoby vzniklou bariéru odstranit – ne příliš úspěšně. *„Neviděl jsem mu do tváře, ale poznal jsem, že si Henry vedle mě sednout nechce, už podle líného způsobu, jakým táhnul svůj batoh po podlaze, když se stěhoval. Batoh si postavil na pravou stranu stolu a vytvořil tak mezi našimi stoly hranici“* (Palaciová, 2013, s. 44).

Nejméně oblíbenou částí dne se pro Augusta stává čas oběda. Je si vědom, že při jídle na něj není pěkný pohled. Sledujeme, že obsazení stolů v jídelně do jisté míry odráží společenské postavení jednotlivých žáků. Děti k obědu usedají podle jasně daného pořádku – proniknout k „oblíbenému“ stolu je velmi obtížné. August sedí nejdříve u stolu sám. K jeho překvapení si k němu však přisedá hezká a milá dívka jménem Summer. Roztomilým gestem

se pokouší se stydlivým Augustem navázat kontakt. Upozorňuje ho, že jejich jména August (srpen) a Summer (léto) si jsou svým významem velmi blízké. Podle tohoto znaku Summer pojmenovává jejich stůl jako „letní“ a určuje pravidlo, podle něhož si k nim může přisednout pouze osoba, která má také „letní“ jméno. Přestože oba vědí, že si k nim nikdo další nepřisedne, vymyšlené pravidlo je přiměje podívat se na neútešnou situaci s určitým nadhledem. Se Summer pak August obědvá každý den.

Postupně August nachází oporu i u Jacka Willa, milého chlapce s kterým si o hodinách užijí spoustu zábavy. „*Auguste, to budeš pořád vypadat takhle? Nemohl bys jít na nějakou plastickou operaci?*“ *Usmál jsem se na něj a ukázal prstem na svůj obličej. „Prober se! Takhle vypadám po plastické operaci!*“ (Palaciová, 2013, s. 69).

Díky těmto dvěma spolužákům se Augustovi pozvolna daří překonávat počáteční nepřátelství ostatních dětí a pozvolna odstraňovat svoji úplnou sociální izolaci.

Jelikož škola představuje prostor, kde se August neseťkává jen s dětmi, ale i s určitými dospělými osobami (učiteli, popř. rodiči), je čtenáři umožněno porovnat v jednom prostředí reakce na Augustovu odlišnost u obou generačních skupin. Zjistíme, že stejně jako děti, ani dospělí nedokáží potlačit prvotní šok z Augustova znetvoření. Náhlé překvapení ale většinou vystřídá pocit lítosti a soucitu, nebo dokonce vděčnosti za to, že se tato nesnáze netýká jich samotných nebo jejich dětí. K Augustovi se pak chovají mile, vstřícně, snaží se mu pomoci. Vrstevníci mají s přijetím odlišnosti, jak bude ještě dále rozvedeno, větší problém. V příběhu se však setkáváme i s netolerancí rodičů. Julianova matka si například vysloveně nepřeje, aby August navštěvoval stejnou školu jako její syn, má pocit, že přítomnost chlapce se zdeformovaným obličejem může narušit bezpečný duševní vývoj jejího syna.

Ze samotného Juliana, jenž úspěšně převzal vzorce chování své matky, se postupně stává Augustův největší nepřítel. Před dospělými se přetvařuje, na učitele působí jako rozumný, laskavý chlapec. V kolektivu vrstevníků se však chová nadřazeně, vychloubá se rodinnými penězi a snaží se spolužáky ovládat ve svůj vlastní prospěch. Tímto způsobem si zdárně vytváří profil třídní hvězdy. Přátelstvím s Julianem si mnohé děti zajišťují jistou prestiž, členství v jeho partě zaručuje oblíbenost. Na Juliánův popud se nakonec i děti zachovávající k Augustovi nejdříve neutrální postoj nezdráhají projevovat svůj odpor a opovržení k Augustovi stále intenzivnějším způsobem. „*Vzpomněl jsem si na Deník malého poseroutky. Děti v tom příběhu se bojí, aby na fotbalovém hřišti něco nechytly od starého plesnivého sýru. Na naši škole jsem tím starým plesnivým sýrem já. Chovají se ke mně stejně, jako bych byl mor*“ (Palaciová, 2013, s. 77).

Autorka zde poukazuje na nikoliv vzácný princip vytváření dětských kolektivů. K Augustově smůle menší děti často upřednostňují vnější přitažlivost, moc a prestiž nad vnitřními lidskými hodnotami. Touze po vysoké společenské pozici mezi spolužáky na nějaký čas podléhá i Jack Will, jehož samotného přátelství s největším outsiderem ze školy začíná stavět do znevýhodněné pozice.

O Halloweenu dojde ve škole k nepříjemné události. Až doposud je Halloween Augustovým nejoblíbenějším dnem v roce. Tento svátek pro něj představuje jedinečnou možnost být sám sebou, pro jednou se nemusí stydět za svůj vzhled. V okamžiku, kdy se oblékne do kostýmu, je stejný jako všichni ostatní. Nikdo se mu neposmívá, nikdo na něj neukazuje, jeho přítomnost nevzbuzuje žádnou pozornost. V den Halloweenu se tedy August do školy nevidaně těší.

„Když jsem to ráno procházel školními chodbami ke skříňkám, měl jsem nádherný pocit. Všechno bylo jiné. Já jsem byl jiný. Většinou jsem chodil se svěšenou hlavou a snažil se, aby mě nikdo neviděl, ale dneska jsem měl hlavu vztyčenou vzhůru a rozhlížel se kolem sebe. Chtěl jsem, aby mě všichni viděli. Jeden kluk měl na sobě úplně stejný kostým jako já, a když jsme se na schodech míjeli, nabídl mi ruku k plácnutí. Netušil jsem, kdo to je, a on na tom byl stejně. Napadlo mě, jestli by se zachoval stejně, kdyby věděl, kdo je pod maskou“ (Palaciová, 2013, s. 81).

August se chce nejdříve převléknout za hrdinu z oblíbených Hvězdných válek – všichni ve třídě očekávali, že přijde oblečený jako Boba Fett – na poslední chvíli ovšem mění názor a volí jinou masku. Díky této náhlé změně August zaslechne, jak Jack Will říká chlapcům z Julianovy party, že se s Augustem baví jen na žádost ředitele, jak ho August obtěžuje a jak se ho ve skutečnosti štítí. *„Já jsem o tom hodně přemýšlel,“ řekla druhá mumie vážně, „a asi ... kdybych vypadal jako on, radši bych se zabil“ (Palaciová, 2013, s. 82).*

K objasnění Jackova chování dojde až v části příběhu, kdy Jack sám stane v roli vypravěče. Nyní jsou Jackovy pohnutky čtenáři i Augustovi stále skryté. Augusta tento nešťastný rozhovor silně zasáhne a opět podlomí jeho sebevědomí.

„Toužil jsem se někam schovat, někam zalézt. Hledal jsem nějakou díru, malou černou díru, která by mě do sebe vcucla a já bych navždy zmizel z povrchu zemského.“ (...) Krysa. Zrůda. Obluda. Freddy Krueger. E.T. – mimozemšťan. Skřet. Příšera. Mutant. S většinou přezdívek jsem obeznámený. Hrál jsem si už na tolika dětských hřištích, že dětskou krutost dobře znám. Vím to! Dobře tohle všechno vím a neměl bych se tím nechat zaskočit! (Palaciová, 2013, s. 82–83).

Z Jackova vyprávění se posléze dozvídáme, že znal Augusta ještě dříve, než ho ředitel požádal o pomoc. Před několika lety potkali s bratrem a chůvou Augusta ve městě. Dochází mu, že se tenkrát nechovali příliš ohleduplně. Dnes, když mohl Augusta lépe poznat, mění názor – stojí o jeho přátelství. Autorka však na postavě Jacka připomíná, jak těžké někdy může být nenechat se ovlivnit většinou a stát si za svým názorem.

Na okamžik se tedy i Jack nechává svést mocí Julianovy party a přidává se k pomlouvání Augusta. Když se od Summer dozvídá, že August rozhovor zaslechl, velmi ho vlastní chování mrzí. Moc by si přál tak zábavného a chytrého kamaráda získat zpátky. *„Nikdo to sice neřekne nahlas, ale o jeho přítomnost nikdo nestojí. Všem jen záleží na tom, aby se dostali mezi těch pár vyvolených, co k nim vzhlíží celý ročník, a k nim teda August zdaleka nepatří. Teď se můžu kamarádit, s kým se mi zachce. Kdybych stál o to, dostat se do té vyvolené party, bez problémů mě tam vezmou.*

Já o to ale zaprvé nestojím. A zadruhé, chtěl bych se dál kamarádit s Augustem“ (Palaciová, 2013, s. 152).

Chlapci se usmíří poté, co Jack fyzicky napadne Juliana – Jack už dále nemůže snášet jeho sprosté chování. Tím, že se zastává největšího outsidera ze školy, ztrácí mnoho dosavadních přátel a sám se ocitá na nejnižší společenské pozici vedle Augusta. Musí si zvykat na nenávistná psaníčka a dennodenní urážky. V jídelně si sedá k letnímu stolu.

„Není to nic příjemného,“ postěžoval jsem si. „Nikdo se mnou nemluví, většina dělá, jako bych ani neexistoval.“

Auggie se jen usmál.

„Vítej v mém světě!“ (Palaciová, 2013, s. 182).

S podobnými problémy jako Jack se musí potýkat také Summer. Ve svém vyprávění se čtenáři svěřuje s obavami, které v ní Augustův obličej zpočátku vzbuzoval. Summer se ale vyznačuje velmi kladnými charakterovými vlastnostmi. Povrchnost ostatních spolužáků ji udivuje. Přestože si první den školy k Augustově stolu sedá pouze z lítosti, záhy si ji August svým vnitřním kouzlem naprosto získává.

„Vůbec se mi nelíbí, jak se spousta dětí letos chová. Předstírají, že už jsou dospělé, a hry je nebaví. O přestávkách jen posedávají a plácají nesmysly. Nemluví o ničem jiném, než kdo se komu líbí, kdo je fajn a kdo ne. Augusta tohle nezajímá. O přestávkách si chce stejně jako já něco zahrát“ (Palaciová, 2013, s. 126).

I Summer přichází přátelstvím s Augustem o možnost zařadit se mezi oblíbené děti. *„Tak si líp vybírej své kamarády,“ doporučila mi Savana. Mluvila se mnou, jako by byla moje starší sestra. „Všichni tě mají rádi, Summer. Myslí si, že jsi fajn holka a moc hezká. Kdybys*

chtěla, vezmeme tě do naší party. Viš, kolik holek by za to dalo nevimco? “ (Palaciová, 2013, s. 128).

Summer ale vnímá onu křehkou hranici mezi přátelstvím a nepřítelstvím v období dospívání a bez pochybností volí přátelství s Augustem. August je podle ní sice opravdu zvláštní, když ho ale člověk lépe pozná a zvykne si na jeho tvář, je to normální kluk. Oproti některým spolužákům neobyčejně zajímavý.

Tím, že Palaciová příběh vypráví nejen z pohledu samotného outsidera, ale nechává nahlížet i do nitra osob z jeho blízkého okolí, nevnímá čtenář vzniklé situace pouze černobíle. Z morálního hlediska by se mohlo zdát jako samozřejmé zastat se slabšího jedince. V knize je však názorně ukázáno, že zachovat se v praxi v souladu s vlastním přesvědčením a svědomím není tak jednoduché. Obzvlášť když správné rozhodnutí způsobí ztrátu dosavadních jistot – v případě Jacka a Summer pokles ve společenském žebříčku.

Za zmínku stojí také vyprávění Augustovy sestry Olivie (Vii), jež se vyjadřuje k Augustovu outsiderství z pozice rodinného příslušníka. Olivia je krásná, zdravá patnáctiletá dívka, která ve stejný den, kdy její bratr poprvé vstupuje mezi spolužáky, začíná studovat na střední škole. Mladšího bratra má velmi ráda, ochraňuje ho, rozesmívá, utěšuje. Někdy si ale v roli rozumné starší sestry připadá osamělá. Zdá se jí, že u rodičů je až na druhém místě. *„August je Slunce. Já a máma a táta jsme planety, které kolem toho Slunce obíhají. Zbytek naší rodiny a přátelé jsou jako asteroidy a komety, které se vznášejí kolem planet a také obíhají kolem Slunce. Jediné nebeské těleso, co neobíhá kolem našeho sluníčka Augusta, je Daisy, protože jejím malým psím očkům se August nezdá jiný než ostatní“ (Palaciová, 2013, s. 87).*

Samozřejmě si je vědoma, že ji rodiče neopomíjejí záměrně, neboť s bratrem je hodně starostí. Z tohoto důvodu se naučila své problémy raději řešit sama. Nechce vytížené rodiče zbytečně obtěžovat. *„Máma mu změřila teplotu, uvařila mu horký čaj a zase se věnovala své obvyklé roli „Augustovy mámy“. „Viina máma“ byla opět někde v nedohlednu“ (Palaciová, 2013, s. 115).* Momentálně ji tíží rozpor s kamarádkami, jejichž chování se na střední škole příliš změnilo. Cítí se opuštěná a nepochopená. Její starosti jí ale připadají v porovnání s Augustovými druhořadé. Často vzpomíná na svoji babičku, u které nacházela potřebou oporu. *„Ale o něj se už stará spousta andělů, Vio. A já chci, abys věděla, že já se starám zase o tebe“ (Palaciová, 2013, s. 92).*

Někdy si dokonce přeje, aby nebyla s Augustem neustále spojována, nechce být vnímána jen jako sestra toho zvláštního chlapce, přestože má Augusta ve skutečnosti velmi ráda. *„To mi nevadí. Vždycky budu sestrou toho kluka s vrozenou vadou. Na to jsem zvyklá.*

Jen nechci, aby to bylo jediné, co si u mě pamatují“ (Palaciová, 2013, s. 96). Po těchto úvahách vždy trpí výčitkami svědomí, které se vystupňují, když bratra nepozve na školní divadelní představení. Na střední škole chce být sama za sebe. Na konci si uvědomuje, že byla hloupá, když si myslela, že August omezuje její vlastní uskutečnění, a vztah mezi nimi se ujasňuje.

S ubíhajícím školním rokem se situace kolem Augusta a jeho přátel začíná uklidňovat. Zdá se, že po počátečním šoku přestává být Augustův obličej pro většinu spolužáků takovou senzací. Na Augustův zjev si zvykli a už v nich nevzbuzuje žádné výrazné negativní emoce. Nyní už pro ně August v podstatě není ničím zajímavý, nevidí žádný důvod k útokům. Augusta berou jako právoplatného spolužáka, přestože k němu stále zachovávají spíše chladné chování. Tedy kromě zarputilého Juliana, který se svého agresivního postoje nevzdává.

K úplnému obratu dochází na výletě v přírodě, kde se setkávají děti z různých škol. August se stane obětí útoku cizích dětí, spolužáci se ho ale překvapivě zastanou. Děti z Beecherovy školy ho již plně přijaly mezi sebe a agresivní chování proti jejich spolužákovi nehodlají respektovat. Po návratu do školy se vše mění k lepšímu. *„Najednou mě škola viděla jinak, konečně jsem mezi ně patřil, všichni mi teď říkali „prcku“, a dokonce i ti namakaní svalovci z vyšších ročníků, které jsem sotva znal, mě najednou znali a na chodbách mě poplácávali po zádech“* (Palaciová, 2013, s. 287). August dospívá, už není tolik vystrašený, neutíká při každém problému pod ochranu rodičů.

Palaciová ale zároveň ukazuje, že Augustova odlišnost bude nejspíše vždy vyvolávat silné emoce. Sice zvládl první velkou zkoušku – úspěšně se zapojil, našel si kamarády a přesvědčil okolí o své obyčejnosti, v novém prostředí ale bude muset s celým procesem začínat neustále znova.

Děj je završený slavnostním ukončením školního roku. August od pana ředitele dokonce získá medaili za odvalu a dostává se mu tak vytoužené chvíle slávy, potlesku vestoje a ovací, které patří pouze jemu.

„Odvaha jednotlivce,“ zopakoval tiše, usmíval se a pokyvoval hlavou. Zvedl pravou ruku a vztyčoval jeden prst po druhém, jako by chtěl něco počítat. „Odvaha. Přátelství. Charakter. To jsou vlastnosti, které z nás dělají lidské bytosti a vedou nás v případě nutnosti k hrdinským činům. A právě toho se týká cena Henryho Warda Beechera, která oceňuje hrdinství a velikost ducha“ (Palaciová, 2013, s. 306–307).

Dočkáváme se tedy šťastného, až pohádkového konce. Není jisté, zda by August získal až takové uznání i v reálném světě. Můžeme však předpokládat, že tímto happyendem se

autorka snažila čtenáře přesvědčit, že jakkoliv handicapovaný jedinec může vlastním úsilím dosáhnout běžného životního úspěchu, vystoupit z outsiderské pozice, mít přátele a žít důstojný život.

I když někdo vypadá výrazně jinak než všichni ostatní, přesto se ve skutečnosti může jednat o úplně obyčejného člověka – tuto myšlenku v příběhu hodnotíme pro čtenáře jako zásadní. Díky autorčině volbě využít různé perspektivy vypravěčů, je čtenáři umožněno sledovat vnitřní rozpory chlapcových spolužáků, kteří se chtějí s Augustem kamarádit, zároveň se ale bojí opustit své výhodné sociální postavení mezi vrstevníky. Interpretovaný příběh může v dítěti vzbudit odhodlání k navázání kontaktu s podobným outsiderem v jeho vlastním okolí. V knize je poukázáno, že nově vytvořený vztah s outsiderem je často obohacující pro obě strany.

J. R. Palaciová je americká spisovatelka. Žije s rodinou v New Yorku. Pracuje jako umělecká ředitelka a designérka knižních přebalů. V roce 2012 si splnila sen a napsala román *Wonder*. Kniha se stala mezi mladými čtenáři ihned hitem. Česky vyšla v Knižním klubu o rok později, v překladu Renaty Greplové pod názvem *(Ne)obyčejný kluk* (R. J. Palacio, 2014).

6.5 Robert Williams: Luke a Jon

Kniha Roberta Williamse *Luke a Jon* pojednává o přátelství dvou třináctiletých chlapců, jejichž životy jsou hluboce poznamenány nepříznivými životními událostmi. Za leitmotiv knihy bychom mohli považovat smrt blízkého člověka, výrazně se zde však projevuje i motiv outsiderství.

Roli vypravěče v románu zaujímá Luke, který se snaží vypořádat s tragickou smrtí matky. Samozřejmě to není vůbec snadné. Lukovi se stále vrací vzpomínky na společně strávené chvíle – některé pasáže jsou vyprávěné retrospektivně. Intenzivně se zabývá důvody matčiny smrti, pronásledují ho noční můry.

V podobné situaci se ocitá i Lukův otec, pro kterého je život bez milované manželky nepředstavitelný. Nešťastnou událost nedokáže řešit jinak než alkoholem. Není schopný pracovat a praktické stránky života jako by se ho vůbec netýkaly. V počáteční fázi svého smutku nedokáže být synovi oporou. Situace se vyhrocuje až do bodu, kdy jsou nuceni se kvůli finančním potížím přestěhovat do polorozpadlého domku v malém městě Duerdale.

„Museli jsme se odstěhovat. Což znamenalo novou školu, nové město, všechno nové. Bylo to jedno. Mám pocit, že ani jednomu z nás na tom moc nezáleželo“ (Williams, 2012, s. 15).

Změnu bydliště pocítují jen jako naprosto bezvýznamnou událost, jejich dny bezútesně plynou jako doposud. Otec se zavírá v dílně se skleničkou whisky a vyrábí dřevěné hračky, Luke se uklidňuje malováním. *„Takže to jsme my. Hračkář a kluk s jasně zelenýma očima. Dva podivní na kopci“ (Williams, 2012, s. 9).*

Luke se ještě před nástupem do nové školy seznamuje se zvláštním chlapcem ze sousedství, Jonem. Již jeho zjev je velmi neobvyklý, jakoby z jiné doby – vlasy učesané na pěšinku, na sobě staromódní košili, kravatu. Navíc se chová velmi roztěkaně.

„Když mluvil, sledoval jsem ho, jeho tiky a roztřesené trhavé pohyby. Byl jako malé divoké zvířátko, na samém spodku potravinového řetězce, které ohrožuje nejvíce predátorů, nikdy se neuklidní a spí jen na jedno oko. Pohledem v jednom kuse těkal po místnosti a poťukával částmi těla o sebe. Bylo mu třináct jako mně, ale vypadal nejmíň o dva roky mladší. Byl mi sotva po ramena a jeho drobné zápěstí vypadalo, jako by mohlo prasknout pod tíhou hrnku, který zvedl ze stolu, aby se napil“ (Williams, 2012, s. 32). Následně vyjde najevo, že Jon trpí spastickou obrnou¹ a žije v naprosto nevyhovujících sociálních podmínkách. Autor tedy staví Jona do pozice outsidera hned z několika důvodů.

Brzy Luke zjišťuje, v jak tragické situaci se jeho kamarád doopravdy nachází. S minimem finančních prostředků bydlí se svými starými nemocnými prarodiči v naprosto zanedbaném domě. Matka zemřela již dávno a otce nikdy nepoznal. Když jednoho dne Luke náhodou vstoupí do domu Jonových prarodičů, přepadne ho z tak ponurého místa úzkost, a z všudypřítomného zápachu se dokonce pozvrací. Je mu jasné, že v takovém prostředí se nedá normálně žít.

Pro Jona je ale příznačné, že si nikdy na nic nestěžuje. Snaží se na své problémy co nejméně upozorňovat, aby nevzbudil pozornost sociálních pracovníků, kteří mu již delší dobu hrozí stěhováním do dětského domova.

Luke i jeho otec pocítují určitou povinnost nenechat chlapce v jeho trápení samotného. Oběma ihned dochází, že Jon je přesně ten typ opuštěného tvora, kterému by se Lukova matka snažila pomoci.

„Když jsme si jeli do útulku vybrat kočku, vybrala si tu nejstarší, nejodrbanější, kterou nikdo nechtěl. Dokonce se zeptala, jaká kočka je tam nejdéle. S tátou jsme se smáli, když nám ji ukázali. Byl to starý ošklivý mrzutý mourek, prskal a vrčel, když se k němu člověk přiblížil.“

¹ Projevuje se sníženou pohyblivostí spojenou s vysokým svalovým napětím.

Jedno ucho napůl ukousnuté a ničemnost ve tváři. Máma trvala na tom, že si ho vezmeme. Říkala, že vrčí a prská proto, že musel vrčet a prskat, aby přežil, že jen potřebuje někoho, kdo by se o něj staral. (...) Každopádně jsme byli rodina vstřícná vůči... outsiderům, řekl bych“ (Williams, 2012, s. 39–40).

Tato ukázka přesně vystihuje, na jakém principu zpočátku vztah mezi Lukem a Jonem funguje. Motiv outsiderství autor rozvíjí ve vztahu dvou opuštěných chlapců, kdy silnější pečuje o slabšího. Onu zanedbanou kočku, které se tenkrát s matkou ujali, nyní nahrazuje Jon. Postupně se ale vztah mezi chlapci stává vyrovnanější, i Jon do jejich přátelství hodně přináší. Narušuje Lukovu osamělost, a aniž by si to přímo uvědomoval, napomáhá obnovit i jeho komunikaci s otcem.

Jon tráví u Luka doma stále více času a ukazuje se, že navzdory svému znevýhodnění není nijak duševně zaostalý. Naopak, je obdařen nebývalou fotografickou pamětí. Volné chvíle tráví v knihovně a všechna fakta, jež si přečte v encyklopediích a slovnících, si pamatuje. Každé prázdninové ráno pak chlapci u snídaně nachází společnou zábavu. Luke říká náhodná hesla, Jon se je snaží vysvětlit. Nachází jednoduchý způsob společné komunikace, navíc Lukovi tato aktivita pomáhá zapomenout na noční můry.

Svým zájmem o dřevěné hračky si Jon získává i přízeň Lukova otce. V dílně spolu tráví mnoho času a zdá se, že Jonova asistence při práci otci prospívá. Luke pozoruje otcovu snahu vrátit se do běžného života. Méně pije, a dokonce začíná vytvářet velký pracovní projekt.

„Zdalo se, že bez problémů zapadl do našeho denního režimu a hodil se tam. Bylo dobře, že k nám chodil. Vypadalo to, že jestliže jsou v domě dva lidi sami, kolikrát se nemusí vidět celý den. Chodí jinou cestou do jiných místností v jinou dobu a jejich denní program se vůbec nemusí setkat. Ale když se tam pohybuje ještě někdo třetí, je to všechno tak nějak dynamičtější, propojenější a živější“ (Williams, 2012, s. 43).

S koncem léta začíná Luke pociťovat obavy z nástupu do nové školy. Ve staré škole se mu docela líbilo, dobře zapadl mezi ostatní žáky a byl tak spokojený. Věděl, co může očekávat, komu věřit a komu ne.

„Chodily tam divoké děti, tiché děti, legrační, chytré i hloupé, vůdci i podivíni. Byli tam sportovci, i ti, kterým nic nešlo... nebyl jsem zrovna populární, ale nepatřil jsem ani mezi odstrkované šprty. Byl jsem „ten přes výtvarku“. Bylo jedno, že nechodím kdoví jak dobře oblečený nebo že mám zvláštní oči, nebo že můj táta nedělá takovou práci jako tátové ostatních kluků. Byl jsem OK. Přijatelný, dá se říct. Měl jsem pár kamarádů a většinou nás

nechávali na pokoji. Nejvíce času jsem trávil ve výtvarný učebně a všichni to brali. Tohle byla má role“ (Williams, 2012, s. 22).

Je mu jasné, že v nové škole na sebe strhne pozornost, bude ten neznámý, kterému zemřela matka. Nechce začínat budovat svoji společenskou pozici mezi spolužáky zase od začátku. Jak sám říká, není si jistý, zda na to má dost síly.

I u Luka lze pozorovat některé outsiderské příznaky plynoucí z jeho osamělosti a ze strachu z nového prostředí a spolužáků, mezi které se mu nechce nijak zapojovat. Jeho outsiderství ale můžeme vnímat jen jako přechodný stav způsobený aktuální nepříznivou životní situací. Je patrné, že Jon bude mít se zapojením mezi spolužáky mnohem větší problém. Již z prvotních reakcí na Lukovy otázky týkající se školy čtenář pocítuje jakýsi tragický podtón Jonova outsiderství.

„Jone, jaká je duerdalská střední?“

Ticho.

„Jone, jací jsou učitelé?“

Ticho, začíná poťukávání nohou.

„Jone, a co děti ve škole?“

Ticho, podupávání a šubání hlavou.

Vypadal nesvůj a já si připadal hrozně. Nechal jsem to plavat“ (Williams, 2012, s. 39).

K objasnění Jonova podivného chování dochází již první den školy. Přestože je Luke ponořen do vlastních problémů spojených se začleněním do neznámého prostředí, nemůže přehlédnout, jak zle se ostatní žáci k Jonovi chovají.

„Když míjel jednu skupinku starších žáků, čísi noha ho kopl do holeně. Z další skupinky ho vzal kdosi loktem do boku, a těsně než zmizel za rohem, mu zezadu na hlavu přilétl rychlý pohlavek. Jen pár minut po začátku další hodiny jsem se taky dozvěděl, jak se tu Jonovi říká. Velký kluk s mastnou pleť jménem Kieran Judd se naklonil k mé lavici a zeptal se: „Ty bydlíš na kopci s tím divným klukem, s tím spastikem? S Jonem Spadlou čelistí?“ (Williams, 2012, s. 85).

Williams ve svém díle výrazně pracuje s motivem šikany. Jak již bylo dříve naznačeno, oběťmi šikany se nejčastěji stávají právě děti, které se od ostatních výrazně liší. Na postavě Jona autor demonstruje, jakým způsobem se může šikana ve škole projevat a poukazuje také na možný způsob reakce obětí. Neopomíná ani postoj školy a okolí k řešení problému. Jelikož je příběh vyprávěn z pozice Luka, není umožněno nahlédnout přímo do Jonova nitra a sledovat tak podrobněji outsiderovo prožívání. Pro čtenáře je však velmi přínosný i Lukův pohled na danou věc.

Pro Jona není šikanování žádnou novinkou. Útoky, často i fyzické, přijímá bez jakéhokoliv odporu a v podstatě je vnímá jako běžnou součást každodenní reality. „*Jon nad tím jen krčil rameny, jako by to byla běžná součást života jako třeba bolest hlavy nebo domácí úkoly*“ (Williams, 2012, s. 95). V kontextu všech svých problémů považuje šikanu za malichernost. Školní nepříjemnosti dokáže vydržet. Zkrátka se skryje v bezpečí knihovny a bude si číst. Případné útoky a urážky přetrpí, a poté si může zase žít vlastní život. Snažit se svoji smutnou situaci změnit mu přijde marné. Lukovi je však v knize přidělena role ochránce. Děním ve škole je velmi znepokojen. Chtěl by Jonovi pomoci, ale z jeho strany naráží na odpor. Jon o jeho pomoc nestojí.

Za zajímavé však můžeme považovat Lukovy zkušenosti se šikanou, se kterou se setkal ve staré škole. Autor prostřednictvím Lukových vzpomínek přibližuje dva závažné případy, v jednom se obětí agresorů stává dítě s vadou řeči, v druhém dítě obézní.

Chlapec trpící vadou řeči se v důsledku šikany dokonce pokouší spáchat sebevraždu. Až tato tragická událost donutí školu jednat a stanovit některá preventivní opatření. Záměrem autora jistě nebylo nijak moralizovat, nejspíše chtěl jen poukázat, k jakým činům je schopný se trpící outsider uchýlit. Luke vidí, že učitelé ani spolužáci v jeho nové škole se omezováním svobody slabších jedinců nijak nezabývají.

„*A proč by měli? Byl to jen Jon Spadlá čelist. Ten divnej kluk, co bydlel na kopci a vypadal jako nějaký děda. Ten, co se pořád schovával v knihovně. Ten, co neuměl chytat míč ani do něj kopnout. Ten, o kterém všichni tvrdili, že smrdí jako chcanky. (Což nebyla pravda.) A co vlastně čeká? Když se obléká a vypadá takhle? To bylo přece jasné*“ (Williams, 2012, s. 99).

Luka však nejvíce rozčiluje Jonův pasivní přístup k celé věci. Touží mu pomoci, nechce opakovat stejnou chybu, kdy v minulosti nepomohl v těžkých chvílích onomu obéznímu chlapci Peterovi, přezdívanému Buchta Peter. Tenkrát se dokonce na okamžik ocitl mezi těmi, kteří chlapci trápení způsobovali. Luke podlehl naléhání spolužáků a namaloval necitlivou Peterovu karikaturu.

„*Jak jsem kreslil, někdo křikl: „Udělej ho, jak jí!“ Tak jsem mu do jedné kapsy nakreslil láhev a do druhé chipsy a přimaloval plnou hrst, kterou si dával do otevřené pusy. Všude drobky. Hotovo. Hruža. Chtěl jsem to roztrhat. Jeden z větších kluků křikl: „Paráda!“ Vytrhl mi papír, vyběhl z místnosti a jeho kumpáni za ním*“ (Williams, 2012, s. 103).

Luka jeho selhání velmi mrzí, má na sebe vztek. Nejvíce ho ale rmoutí, že zklamal matku, která měla pro slabší jedince vždy pochopení. Nikdy už jí nestihne celou situaci dostatečně vysvětlit. V Jonově případě se chce tedy zachovat jinak. Proto, když Kieran Judd

Jona opět uráží, neváhá a uhodí ho. Ukáže se ale, že Jon měl bohužel pravdu. Vymanit se z outsiderské pozice není tak lehké. Jon se s útoky setkává dále, ale Luke se alespoň tentokrát zachoval správně a ostatním ukázal, že jeho kamarád není na své problémy sám.

Na dramatickosti nabývá i situace u Jona doma. Po zásahu sociální péče je chlapec spolu s prarodiči odvezen do nemocnice. Je celkově velmi zesláblý a chybí mu mnoho důležitých živin. Je jasné, že do domu prarodičů se již nevrátí. Lukův otec se tedy rozhodne k velkému kroku, který může všem zúčastněným nenávratně změnit život, cítí však, že jeho jednání je správné. Chce se pokusit získat Jona do vlastní péče, spojit tak pozůstalé dvou rodin do jedné.

„Bylo ticho. Jon si rozetřel na tváři slzu. Táta zhluboka vydechl a podíval se na větrák u stropu. Já jsem se podíval přes Jonovu postel a zahlédl jsem odraz nás tří ve ztemnělém okně. Rozesmál jsem se jako blázen. (...) „Vypadali jsme pitomě a nesourodě a úplně nepoužitelně. Ale aspoň jsme se snažili. To se nedá upřít“ (Williams, 2012, s. 125–126).

Otce i Luka stojí mnoho úsilí upravit jejich zanedbaný dům, který od doby jejich nastěhování neprošel sebemenší proměnou, aby vyhovoval přísným požadavkům sociálních pracovníků. Symbolicky se tak i loučí se starým životem. Nakonec se ale vše podaří a Jon opravdu získává novou rodinu.

Autor příběh neukončuje nějak podbízivě. Spíše než o klasický happyend se jedná o určité smíření. S nepříjemnými událostmi, které se hlavní trojici hrdinů udály, nikdo nic nezmůže. Jediné, co jim zbývá, je stát při sobě a snažit se problémy překonat. Můžeme předpokládat, že i Jonova nepříznivá situace ve škole se s Lukovou pomocí a se stabilizováním rodinného zázemí zlepší. *„Možná je to tak, jak říkala máma, že věci jsou málokdy tak hrozné, jak nám je kreslí naše představivost“ (Williams, 2012, s. 123).*

Ve své knize autor poukazuje především na hrozící závažné důsledky spojené s outsiderstvím. Čtenář při četbě přirozeně zjišťuje, že být outsiderem s sebou přináší mnoho rizik, a proto není dobré brát tuto problematiku na lehkou váhu. Znevýhodněné dítě často potřebuje nějakého silnějšího ochránce. V příběhu se objevují motivy šikany, násilí, sebevraždy, úmrtí rodiče, chudoby, rozpadu rodiny atd. Dílo je prostoupeno závažnými tématy a čtenář si tedy uvědomuje, že život některých dětí není mnohdy vůbec jednoduchý. Nejedná se však o nijak ponurý příběh, vyprávění může být naopak v mnoha ohledech povzbuzující.

Robert Williams je britský spisovatel a muzikant, který se nejvíce proslavil působivým románem *Luke a Jon* (2010), který byl oceněn i literární kritikou (Trask Award). Kniha vyšla česky v roce 2012 v překladu Mirky Kopicové v nakladatelství Albatros. Jeho druhý román *How the Trouble Started* byl nominován na cenu Portico Prize for Fiction, zatím posledním dílem je *Trees is his latest*. Jeho knihy jsou přeloženy do deseti jazyků (Williams, 2016).

6.6 Mikaël Ollivier: Život k sežrání

V knize *Život k sežrání* autor rozvíjí aktuální téma dětské obezity. Nastiňuje příčiny i možná zdravotní rizika nadměrné váhy dětí a zdůrazňuje význam pevné vůle v procesu hubnutí. Vedle zmíněného je v knize na obezitu nahlíženo také jako na jeden z možných předpokladů outsiderství. Výrazná obezita může mít značný negativní vliv na psychiku dospívajícího dítěte i na jeho sociální začlenění. Otlé děti často trpí nízkým sebevědomím, pocity méněcennosti, studu, nezřídka se stávají oběťmi slovních či fyzických útoků. Reflektované problematice přidává na závažnosti také fakt, že dětská obezita není v současném světě nijak vzácná, v běžném dětském kolektivu můžeme takových dětí najít mnoho.

Ollivierův poměrně krátký příběh pojednává o patnáctiletém chlapci Benovi a jeho nepřekonatelné vášni k jídlu. „*Já jídlo miloval v každé situaci: když jsem byl šťastněj, chtěl jsem to oslavit, a když jsem byl na dně, chtěl jsem si to vynahradit*“ (Ollivier, 2010, s. 37). Autor však Bena vystaví těžké životní zkoušce. Chlapec se musí rozhodnout mezi láskou k jídlu a láskou k vysněné dívce.

Život k sežrání na první pohled působí jako jednoduchý příběh o milostných problémech dospívajícího chlapce. Ve vyprávění se však skrývá i mnoho vážnějších motivů. Velmi výrazně se zde projevuje vliv negativního hodnocení společnosti na sebevědomí postiženého jedince.

Kniha je psána v ich formě a je rozdělena na tři čtvrtletí podle francouzského školního roku. Již počáteční motto knihy naznačuje, jakým směrem se bude vyprávění odvíjet.

„Ale být tl... není osud.

Není to jako být velký, malý, černý...

Já teda nevím, ale zhubnout můžete vždycky!“

„A není snad osud strašně rád baštit?“

Martin Veyron Politicky nekorektní“ (Ollivier, 2010, s. 6).

Autor zdůrazňuje, že obezita, coby možná příčina outsiderství, se nevyznačuje nezvratnou trvalostí. Ben tedy může svůj vzhled buď přijmout a naučit se žít i se svými nedostatky, nebo se pokusit přiblížit ostatním lidem, tedy zhubnout. Zde pak hraje významnou roli především motivace a celkový postoj člověka k řešení problémů. Hrdina zpočátku nemá k hubnutí žádnou motivaci. Necítí se jako outsider.

Ben žije klidný život. Má rád jídlo a vaření považuje za umění. Jeho snem je otevřít si vlastní restauraci. Ve škole zatím volí pohodlnou strategii – hlavně nevyčínat. *„Aby byl člověk v klidu, musí se držet v průměru. Dostat se mezi premianty dá hodně práce a spadnout mezi nejhorší je zase moc starostí, člověk má všechny za zády, rodiče i profesory. A tak jsem se zařídil, abych byl uprostřed, jen samý průměrný známky, ani lepší, ani horší“* (Ollivier, 2010, s. 8).

Stále rostoucí váhy si až do svých patnácti let příliš nevšímá, ostatně svoji tloušťku dává za vinu špatnému spalování – za jeho současný stav mohou geny, nikoliv on sám. Když byl malý, vnímal svoji nadměrnou váhu dokonce jako určitou výsadu. Těšilo ho, že je jiný než děti v jeho okolí. *„Teď mi tahle hrdost připadá hloupá. Ale když je člověku devět, jediná věc, na který mu záleží, je, že má něco víc než ostatní, ať je to cokoli, super hodinky, noha v gypsu nebo kila navíc“* (Ollivier, 2010, s. 20).

Jak již bylo napsáno, v období dospívání ale začínají být jedinci více kritičtí k vlastním nedostatkům, a tedy i Ben nyní začíná pociťovat bolestivé důsledky své jinakosti. *„Že nejsem jako ostatní jsem si začal uvědomovat až ve třetíáku. Na gymplu se spolužáci mění každý rok, a tak tu člověk narazí na názor lidí, kteří na vás nejsou zvyklí. Začal jsem slýchávat přezdívký jako Pucejř, Bůček, Tlustoch a nakonec jsem se uviděl takový, jaký jsem: tlustý“* (Ollivier, 2010, s. 20).

Ben se stále častěji setkává s negativními ohlasy spolužáků i dospělých, začíná trpět komplexy méněcennosti, postupně ztrácí sebevědomí. Neatraktivnímu vzhledu samozřejmě přisuzuje i svůj neúspěch u dívek. Všimá si, že se na něj spolužačky nedívají stejně jako na ostatní chlapce ze třídy. Může být jejich kamarád, nic víc. *„Já jsem byl bez váhání v kategorii „ti ostatní“: žádný francouzák, žádný osahávání, nic. Ani žádná holka. Patřil jsem ke stydlíčkům, co hned zrudnou a koktají“* (Ollivier, 2010, s. 9–10).

Důvod Benových problémů se může zdát jako banální, je ale jasné, že autor rozebírá choulostivé téma, které je v určitém věku blízké každému čtenáři. Pro Bena aktuálně představuje nemožnost seznámit se s dívkou zásadní překážku ke štěstí. Pocit neúspěchu před

opačným pohlavím mu činí trauma. „*Jakožto tlust'och jsem nebyl na seznamu, nesoutěžil jsem*“ (Ollivier, 2010, s. 22).

První, kdo Bena upozorní na opravdová rizika spojená s obezitou, je zdravotní sestra na školní prohlídce. Je zajímavé sledovat, jak chlapec na poznámku o své váze reaguje. Je podrážděný, nepříjemný, agresivní. Snaží se problém ignorovat a varovný dopis od sestry adresovaný rodičům schovává na dno školní tašky. „*Zaprvé, proč se do toho ta bába míchá? Jako kdybych nevěděl, že jsem tlustej, jako kdybych to neměl vyražený žhavým písmem na čele pokaždý, když jím, nebo po jídle, když běžím na autobus, když si kupuju hadry, když se mi líbí nějaká holka a předem vím, že jí připadám ošklivej! A co ty řeči o vážných zdravotních komplikacích? Odkdy jsem nemocnej?*“ (Ollivier, 2010, s. 18).

Podobně ponížený si tedy připadá i při dalších obyčejných činnostech jako je nakupování oblečení, plavání, běhání. Stále intenzivněji si uvědomuje, jak ho tloušťka omezuje, jak odpuzuje ostatní lidi i sám sebe.

Na sebevědomí mu nepřidají ani někteří učitelé. Například učitel tělocviku si Benovu pohybovou nemotornost přímo užívá. Sledujeme naprosto nepřijatelné chování učitele, jenž veřejně sráží význam Benovy osobnosti, čímž ho automaticky vystavuje i posměchu spolužáků. Stává se nevhodným vzorem, neučí své žáky tolerantnosti a ohleduplnosti k odlišným jedincům.

„*Poiret? Už zase Poiret? Ne... Podruhý? Co jsem komu udělal, že jsem si tohle zasloužil-ehm... (Všichni se váleli smíchy.) Holky, to je pro vás dobrá zpráva... konečně budete moct předběhnout kluka-ehm!*“ (Ollivier, 2010, s. 26). Učitel si nejspíše vůbec neuvědomuje, jak moc svým necitlivým chováním Bena zraňuje.

Především pasáže pojednávající o Benově sebehodnocení mohou být při zkoumání našeho motivu přínosné. Jak se Ben se svým outsiderstvím vypořádává? Jakým způsobem ke své tloušťce přistupuje? Sám říká, že to, jak na sebe pohlíží, velmi závisí na jeho aktuálním rozpoložení „*Když je člověk při těle, představa, kterou o sobě má, závisí hodně na jeho momentální náladě. Když se všechno daří, nepřipadám si zase tak ošklivý a skoro ani nevidím to svoje břicho, stehna a tlustej zadek. „Zato když nejsem ve formě, dostávám z tý svý figury klidně i depku*“ (Ollivier, 2010, s. 18–19).

Psychickou podporu nachází u svého jediného opravdového přítele, štíhlého Erika, v jehož přítomnosti už si nepřipadá tak divný. Benovi však ve skutečnosti vadí především fakt, že okolí vnímá jeho značnou tloušťku jako určitý druh slabosti. On je ten, který není schopný svou obezitu porazit – pro okolí je slaboch.

„Měřil metr devadesát čtyři a vážil sotva šedesát pět kilo! Úplný div světa. A upřímně si myslím, že jsem s ním kamarádil hlavně proto, že měl ohromný uši, takže přitahoval větší pozornost než já. Když jsme šli spolu, uslyšel jsem párkrát přezdívku „Laurel a Hardy“. Je zbytečný upřesňovat, kdo byl kdo. Pomalu jsem zjistil, že je Erik ještě zakomplexovanější než já. Byli jsme nerozlučná dvojka a zpočátku jsme nejvíc diskutovali o tom, kdo je víc k politování, jestli tlustej, nebo hubenej. Já jsem s přehledem vyhrál. Když se na něj lidi koukali, viděli někoho, s kým se příroda nemazlila, jenom velkého hubeňoura, zatímco ve mně viděli tlust'ocha, někoho, kdo nemá vůli, kdo se nepřemáhá a cpe se celý den. Tlust'ochy prostě ostatní odsuzovali, v tom to je“ (Ollivier, 2010, s. 27).

O vánočních prázdninách se s Erikem proti své vůli vydává do krytého bazénu. Vůbec se v plavkách necítí dobře. Ke vši smůle potkává svoji tajnou lásku Claire, jež je k němu velmi milá a přátelská. Autor celé setkání vypráví humorně, Ben situaci komentuje s nadhledem. Nelze však přehlédnout, že Ben ve skutečnosti velmi trpí. Claire se posléze stává hlavní motivací k Benově proměně.

Ve druhém čtvrtletí se Ben již rozhodně svoji obezitu řešit. Na rady výživového poradce začíná s radikální dietou. Zpočátku je docela úspěšný, každé kilo dole ho potěší a pobídne k dalšímu snažení. Vzdát se svých oblíbených lahůdek je ale velmi obtížné.

Kromě lásky ke krásné Claire Bena motivuje také strýc Alain, další obézní člen rodiny. Ben v strýci spatřuje obraz vlastní budoucnosti a tato představa ho děsí: *„...když se na Alaina podívám, nijak mě netěší, že se mu podobám nebo že bych chtěl být časem jako on. To spojení „hodnej tlust'och“ mě trochu nervuje“ (Ollivier, 2010, s. 23).*

Alain se snaží Bena v dietě podporovat, ví, jak je to těžké, sám zhubnout nikdy nedokázal. Přestože Alain žije docela spokojený život, není se svým vzhledem doposud smířený. Když Benovi radí ohledně dívek, působí velmi zahořkle. *„Víš, když mi bylo jako tobě, taky jsem neměl rád tlust'oušky, a ony mě ostatně taky nechtěly! Ale nakonec, protože nikdo nechce tlustý holky ani tlustý kluky, zůstanou sami a začnou se stýkat!“ (Ollivier, 2010, s. 22–23).* Alain přiznává, že si v Benově věku také připadal před dívkami jako beznadějný outsider. Pokud tedy Ben nezhubne, nemá mnoho šancí na úspěch. Outsider podle Alaina musí přijmout to, co se mu nabízí, moc jiných možností nemá. Z Alainova chování cítíme určitou rezignaci, je již zlomený ze všech nepříjemných zkušeností a předsudků okolí. Ani vlastní matka nepozná, že se její navenek silný syn uvnitř velmi trápí.

„O co ti jde? Chceš, aby byl jako já, jo? Nestačí ti mít jednoho tlust'ocha v rodině?“

„Ale no tak... Jsi jaký jsi, Alaine...“

„Přemýšlelas už někdy, jestli si takovej, jakej jsem, připadám dobře?“

(Ollivier, 2010, s. 62–63).

Ve škole se Benovo snažení nesetká s takovým ohlasem, jak by si chlapec představoval. *„Je fakt neuvěřitelný, že lidi, co si z vás dělají srandu, protože jste tlustoch, se vám smějí do očí, když začnete držet dietu!“* (Ollivier, 2010, s. 48). Ollivier tak dokazuje, že zařazení dítěte mezi outsidersy je poměrně trvalé, se změnou obvykle nikdo nepočítá.

Na Claire ovšem jeho zarputilost zapůsobí, což mu ke štěstí naprosto stačí. Ben se po dlouhé době cítí dobře, je silný a vyrovnaný. Tento harmonický stav však brzy přeruší odmítavý dopis, který obdrží poté, co se i přes své doposud nízké sebevědomí odhodlá k velkému gestu – posílá Claire velkou kytici a vyznává jí lásku. Její odmítnutí pro něj znamená potvrzení vlastní bezcennosti. *„Asi se styděla ukázat se se mnou na veřejnosti, styděla se chodit s tlustochem“* (Ollivier, 2010, s. 70).

Děj třetího čtvrtletí se odvíjí v ponurém tónu. Ben je naprosto zlomený, dodržování diety již úplně vzdal. Bezmyšlenkovitě se přejídá a ztrácí nad sebou kontrolu. Přirovnává se k alkoholikovi, který nemůže se svým chováním přestat, i když dobře ví, že sám sebe ničí.

„Najednou mě všechno nudilo, všechno se mi protivilo. Se svým životem jsem už nic nedělal, jen jsem bez potěšení jedl, už jsem ani nenacházel útěchu v jídle, stalo se jedním z prostředků, jak si ještě víc znechutit život. Už jsem ostatně nejedl, ale přímo žral. Všechno, co mi padlo pod ruku, bylo dobrý, hlavně to, co dobrý nebylo“ (Ollivier, 2010, s. 79).

Ben propadá vážným depresivním stavům. Aby se vyhnul Claire, stále častěji chodí za školu, straní se lidí a lže rodičům. Na základě odmítnutí od osoby, na které mu nejvíce záleží, se z Bena rychle stává problémový chlapec. Jeho plán držet se ve škole mezi průměrnými žáky již dávno selhal. Nakonec musí vyhledat i pomoc psychologa.

K řešení jeho nesnází ho překvapivě přivede až nová partnerka jeho otce. Ta Bena upozorní, že se Claire možná jen zalekla přílišné naléhavosti, že nejspíše na takové otevřené vyznání lásky nebyla připravená. Bena toto nařčení trochu rozčílí, ale zároveň ho potěší myšlenka, že za jeho neúspěchem tentokrát nestojí jeho tloušťka.

Opět se tedy snaží s Claire navázat kontakt a napravuje i přátelství s Erikem. Poté, co Ben urovná všechny vztahy, které svoji vinou rozbil, navrácí se do rovnováhy i jeho sebevědomí. Už si nepřipadá tak ošklivý, bezcenný a k ničemu.

Autor tedy ukazuje, že si Ben musel nejdříve uvědomit, že jeho problémy sice nejsou malicherné, jak si někteří myslí, ale zároveň nemůže vše zbaběle svádět jen na svůj vzhled a slabou vůli. Ben postupně přátelům odhaluje i své kladné stránky, včetně kuchařského

talentu. Potvrzuje si, že ho Claire má opravdu ráda takového, jaký je. Benovi se nyní zdá, že může dokázat vše, co si bude přát, už ani zhubnout mu nepříjde nemožné.

Za hlavní posláním, které chtěl autor svým čtenářům předat, můžeme považovat především myšlenku, že se lidé nemají odsuzovat na základě vzhledu a že důsledky odmítnutí mohou mít na vytvářející se osobnost dopívajícího člověka negativnější dopad, než se může na první pohled zdát. Vyprávění lze vnímat i jako příběh o nešťastné lásce s dobrým koncem, což může pro některé čtenáře představovat další motivaci k četbě této knihy.

Mikaël Ollivier se narodil roku 1968 ve francouzském Versailles. Studoval hudbu, poté pracoval jako asistent produkce v televizi, kde spolupracoval na tvorbě scénářů dokumentů, programů a skečů pro mládež. Na konci 90. let se začal věnovat také literární tvorbě pro děti. Úspěchu se dočkala hned jeho první dětská kniha *Táta je doma (Papa est à la mason)*. Román *La Vie, en gros* vyšel v roce 2001 a získal ve Francii mnohá ocenění, např. prestižní cenu Prix des Incorruptibles, kterou udělují dětské čtenáři z titulů vybraných jejich učitelů. Česky tuto knihu vydalo nakladatelství Baobab (2010), jako *Život k sežrání*, překladatelem se stal Erik Lukavský. Ollivierova díla se vyznačují vtípem a lehkostí. Píše také pro dospělé (Rejžková, 2012).

6.7 Shrnutí

Ve všech analyzovaných knihách jsme se mohli setkat s postavami mladých outsiderů, již byli nuceni dennodenně čelit negativním důsledkům své jinakosti. Odlišnosti jednotlivých hlavních hrdinů lze na základě dříve nastíněného teoretického vymezení orientačně rozdělit na dvě kategorie – vnitřní a vnější.

U postavy Charlieho, Justina a Maika jsme pozorovali typické vnitřní outsiderství. Tito chlapečci se nebyli schopni zapojit do běžných činností svých vrstevníků, a to buď kvůli introvertní povaze, určité duševní nerovnováze, strachu, skrytému traumatu nebo z pouhého pocitu vlastní nedůležitosti. Všichni museli nejdříve překonat jakýsi psychický blok, který jim bránil v uskutečnění jejich tajných tužeb, nejčastěji v podobě kladného přijetí mezi spolužáky.

Příběhy s tímto typem hrdiny se vyznačovaly především detailně vykreslenou psychikou jednotlivých postav. Čtenářům bylo umožněno sledovat outsiderovy skryté pohnutky, jež ho ve skutečnosti vedly k navenek neobvyklému chování, i následné prožívání

jeho sociální izolace. Například u knihy *Ten, kdo stojí v koutě* byla k tomuto účelu záměrně zvolena i forma vyprávění. Charlie se čtenáři svěřoval se svým trápením prostřednictvím upřímných dopisů, což z románu vytvořilo opravdu autentickou výpověď nešťastného chlapce.

U ostatních hlavních hrdinů jsme se setkali s outsiderstvím způsobeným výraznou vnější odchylkou. Čikova národnostní odlišnost a slabé sociální zázemí se promítlo i do jeho životního stylu a celkového vystupování. Podobně znevýhodněný byl také staromódně oblečený sirotek Jon, žijící v naprosto nevyhovujících domácích podmínkách, navíc trpící spastickou obrnou, Benovým problémem se zase stala jeho obezita. Největšího opovrzení se však dočkal August. Jeho výrazně znetvořená tvář mu naprosto znemožnila zapadnout mezi nové spolužáky.

Autoři upozornili především na fakt, že se tito chlapci dostali do těžké životní situace jen kvůli svému vzhledu nebo původu. Nikdo z nich neměl zpočátku mnoho šancí přesvědčit okolí o svých skutečných přednostech.

Za společné pojítka všech postav, ať už byla příčina jejich outsiderství jakákoliv, můžeme považovat značné znevýhodnění ve třídním kolektivu na druhém stupni základní školy či na škole střední. Žádný z hrdinů nebyl jako typický outsider v kolektivu oblíbený, nezažil obdiv nebo uznání. Nikdo z nich se neocítl v pozici tzv. „třídní hvězdy“ nebo vůdce skupiny. Naopak, chlapci trpěli ve škole pocitu méněcennosti, byli přehlíženi, osamělí nebo se stávali terčem posměchu a útoků.

Specifičnost vytváření dětských vztahů, vysvětlená ve čtvrté kapitole z hlediska sociální psychologie, se projevila i v našich literárních textech. Struktura dětského kolektivu byla výrazně rozpracována v knize *(Ne)obyčejný kluk*. Jako outsider se zde necítil pouze handicapovaný August, do společenské izolace se dostávali také ti, kteří se nebáli s Augustem kamarádit. Stejně tak i Luke ztratil přátelství s Jonem mezi spolužáky společenské uznání.

Autoři nezřídka stavěli do kontrastu k outsiderům právě oblíbené a v kolektivu uznávané děti, které si byly svojí mocí natolik jisté, že se nebránily ponižovat a zesměšňovat své slabší spolužáky. Například bohatý Julian byl svojí vypočítavostí bez problému schopný poštvat proti slabšímu spolužákovi většinu třídy. Sklony k ponižování jsme však mohli pozorovat i u některých učitelů. Jednalo se především o učitele tělocviku z knih *S osudem v zádech* a *Život k sežrán*í. Kontrastně pak proti nim působil učitel angličtiny Bill z knihy *Ten, kdo stojí v koutě*, jenž se naopak snažil bezradnému Charliemu pomoci a být mu v těžkých chvílích oporou. Dětskému čtenáři tak byly poskytnuty obrazy různých modelů chování k nedobrovolnému outsiderovi – ty příkladné i odstrašující.

V knize *Luke a Jon* byl také výrazněji rozpracován motiv šikany. Jon se setkával s opravdu drsnými útoky od svým spolužáků. Závažné důsledky outsiderství jsme mohli pozorovat i u chlapce z Lukova vyprávění, který se kvůli vadě řeči pokusil spáchat sebevraždu. V knihách je tedy často ukázáno, kam až může lidská netolerantnost a předsudky zajít.

Jelikož se ve všech případech jednalo o knihy pro dospívajícího čtenáře, setkávali jsme se velmi často s motivem lásky a prvních sexuálních zkušeností. I dívky, do kterých se naši hrdinové zamilovávali, byli povětšinou krásné a obdivované, pro outsidersy tedy na první pohled nedostupné. Jako příklad můžeme uvést Tatjanu z knihy *Čik*, jež si byla svoji atraktivitou plně vědoma a o nevýrazného Maika tudíž nejevila zájem. I Claire, Agnes a Sam způsobovaly Benovi, Justinovi a Charliemu mnoho trápení. Každý projev odmítnutí chlapce utvrzoval v jejich odsouzení k neúspěchu. Justin a Maik se například stali pro dívky zajímavými až poté, co zažili neobvyklé dobrodružství, havárii letadla a výlet kradeným autem.

Další způsob nahlížení na zobrazované outsidersy může představovat míra jejich snahy prolomit bezútešnou situaci, ve které se proti své vůli ocitli. Někteří jsou aktivní, jiní naopak své podřadné postavení přijímají pasivně bez jakéhokoliv boje. Zapojit se mezi spolužáky, najít si kamarády a zkusit být šťastný se velmi upřímně snažil Charlie. S nástupem na střední školu si přál začít žít nový život a poznat, co to znamená někam patřit. Podobně s překážkami bojoval také August. I pro něho znamenalo nové školní prostředí šanci najít své místo mezi vrstevníky a dospět. Úplný protipól představoval Justin, který se naopak před všemi svými problémy skrýval, raději utíkal do fantazie a nedokázal najít dostatečnou motivaci, která by ho z jeho letargie vyvedla.

I u zbytku hrdinů bychom se mohli setkat spíše s pasivním přístupem. Někteří se sice zpočátku snažili situaci prolomit, ale po opakovaných neúspěších již rezignovali. Naučili se žít v osamění. Někteří si kontakt s vrstevníky kompenzovali různými činnostmi: četbou, kreslením, jídlem, běháním apod. Justin si dokonce vytvořil imaginárního psa, který mu suploval opravdového přítele. Často bývala v knihách také popisována jejich oblíbená místa, kde se cítili bezpečně a mohli se ukrývat před problémy zlého světa, např. Maikova indiánská věž.

V této souvislosti autoři poukázali na důležitost rodiny a přátelství. Hrdinové bez pevného rodinného zázemí jako byl Jon, Čik, Justin nebo Maik se nemohli spolehnout na pomoc svých příbuzných. Z jejich pasivity je mohla vytrhnout až určitá spřízněná duše či

osoba s podobnými problémy. Například Justin by se nejspíše nadobro vzdálil skutečnému světu, nebýt obětavého Petra. Křehký Jon zase našel pomoc u silnějšího Luka, jenž se stal jeho ochráncem před útočníky. Maik a Čik, dva ztracenci, nachází oporu jeden v druhém, stejně jako Ben a Erik. I Charlie a August postupně získávají pár dobrých přátel.

Autoři v některých případech zvolili k ukončení svých příběhů až pohádkový konec. Zřetelně jsme jej mohli pozorovat v knize *(Ne)obyčejný kluk*, kdy si August navzdory svému znetvoření získal opravdové uznání mezi dříve odmítavými spolužáky. I Ben v románu *Život k sežrání*, přestože se mu nepodařilo zhubnout, získal nakonec svoji vytouženou dívku.

V ostatních knihách jsme se setkali s ukončením příběhu v podobě jakéhosi smíření či prozření. Hrdinové si uvědomili, že to, jak prožijí svůj život, záleží pouze na nich samotných. Věří, že je čeká lepší budoucnost. Autoři tedy čtenáři ve svých knihách poskytli mnoho podnětů k zamyšlení. U žádné z interpretovaných knih však nešlo o laciné moralizování a poučování.

Závěr

V diplomové práci jsme se zabývali motivem outsidera v současné literatuře pro děti a mládež. Naším cílem bylo na základě interpretace vybraných děl poukázat na možné přístupy literárního zpracování tohoto sociálně psychologického fenoménu.

Práce byla rozdělena na šest kapitol. V počátečních kapitolách jsme se věnovali teoretickému vymezení problematiky. Ukázalo se, že na outsiderství může být nahlíženo z různých hledisek. Představili jsme několik možných klasifikací, kdy jsme orientačně rozdělili outsiderství na vnitřní a vnější a samotné outsidersy na nedobrovolné a dobrovolné. Pro naši potřebu jsme outsidera dále vymezili jako člověka, který se nedobrovolně ocitá v periferní pozici, neúčastní se společenského dění, je odmítaný nebo přehlížený.

V kapitole *Outsiderství u dětí a mládeže z pohledu sociální psychologie* jsme se pak zaměřili především na konkrétní negativní dopady této znevýhodněné pozice na dětského jedince. Zjistili jsme, že každé dítě již ze své podstaty potřebuje dosáhnout společenského uznání, pocitu jistoty a naplnění. Přijatelná pozice mezi vrstevníky je pro něj v období dospívání velmi důležitá. Důsledky spojené s nepřijetím do dětského kolektivu bývají často velmi traumatické. Tento fakt se nám potvrdil i při samotné analýze konkrétních knih, kdy jsme sledovali životní peripetie nejrůznějších mladých outsidersů, kteří se pro své nepřijetí spolužáky nezdědka trápili, trpěli pocitu méněcennosti a nízkým sebevědomím.

Kniha má v tomto případě často terapeutický účinek. Čtenáři, který je podobnými pocity sám zasažen, může zjištění, že se literární hrdina dostává do podobných nesnází jako on, pomoci vyrovnat se lépe s vlastním trápením. Může také upozornit širokou veřejnost na závažnost tohoto někdy přehlíženého problému. Díla mají výraznou formativní a informativní funkci.

Motiv outsiderství má v literatuře pro děti a mládež dlouhou tradici, jeho způsoby zobrazování se však v historii značně proměňovaly. V současné době existuje mnoho knih, kde se motiv outsidera v menší či větší míře projevuje, je tedy jasné, že naše diplomová práce nemohla obsáhnout téma v celé šíři. Vybrali jsme celkem šest knih od zahraničních autorů, které se dočkaly u čtenářů či kritiky výrazného ocenění.

Hlavní hrdinové vybraných knih *Ten, kdo stojí v koutě*, *S osudem v zádech*, *Čik, (Ne)obyčejný kluk*, *Luke a Jon* a *Život k sežrání* se do outsiderské pozice dostali například kvůli skrytému traumatu, psychické poruše, tělesnému handicapu, obezitě, rasové odlišnosti, homosexualitě, slabému sociálnímu zázemí atd.

Při interpretaci jsme se podrobně zaměřili na outsiderovo hodnocení okolí i jeho vlastní sebehodnocení. Autoři svými díly potvrdili trend současné literatury pro děti a mládež, kdy i zpočátku odmítané a odstrkované děti mají naději na úspěch a štěstí. Zvýšený důraz byl přitom kladen na úlohu rodiny a význam přátelství a na toleranci k odlišným jedincům.

Za hlavní přednost interpretovaných děl můžeme považovat střízlivé zobrazování motivu. Všechna díla disponují velkým potenciálem zaujmout dětského čtenáře, a to především detailním popisem prožívání jednotlivých postav na pozadí laskavě, někdy i humorně vyprávěného příběhu, bez přílišného patosu a moralizování.

Zdroje

Primární zdroje:

HERRNDORF, Wolfgang. *Čik*, 2012. 1. vyd. Praha: Argo. 221 s. ISBN 978-80-257-0671-8.

CHBOSKY, Stephen, 2012. *Ten, kdo stojí v koutě*. 1. vyd. Praha: Brio. 212 s. ISBN 978-80-7391-613-8.

OLLIVIER, Mikaěl, 2010. *Život k sežrán*í. 1. vyd. Praha: Baobab. 97 s. Edice 13½. ISBN 978-80-87060-29-2.

PALACIO, R. J., 2013. *(Ne)obyčejný kluk*. 1. vyd. Praha: Knižní klub. 319 s. ISBN 978-80-242-4035-0.

ROSOFF, Meg, 2010. *S osudem v zádech*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta. 205 s. ISBN 978-80-204-2133-3.

WILLIAMS, Robert, 2012. *Luke a Jon*. 1. vyd. Praha: Albatros. 167 s. ISBN 978-80-00-02940-5.

Sekundární zdroje:

BARIAKOVÁ, Zuzana, 2012. *Podoby outsiderstva v literatuře pro děti a mládež*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2012. 125 s. ISBN 978-80-7464-134-3.

BRATRŠOVSKÁ, Zdena a HRDLIČKA, František, 1998. Jak se rodí outsideri. *Prostor*. č. 2, s. 20–23.

CAMPBELL, Joseph, 2000. *Tisíc tváří hrdiny: archetyp hrdiny v proměnách věků*. 1. vyd. Praha: Portál. 339 s. ISBN 80-7178-354-4.

ČAČKA, Otto, 2000. *Psychologie duševního vývoje dětí a dospívajících s faktory optimalizace*. 1. vyd. Brno: Doplněk. 377 s. ISBN 80-7239-060-0.

DOROVSKÝ, Ivan, ed. et al., 2007. *Slovník autorů literatury pro děti a mládež. I., Zahraniční spisovatelé*. 1. vyd. Praha: Libri. 847 s. ISBN 978-80-7277-314-5.

FREY, Jaroslav, 1929. *Psychologie čtenáře*. Hodonín.

GILLERNOVÁ, Ilona. 1998. Sociální psychologie školy. In SLAMĚNÍK, Ivan a VÝROST, Jozef. *Aplikovaná sociální psychologie*. 1. vyd. Praha: Portál. s. 259–301. ISBN 80-7178-269-6.

HELUS, Zdeněk, 2015. *Sociální psychologie pro pedagogy*. 2. vyd. Praha: Grada. 399 stran. Pedagogika. ISBN 978-80-247-4674-6.

HODROVÁ, Daniela a kol., 2001. -- *Na okraji chaosu --: poetika literárního díla 20. století*. 1. vyd. Praha: Torst. 865 s. ISBN 80-7215-140-1.

HOMOLOVÁ, Kateřina, 2004. Celostní způsob komunikace literární postavy s dětským čtenářem jako facilitující prostředek nové společenské integrace. In *Slovo a obraz v komunikaci s dětmi: komunikace s dětmi ve společné Evropě: sborník příspěvků z odborného semináře pořádaného katedrou českého jazyka a literatury s didaktikou PdF OU a Kabinetem literatury pro mládež, jazykové a literární komunikace KČJL PdF OU, 26. listopadu 2004*. Vyd. 1. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity. s. 43–45. ISBN 80-7368-001-7.

CHALOUPKA, Otakar, 1973. Vznik a oprávnění literatury pro děti a mládež. In *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury 1*. 1. vyd. Praha. str. 9–22.

CHALOUPKA, Otakar, 1989. *Próza pro děti a mládež: její otázky, působení a perspektivy*. 1. vyd. Praha: Albatros. 210 s.

JANKOVIČ, Ivan, 2008. Outsider medzi nami a vo fikčných svetoch literatury. In *Podoby outsiderstva v umeleckej literature. Zborník z mezinárodnej vedeckej konferencie*. Banská Bystrica. s. 6–14. ISBN 978-80-8083-578-1.

KOLÁŘ, Michal, 2001. *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha: Portál. 255 s. ISBN 80-7178-513-X.

MARTIN, Eduard, 1998a. Umění být normální. *Prostor*. č. 2, s. 15–18.

MARTIN, Eduard, 1998b. Umění být outsiderem. *Prostor*. č. 2, s. 11–14.

MATĚJČEK, Zdeněk, 1986. *Rodiče a děti*. 1. vyd. Praha: Avicenum. 335 s.

NAKONEČNÝ, Milan, 1970. *Sociální psychologie*. 1. vyd. Praha: Svoboda. 394 s.

NEZKUSIL, Vladimír, 1973. Specifičnost literatury pro děti a mládež. In CHALOUPKA, Otakar. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury 1*. 1. vyd. Praha. str. 38–49.

NOVOTNÁ, Eliška, 2010. *Sociologie sociálních skupin*. 1. vyd. Praha: Grada. 120 s. ISBN 978-80-247-2957-2.

PETRŮ, Eduard, 2000. *Úvod do studia literární vědy*. 1. vyd. Olomouc: Rubico. 187 s. ISBN 80-85839-44-X.

REJZEK, Jiří, 2012. *Český etymologický slovník*. 2. vyd. Voznice: Leda. 752 s. ISBN 978-80-7335-296-7.

ŘÍČAN, Pavel, 2013. *Psychologie*. 4. vyd. Praha: Portál. 300 s. ISBN 978-80-262-0532-6.

SLADOVÁ, Jana a kol, 2014. *Dětství a dospívání v současné literatuře pro děti a mládež*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. 120 s. ISBN 978-80-244-4025-5.

SLAMĚNÍK, Ivan, 2008. Afilace, atraktivita, láska. In VÝROST, Jozef a SLAMĚNÍK, Ivan. *Sociální psychologie*. 2. vyd. Praha: Grada. s. 249–265. ISBN 978-80-247-1428-8.

ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, Jitka, 2004. *Přehled sociální psychologie*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého. 181 s. ISBN 80-244-0929-1.

ŠUBRTOVÁ, Milena, 2004. Fenomén outsiderství pro děti a mládež. In URBANOVÁ, Svatava a kol. *Sedm klíčů k otevření literatury pro děti a mládež 90. let XX. století: (reflexe české tvorby a recepce)*. V Olomouci: Votobia. s. 123–131. ISBN 80-7220-185-9.

TOMAN, Jaroslav, 1992. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. 1. vyd. České Budějovice: Jihočes. univ. 98 s. ISBN 80-7040-055-2.

URBANOVÁ, Svatava a kol, 2004. Sedm klíčů k otevření literatury pro děti a mládež 90. let XX. století. In *Sedm klíčů k otevření literatury pro děti a mládež 90. let XX. století: (reflexe české tvorby a recepce)*. V Olomouci: Votobia. s. 5–22. ISBN 80-7220-185-9.

URBANOVSKÁ, Eva, 2006. *Sociální a pedagogická psychologie*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 80-244-1410-4.

VÁGNEROVÁ, Marie, 2000. *Psychologie problémových dětí a mládeže: učební text pro vychovatele obor speciální pedagogika*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita. 125 s. ISBN 80-7083-378-5.

Elektronické zdroje:

Biography of Stephen Chbosky. *GradeSaver* [online]. 1999–2016 [cit. 2016-03-13]. Dostupné z: <http://www.gradesaver.com/author/stephen-chbosky>

Čik. *Argo* [online]. 2016 [cit. 2016-03-13]. Dostupné z: <http://www.argo.cz/knihy/167934/cik/>

HUČÍN, Jakub. Být, či nebýt sám? *Psychologie dnes*. [online]. 2005 [cit. 2016-03-13]. Dostupné z: <http://portal.cz/casopisy/pd/archiv/vypis-vydani-503/62/2/>

NORFOLK, Zoe. Meg Rosoff, Biography. *British Council* [online]. 2016 [cit. 2016-03-13]. Dostupné z: <https://literature.britishcouncil.org/writer/meg-rosoff>

R. J. Palacio [online]. 2014 [cit. 2016-03-13]. Dostupné z: <http://rjpalacio.com/author.html>

REJŽKOVÁ, Magdaléna. Ollivier, Mikael: Život k sežrání. *iLiteratura.cz* [online]. 2012 [cit. 2016-03-13]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/27097/ollivier-mikael-zivot-k-sezrani>

Robert Williams [online]. 2016 [cit. 2016-03-13]. Dostupné z: <http://www.robertwilliamsauthor.co.uk/>

Wolfgang Herrndorf: Čik. *Zlatá stuha* [online]. 2014 [cit. 2016-03-13]. Dostupné z: <http://www.zlatastuha.cz/cik>

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Veronika Švecová
Katedra:	Českého jazyka a literatury
Vedoucí práce:	Doc. Mgr. Jaroslav Vala, Ph.D.
Rok obhajoby:	2016

Název práce:	Motiv outsidera v současné literatuře pro děti a mládež
Název v angličtině:	Motive of outsider in contemporary literature for children and youth
Anotace práce:	Diplomová práce se zabývá motivem outsidera v současné literatuře pro děti a mládež. Nalezneme zde teoretické vymezení tohoto sociálně psychologického fenoménu i jeho zařazení do literárního kontextu. Hlavním cílem práce je na základě interpretace vybraných knih věnovaných dětskému a dospívajícímu čtenáři poukázat na možné přístupy literárního zpracování tohoto motivu a objasnit případný vliv těchto děl na dětského čtenáře.
Klíčová slova:	literatura pro děti a mládež, outsider, sociální handicap, dětský hrdina, školní prostředí, rodina, přátelství
Anotace v angličtině:	The diploma thesis is deals with the motif of an outsider in contemporary children's and teenagers' literature. The thesis also covers this socio-psychological phenomenon and matches it with the literary context. By interpreting selected literary works for child and teenage readers the thesis aims to show different approaches of the authors working with this motif. The thesis also aspires to illuminate the possible impact of these literary works on child or teenage readers.
Klíčová slova v angličtině:	literature for children and youth, outsider, social handicap, children protagonist, school environment, family, friendship
Přílohy vázané v práci:	
Rozsah práce:	80 stran
Jazyk práce:	Čeština